

олекса бабій

ПОВСТАНЦІ

поема

ОЛЕКСА БАБИЙ

ПОВСТАНЦІ

П О Е М А

Чикаго — 1956

«ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО»

Українська Друкарня, 2000 Вест Супіріор Ст., Шікаго.

Ой, Дністре мій, Дністре

Бувають дивні людські душі
всезнаючі та всевидючі,
що вгадують майбутність їх,
вгадала теж попівна Оля,
яка її зустріне доля
у нетрях життьових доріг.

Вона й отець Іван Городник
жили в селі на хлібородних,
розлогих долах чарівних,
де Лімницю прудку, шумливу
Дністер стрічає, як вродливу
красуню, молодий жених.

А те село старинне, давне,
на Наддністрянщині всій славне,
було велике, звалось Лук,
бо все діди казали внукам:
— На місці тім стрілою з лука
убитий був хан татарчук. —

Село те в давнину, бувало,
губилося, мов потопало
у буйній зелені, в садках.
За Луком гай, а в ньому гуща, —
були — мов китиця пахуща
в невидних божеських руках.

Під лісом вилася дорога
з села до Галича старого,
при тій дорозі був курган,
висока, прастара могила,
де, ще за короля Данила,
загинув Бей, татарський хан.

В селі було таке повір'я,
що страшно впівночі з подвір'я
йти попри той курган за луг,
бо із мечем булатним, ясным,
з лицем скривавленим, прекрасним,
являється там хана дух.

Колись за тим курганом далі
був присілок, що звався Ордалів,
та за австрійської війни,
коли з карпатських гір на доли
ішли війська царя Миколи,
там окопалися вони,

а полк драгунів та вуланів
на лузі, в лісі на поляні
їх окружив, і край села
полонив стежі та ведети,
й тоді російські вогнемети
спалили присілок дотла.

По битві, з присілка, з оселі,
немов оаза на пустелі,
осталися лиш під ліском
новенька хата й загорода.
В тій хаті жив Петро Лагода
з сестрою, жінкою, синком.

На гірці з кручею крутою
остався теж по тому бою
старенький, деревляний храм,
котрий селяни збудували,
як панщину вже скасували,
і цісар волю дав хлопам.

Той храм був здавна відпустовий.
До нього в святонько Покрови
ішли прочани з міст і сіл,
з Карпат, з Покуття і з Поділля,
до сповіді, на богомілля,
для добрих, боговгодних діл.

На гірці тій, що звалась «Княже»,
колись, як то легенда каже,
явилась Діва Пресвята
пастушці Марті, бідній дівці,
що коло лісу пасла вівці
й молилася у стіп хреста.

В селі тім жив люд робітливий,
гостинний, гойний і згідливий,
що бід і злиднів не терпів.
На вулиці нераз увечір
зливався спів, сміх молодечий
зі шумом річки і садів.

В селі було аж дві читальні,
де люди книжечки повчальні
читали й «Руський Календар»,
де українці й москвофіли
на вічах бились, а тремтіли,
як з міста надійшов жандар.

Та то було давно, не нині.
Тоді ще в галицькій країні
Франц Йосиф Перший володів,
і в церковці співали люди
гімн австріяцький «Боже, буди»,
а з Польщі не було й слідів.

Лиш за селом, де луг, толоки,
жили два польські заволоки,
вусаті, горді шляхтичі.
Один, — то дідич, граф Поструцкі,
а другий, — ржондца, — пан Кошуцкі,
чванливі, пишні багаті.

Вони любили співи, жарти,
вино, дівчат, гру в шахи, в карти,
забави, лови на зайців.
Жінки їх завжди хоровиті,
були, як миші, плодовиті,
й родили все близнят синків.

В селі був лиш один жидюга,
що мав корчмину коло луга.
Корчмар, — то був лихвар, павук.
Селянський гріш, пшениця, жито
ішли щоденно явно й скрито
до Мошкових захланних рук.

Колись той Мошко був бідака,
не мав маймурки й лапсердака,
в патинках мав латки й дірки,
зате на старість той жидисько
мав дім, поля і пасовисько,
їв на шабаш калач, курки.

Жидівка Сара клапоуха,
носата, груба, як ропуха,
була бридка й така брудна,
немов не милася від роду,
хоч мала дуже близько воду, —
над річкою жила вона.

В селі жінота говорила:
— Як Сара у ріці без мила
купалась раз на весь свій вік,
то коні три дні коло броду
вже не хотіли пити воду,
бо бруд в ріці плив, як потік. —

А як прийшла війна, навала,
й війська Пілсуцького маршала
прийшли у Галич, над Дністер,
то кількадесять колоністів
купили поля моргів двісті
від дідича й його сестер.

І відтоді село бідніло,
бо мазурня взялась за діло,
й лужок загарбала до рук,
а потім нарікали газди:
— Нема вже де корів попасти,
хоч тих корів лиш кілька штук. —

Минав так далі рік за роком.
Осада польська за потоком
росла, як по дощі грибок,
вже мала школу і капличку,
читальню, кузню і крамничку,
плебанію і свій шинок.

Ксьондз польський, ученик Льюїолі,
в палких казаннях у косцьолі
не говорив про небо й ад,
а виголошував промову,
що Польща запанує знову
від Чорноморя до Карпат.

Щодня той ксьондз водив коханку
Анельку в ліс на прогулянку,
щодня він багатів, товстів,
а гнані голодом селяни
втікали аж за океани,
то йшли служити в дідичів.

Городник, панотець духовний,
любив не тільки молитовник
і требник, а й любив селян.
В часах війни за Україну
він залишив село, родину,
і, як старшина, капелян,
пішов за річку Збруч з військами.
По тім поході він мав шрами,
сліди від рани на лиці,
бо коло города Одеси
його поранили черкеси,
з комуністичних банд бійці.

Отець Городник зі сім'єю,
всім серцем, цілою душею
дбав про добро парафіян.
Удома, в церкві при престолі,
в читальні, в хорі та у школі
все працював отець Іван.

А Ганна, панотця дружина,
дочка гуцула селянина,
вродлива, мов карпатський цвіт,
в душі скривала тугу, мрії
і гордість, буйність Гуцулії,
незломну волю, мов граніт.

Паньматка Ганна ні хвилини
не спочивала, а щоднини
трудилась пильно, як бджола,
щодня гостила всякі гості,
попів, поповичів, їмосці,
тіток без ліку й без числа.

Коли каноніки з попами
у карти грали, а з паннами
теологи ішли в танки,
то залишалось пані Ганні
заграти їм на фортепіяні,
та заспівати пісеньки.

Ту попадю за милу вдачу,
за душу ширу і люблячу
любили всі житці в селі,
й попівну Олю, доню Ганни,
любили теж парафіяни,
а навіть діточки малі.

Найбільше Олю полюбила
Максимиха, дочка Гаврила
Гречаного, котрій отець,
як повернувся із Канади,
купив у Мошка дві левади,
дім, поле — цілий хутірець.

Максимиха, жона Жукова,
статечна жінка, гонорова,
все піклувалася дітьми,
була розсудлива і дбаха,
в селі найліпша швачка, пряха,
а не сварилася з людьми,

як сплетниця і цокотуха,
тому, хоча була посуха,
впав град, чи стався неврожай,
то все ж у Приськи у стодолі
було пшениченьки доволі,
й був хліб такий, мов коровай.

Була та Приська мовчалива
і дуже на красу вразлива,
й коли у жнива йшла вона
з серпом на поле, й гордовито
дивилась, як пшениця, жито
хвилюють на її ланах,

а всі загони за стежками
й луги засіяні цвітками,
то в неї лиця, очі, зір
аж сяли з радости, вдовілля,
і Приська серед цвітів, зілля
була щаслива добезмір.

Як на Великдень при каплиці
паски святили, то сестриці
із братства мовили: — Жінки!
Ну, подивіться ви, будь ласка!
В Максимихи найкраща паска
і найгарніші писанки. —

А як дівчата на майданку
співали гаївки, веснянку,
то потім, постававши в круг,
шептали заздрісно: — У Галі
найкращі сукні та коралі
й найкраще вишитий фартух.

Максим був газда надзвичайний,
побожний, мудрий, все охайний,
не мав довгів, минав шинки,
був теж дбайливий, і, бувало,
як зі снопів колосся впало,
то він підняв ті колоски.

Жук мав не тільки доню Галю,
вродливу, самолюбну красю,
а й сина, хлопця пустуна
Миколу, що учився в школі,
де був сердечним другом Олі
й Настуні, дівчинки з маїна.

В селі лише Дмитро Чубатий
такий був газда пребагатий,
як батько Галі, Жук Максим.
Найстарший син Дмитра й Дмитрихи,
друзяка сина ковалихи
Варвари, називався Клим.

Варвари муж мав дім з городом
і кузню в Луку, хоч був родом
з сусіднього села Різдян.
В часах війни у сербським краю
він згинув поблизу Дунаю,
а звався той коваль — Степан.

По війнах, як жінки селянські,
жнучи жита свої чи панські,
співали десь про козака,
що за татарами в погоні,
сідлає коники вороні
там, де пливе Дунай ріка,
тоді Варвара ковалиха,
заплакавши, питала стиха:
— Не знаю, де той сербський край.
Скажи, сусідонько, серденько,
де той Дунай, чи далеченько!?
Де гріб Степана, де Дунай? —

Варварка та була плаксива
і хоровита й нещаслива,
її плачі щодня хтось чув,
тож говорили молодиці,
що менше у Дністрі водиці,
ніж в ковалихи сліз, плачу.

В часах війни не дав душпастир
вдовиці у біді пропасти,
і, як відправив парастас
за коваля, взяв ту Варварку
за наймичку і за кухарку,
а син її худібку пас.

Тож Оля зі синком Варвари,
що називавсь Микита Карий,
в приходському дімку росла,
ходила разом з ним до школи,
хоч не дружила з ним ніколи
та попадаючка мала.

Нема де правдоньки подіти:
Микита гірший був, як діти,
його ровесники в селі:
Він мав лукаву, скриту вдачу,
жорстоку, люту, мов звірячу,
зелені очі хитрі, злі.

Він радо нищив гнізда птиці,
головку скручував синиці,
вбивав писклята, горобці,
частенько брав з верби гіллячку,
бив нею кицю, то собачку,
й топив котята у ріці.

Від вчителя він мав догану
за те, що в школі бив Зузанну,
а потім та мала дочка
полячки Ванди і Лагоди
втікала в сад або в городи,
як стрінула ковальчука.

Попівна теж чомусь Микити
боялася, немов огиди, —
чому, — сказати б не могла,
зате любила вітрогона,
синка убогого Антона,
що був потіхою села,

бо не було й одної днини
без жартів, пустощів хлопчини,
що звався Катабас Василь.
Про нього й в Галичі йшла слава:
Ніхто так по ріці не плавав,
не поринав у вирі хвиль,

як той Антонишин хлопчисько,
що навіть ген аж за урвиськом
нераз перепливав ріку
хоч там у нурті, у бездоннім,
топились часто люди й коні,
запливши в бистриню прудку.

А раз у повінь, як у водах
втопився був Осип Лагода,
то в річку скочив Катабас,
вхопив його за чуб рукою,
тягнув на беріг мілиною,
і врятував Осипа й спас.

Ніхто не вмів так, як син Зоськи,
на огера по-парубоцьки
сідати, мчати вчвал, усмок,
і жадні хлопці не співали
«Ми руські хлопи радикали»
так, як співав шевців синок.

Василь був сином полатайка,
в котрого був маєток, — пайка
загону, грядочка одна
й стара хатина між садами,
яку швець підпирав дрючками,
щоб не звалилася стіна.

Любили Василя селяни,
хоч прізвище йому погане
дали, й глумливо цілий Лук
його все прозивав мадяром,
і прозивав його недаром,
бо той Василь був малярчук.

В часах війни Антін бідака
вояком був, і десь в атаках
попав над Стрипою в полон,
а Зоська покохала зараз
якогось фрайтера гусара,
що клявся їй, що він барон.

Війна скінчилася нарешті
барон вжився в Будапешті,
а в Луку залишив сінка.
По тій війні, за ту дитинку
швець бив і лаяв Зоську жінку,
не бив ніколи Василька,

бо то був хлопець милий, жвавий,
до праці здатний, до забави,
ну, й швець по деякім часі
любив хлоп'ятко, ніби сина,
хоч знав, що то чужа дитина,
про що шептали люди всі.

Як в Луку хто сміявся з того,
що швець любив сінка чужого,
Антін відповідав йому:

— Ти не створив сам цвітки, птиці,
ні сонця, місяця й зірниці, —
чому ж ти любиш їх, чому?

У Зоськи є якась приваба,
й хоч зрадила мене та баба,
й її синок, — то малярчук,
люблю ту жінку дозагину,
тому й люблю її дитину,
хоч знаю, що Василь — байстрюк.

А всі жінки такі, як діти,
тому мужчини мусять вміти
все вибачати їм, хоча б
жінки були для них катами,
бо тяжко жити із бабами,
та тяжче жити все без баб. ---

Син Зоськи дивну мав натуру,
раз веселеньку, раз понуру,
і щось було таке у нім,
що хто поглянув раз на нього,
то зараз думав: — Ти, небого,
зозуленька в гнізді чужім! —

Ще без штанців ходив і босо,
сопляк йому звисав під носом,
а вже цікавий той дівчак
до музики мав хист, охоту;
зробивши скрипку з дошки й дроту,
він грав так, як старий скрипак.

А як на лузі пас ягниці,
то так він грав, що молодиці,
почувши скрипки звуки, зов,
на межу клали серп, чи вила,
і кожна жниця говорила:
— То грає так малярська кров. —

Василь був Олі добрим другом,
він з нею бавився за лугом,
допомагав їй, як сестрі,
в дитячих клопотах, пригодах,
учив, як плавати у водах,
як веслувати на Дністрі.

Бо Оля й діточки селянські
любили води ті дністрянські,
а вліті часто і пів дня
всі хлопці підлітки й дівчата
купалися, як гусенята,
й голіська, гола бахурня

знаходила в тім насолоду,
коли із берега у воду
шубовснувши вділ стрімголов,
плила для розкоші, вдівілля
за міст, гойдалася на хвилях,
і поверталась хутко знов.

А потім ті дівчата й хлопці
вганяли з криком по толоці,
й плили в човенцях по ріці
лиш для розради та утіхи,
а веслував синок шевчихи
й Микола, — у плавбі митці.

Весельце, вдаривши об хвилі,
запінені, грайливі, милі,
чесало гриви їхніх кіс.

Як плесо вод тремтіло лячно,
й човен хитнувся необачно
в своїх сколихненнях навскіс,

вмить бризки райдужні, сріблісті,
мінливі та криштально чисті,
вдаряли в човник, в береги
і цілували їх безмовно,
пестили ніжно і любовно,
пишались барвами дуги.

Втихали хвилі, й в тиху воду
метало сонце позолоту
на глиб, де синява небес
відбилася в прозорій хвилі,
й де ластів'ята бистрокрилі
грудьми торкались водних плес,

й щебечучи, злітали жваво
з-над річки ген аж понад ставом,
туди, де лози, трощі й рінь,
піски янтарні, жовто-рижі,
й туди, де з берега на брижі
метали верби листя й тінь.

В човенці, що так мчало шпарко,
плила й дочка попа, школярка.

Вона, Микола й син Дмитра,
й всі дітваки співали радо,
й пісні летіли над свічадом,
зливались з шумами Дністра,

скиглінням чайки жалібниці,
зі співами перепелиці
і жайворонків, що з полів
і з-поміж трощ злітали вгору,
втішали щебетом дівчору,
хлоп'ят, безжурних веслярів.

Сп'яніла сонцем, вітром вільним,
веселим, буйним і свавільним,
що запах цвітів з поля ніс,
була тоді мала попівна
розсіяна, веселоспівна,
як річка, луг, левади, ліс.

Паньматка із отцем Іваном
тоді стояли за курганом,
на килимі з трави, цвіток,
та усміхались добротливо,
ласкаво, радісно, зичливо
до донечки, до всіх діток,

а в поглядах вітця і неньки,
в піснях і в сміху веселеньких
дітей, що сонцю на привіт
співали щиросердно, втішно,
була така краса, що вічно,
хотілось жить, любити світ.

Співала і дочка дякова,
веснянкувата, рудоброва,
бридка, немов смертельний гріх,
та у човні й вона, Марія,
була прекрасна, наче мрія,
її вкрашали — сонце й сміх.

В Марії, донечки Пилипа,
була якась маленька хиба
в головці, й та дочка дяка,
хоч нібито була розумна,
то все ж була і тупоумна,
бо мала батька пияка.

Дяк пив щодня горілку й пиво,
як віл п'є воду, — і не диво,
бо як Пилип аж тридцять літ
ходив з попом на всі христини,
весілля, празники, гостини,
то мусіла лишити слід

у мозку кожна чарка трунку
по кожнім шедрім почастунку,
ну, й раз по-п'яному дяк той
співав на похороні вїйта
весільну пісню «Многая літа»,
не «Вічна пам'ять» й «Упокой».

Сільські дівчата веселухи
казали, що у церкві мухи
здихають, глухнуть павуки,
коли реве, як худобина,
старий Пилип, дяк, пиячина,
як заспіває кондаки.

Бо й справді, дяк, пияк хронічний,
мав голос, — тенор героїчний,
що так скрипів як хлопський віз,
та ще й була в Пилипа звичка
ревіти в співі, як теличка,
котру провадять на заріз.

Дячок, підкручуючи вуси,
казав; — Баби дурні, як гуси, —
не знають, що я п'ю з журби,
тому, що я, хоч дуже вчений,
співаю в церкві за нужденний
книш, та за чарку й за хліби

і за муки мізерну жмінку,
ще й маю злу, сварливу жінку,
що так мене гризе, як міль,
і, як сорока, все скрегоче,
нераз мене ще й бити хоче,
тому топлю в горілці біль. —

І справді, Христя, та дячиха,
була лукава, як чортиха,
і мала вдачу злу, круту,
вона сварила без упину
із чоловіком цілу днину
за річ найменшу, за пусту.

Хто йшов, чи доїжджав до Лука,
той знав, що дяк терпить на муках,
бо й на пів милі в далині
було вже чути лайку, крики,
пискливий вереск, плач дячихи,
прокльони голосні, страшні.

Сусіди часто із докором
балакали: — Ах, навіть ворон,
горобчик, бузько, голуб, шпак
боятися в леті осідати
й гніздитися на стрісі хати,
в котрій сваряться — Христа й дяк! —

Була дячиха воявнича:
Раз навіть вдарила в обличчя
шевчиху Зоську, бо вона
все говорила молодицям:
— Дячиха відьма, чарівниця,
вночі спить з нею сатана! —

А Зоська потім ніч не спала,
в дякові вікна заглядала,
хотіла бачити чортяк,
й побачила, що спить у хаті
з дячихою не чорт рогатий,
а спить з жоною п'яний дяк.

Здається, що від злоти й злоби
щось попсувалося в утробі
дячихи, і тому вона
була худенька, невеличка,
і хирлява й тонка як тичка,
а дяк був грубший від слона.

Побачивши дяка і Христю,
балакали тихцем зі злістю
сільські хлопчиська, сміхуни:
— Ну, подивіться ви на чудо!
Звінчалась миша із верблюдом,
ну, й як кохаються вони? —

Таж, як верблюд надивовижу
лабетами обняв би мишу,
то задушив би, а дячок, —
верблюд і ростом і вагою,
наплотив з жінкою малою
дванадцяттеро діточок.

А як із корчми у неділю
Пилип вертається в похмілля,
і суне, як борсук бабай,
то з нього аж до понеділка
смердить табака і горілка,
що ти — хоч носа затикай. —

За хатою дяка Пилипа
росла широколиста липа,
а далі за ставком був млин
і дім старесенький, цегляний,
в котрім жили; Лука Гречаний,
млинарка Ксенька, Луць, їх син,

Настуня, Луцева сестричка,
миленька, як перепеличка,
й дід Прокіп, млиняря отець,
добряга, що любив унуки,
давав їм раду та науки,
бо з нього був сільський мудрець.

Настуня, то було дівчатко
метке, прудке, як зайченятко,
таке, як Оля, тож вони
любились, мов сестра з сестрою,
і мали завжди між собою
розмовоньки і таїни.

Не бракувало їм охоти
все язиками помолоти,
тож піп нераз казав жоні:
— В млині живе дівча веселе,
що язиком так скоро меле,
як меле питель у млині. —

По гостюванню, по сніданках
дочка млинарки й попадянка
бувало йшли собі з млина
поглянути, як водні хвилі
біжать із лотоків по схилі,
де булькотнеча, бистрина,

й спадають вниз на млинські кола,
і дзюркотять, пливуть спроквола,
а нагло там. де водопад,
шумлять і мчаться далі й далі,
бушують, піняться в проваллі,
струмують бризками каскад.

Любила Оля теж послухать,
як за млинівкою ропуха
свариться з жабами в ставі,
як ті жабки скликають збори,
ведуть наради, розговори
і женихаються в рові,

то моляться у трясовиці
крикливо, як жиди в божниці
й підспівують собі баском
пісні любовні та весняні,
мов на весіллю свахи п'яні,
як п'ють горілку з женихом.

Також любила попадянка
послухати, як на майданках
під кленом батько млинаря,
старенький, сивовусий, лисий,
розказує байки про лисів,
про півника і комаря.

У церковці в неділю, в свято
з дяком співав теж Гриців тато,
а по вечірні той млинар
сидів на призьбі чи на лаві,
й читав книжки старі, трухляві, —
«Псалтир» або «Місіонар».

Здається, він тому високо
злітав думками, й бачив оком
марноту людського життя,
й задумливість і смуток дідів
вражали все його сусідів,
а часом страшили дитя.

Нераз підглянула родина,
як, взявши Олю на коліна,
й погладивши, млинар дідух
давав їй їсти мед з вощини,
коли бриніли щохвилини
бджілки у пасіці, в саду.

Дід Прокіп мав предивну вдачу,
лагідну, скромну, мов дитячу,
тому любив усіх дитят,
а діти знали те, й бувало
Василь вкрадався презухвало
у млинарів город чи в сад.

Василь і пальцем не порушив,
коли сидів тихцем на груші
аж коло самих верховіть,
тремтів, що дід, узявши різку,
наб'є за ті грушки, крадіжку,
бо от, повільно, як ведмідь,

в сорочці довгій по коліна
йде Прокіп з-поза стогу сіна,
в руці несе страшний ціпок,
він добре бачить, що з хлоп'яти
з-між віття видно тільки п'яти
й чуприни чорної чубок.

Василь із груші зиркав скоса,
згадавши, як то мазур носа
йому розбив за крадіж слив,
стягнув із нього у садочку
старі штанята і сорочку,
й кропивою литки жалив.

А Прокіп, дивлячись над гілку,
всміхався й мовив: — Ну, Васильку,
нарви собі моїх грушок,
лише не лізь аж на верхівку,
бо упадеш за пліт в млинівку,
й підреш латки своїх порток.

А як залізеш до городу,
щоби мені робити шкоду,
то рви з гороху лиш стручки,
і моркву не тягни за гичку.
Чому зломив ти вчора тичку
й стоптав цибулю й огірки? —

Селяни діда шанували,
хоч і кацапом прозивали,
бо пам'ятали старцуни,
що він колись був головою
читальні в хаті за рікою,
де гуртувались русини.

В часах воєнних австріяки,
жандари й інші посіпаки
в тюрму замкнули млинаря,
і в Талергофі, у неволі,
дід Прокіп витерпів доволі
за Русь єдину, за царя.

Тоді у таборі за Віднем
із туги за селом, за рідним,
із голоду та всяких лих
померла Проколова жінка.
По ній лишилася хатинка
й млин, спадок для внучат малих.

А за млином, аж близь яруги,
була хатиночка Кандюги,
старого Леся, що хворів
із молодості на сухоти,
не надавався до роботи,
тому був пастухом корів.

Він за комірника мав брата
жони своєї, Федя Крата,
що хоч був газдою й ткачем,
нераз, бувало, хліба ради,
сусідам помагав орати,
бо був найлішим орачем.

**
*

В такім селі зростала Оля,
на лузі та на лоні поля,
у тінях верб, садів, гаїв.
Її плекали ліс, діброви,
вколисували — шум Дністровий,
спів жайворонків, солов'їв.

Бувало, літньою порою,
утомлена гульнею, грою,
заснула Оля, як жучок,
на березі чи коло кладки,
на клопіт неньки паніматки,
що йшла, питала діточок,

чи Оля не упала в річку,
коли зривала цвітку, чічку,
йдучи по березі на луг,
або метелики крилаті
ловила десь на сіножаті,
й пропав по ній і слід і слух.

Як мати відшукала доню
на лузі чи на оболоню,
то вся аж сяяла з утіх,
проварила дочку додому,
оповідала всім, при тому
в словах мішала плач і сміх:

— Ах, я шукала, ждала в тузі,
а Оля спала — там у лузі
в траві, під кущиком калин,
і в сні тримала у долоні
квітки зів'ялі вже, червоні,
які їй дав Максимів син. —

Скінчивши з мамою розлуку,
попівна, ведена за руку,
йшла й щебетала, як пташа;
— Якби ти знала, люба мати,
як солодко й приємно спати
у холодочку, в комишах! —

Тоді ще доленька ласкава
була для Олі, й лиш забава
її манила, вабив спів;
дімок приходський щохвилини
змінjali в рай любов родини
й любов попівни до батьків.

Селяни в Луку говорили:
— Нема ніде людей премилх
таких, як панотця рідня:
Вона все з нами поговорить,
потішить. як нас давить горе,
й pomoже у біді щодня.

Як панотець на Службі Божій
говорить проповідь, то може
ридати Юда Іскаріот.
Казаннями про рай, Голгофту
до сліз доводить піп жіноту,
й веде всіх грішних до чеснот.

Коли він у Різдвяні Свята
оповідав, як немовлята
вбивав лукавий Ірод цар,
то в церкві так жінки, мамусі
розплакалися. що їх мусів
зацитькувати паламар. —

Було приємно поглядіти,
коли малі селянські діти
приходили в приходський дім,
і, як хвалилися дівчатка,
що їх гостила паніматка
та пампушки давала їм,

а Оля й піп старенький, сивий.
дітей водили рвати сливи
за дім приходський у садок,
де з яблуками і з грушками
галуззя гнеться над стежками,
схиляється аж до грядок.

Взимі, бувало, Олі мати
дівчат учила вишивати,
співать колядки та пісні.
і в церковці в неділю, в свята
співали хлопці та дівчата,
як пташенята на весні.

Щороку на Різдво Христове
ішли в домовище попове
усі колядники з села,
й колядували, а для Олі
бажали щиро щастя, долі,
а як сідали до стола

дівчата. хлопці, молодиці
при дідуху з снопа пшениці
кутю спожити, то усім
здавалось, що попа родина
й селяни, то сім'я єдина,
а дім попа — селянський дім.

Уліті, як настали жнива,
попівна втішна. балаклива,
вбігаючи в селі до хат,
випитувала всі газдині,
як їм живеться, як родині,
і скільки в них гусей, курчат.

Бо знала Оля з літ дитячих
селян, їх справи так, неначе
сусіда знає друг, сусід,
а кожна клуня, кожна хата,
чи бідолашна чи богата,
був для попівни рідний світ.

І добре знало те дівчатко —
у кого є мале телятко,
а в кого ялівка й бугай,
хто має сала дві бочівки,
хто їсть щороку в переднівки
пісні картоплі та малай.

І знала Оля, хто господар
прероботящий, а хто лодар,
і хто в селі найліпший жнець.
а хто вночі свою конину
веде в сусідську конюшину
і жне сусідський ячмінець.

І знала теж, чия дитина
росте, немов бур'ян під тином,
у бруді, в'яне, як листок,
котра матуся щонеділі
в сорочечки чистенькі. білі
вдягає, мие діточок,

а в жнива з піль біжить до хати,
щоб немовля погодувати
і заспівать йому до сну,
котра зальотна молодиця,
до гульків ласа вередниця,
все думку має лиш одну:

— Де то до парубка моргнути.
Його вабливо пригорнути
так, щоб не бачив заздрий муж,
і знала Оля кожну вістку,
котра свекруха б'є невістку,
і в кого теща зла, як вуж,

і хто із газдів за дрібничку
все так б'є жінку молодичку.
що в неї спина в синяках,
а хто так дуже любить жінку,
що помаранчу й цукоринку
купує їй на ярмарках.

ЮНІ ДНІ, ДНІ ВЕСНИ.

По милих святах великодних
пішов отець Іван Городник
поглянути аж за курган,
як Федір і синок Варвари
зорали й сіють збіжжя яре,
й чи від сльоти намокнув лан.

Йдучи на поле, піп ізранку
з собою взяв теж попадаянку,
бо знав, що любить і вона
щороку бачити за лугом,
як наймит оре землю лугом,
як скиби чеше борона.

Пішли, й побачили за ставом,
як, держачи чепіги. мляво
ступав за плугом Федь ратай.
Варварчин син з бичем в долоні
йшов, підганяв лінівні коні,
то підбігав на лану край,

метав грудками, камінцями
за гайворонням, горобцями.
бо ті голодні шкідники
зліталися й з'їдали зерно
та порпали немилосердно
те, що зорали рільники.

А потім знову син Варвари
погейкував, то коні вдарив
то лаяв їх та горобців
гидкими, грубими словами,
хоч вуха затикай руками,
щоб не почути лайки слів.

Рівненькі скиби чорноземні,
як величезні шарфи темні,
лежали. вились на ланах;
проміння сонця цілувало
ті скиби, кожну грудку, рало,
стерню, пелюстки на цвітках.

Священик, ідучи по скибах,
сказав слuzі, яка де хиба
в сівбі, де зле йде борона,
спинявся, сповнений журбою,
як бачив, що над борозною
геть вимерзла озимина.

Попівна, втішена, щаслива,
ходила по межі, по нивах,
то підбігала до горбків
поглянути, як за потоки
летять сполошені сороки,
як зайчик із чагарників

поплигав, зупинився, слухав,
нащуривши довжезні вуха,
і втік, бо з Лука пес надбіг,
дігнав попа і попадянку,
з утіхи гавкав безнастанку,
помчав межею за обліг,

погнався бистро борозною,
та дуже тішився весною
і запахами скиб, ріллі,
з якої випар черство свіжий
злітав, стелився, ліг на збіжжі
засіянім, і зник в імлі.

Язик свій вивісивши з писка,
в бігу звернув із пасовиська
на стернища кудлатий пес,
вдивлявся в зайця бистрим зором,
та зайчик побігайчик скоро
утік у ліс, і в гущі шез.

А пес, неначе застидався
того, що так йому не вдався
біг за тим зайцем наздогін,
нахнюпившись, вертався поволі,
і, пчихнувши, сів коло Олі,
й тулився до її колін.

Як панотець ішов з дочкою
додому з поля, над рікою,
де стежка вилась беріжком,
губилася в кущах і травах.
за ним хтось кликнув: — Йсусу слава!
То йшов Максим з малим синком.

І вмить почалися розмови
про коні, вівці, про корови,
про засіви і доріжню,
про господарські недостатки,
тяжкі часи і про податки,
та про сусідів, про рідню.

Микола у стару торбинку
збирав для кріликів травинку,
щавель сочистий і квасок.
та думав у глибокім смутку:
— Як збудувати гарну будку
для кріликів? Нема дощок! —

А потім хлопець і дівчатко
побачили мале лошатко,
що, перебігши за потік,
брикало скочно по облозі,
то зупинялося при возі,
де в баламуті був обрік,

ждучи, щоби пописько сивий
та Оля вже його по гриві
погладили, бо і лоша
так прагне пестошів, любови,
як прагне дружньої розмови
людини серце і душа.

Погладивши лоша рукою,
йшла Оля далі над рікою,
і там за бистрим бурчаком,
де очерети й осокори
вели з вітрами розговори,
й схилялися над потічком,

Микола зрадив Олі тайну:
— Я Климові дав кицю файну
за пару білих голубів,
а потім Клим збирав зі мною
малини в лісі під горою.
і назбирав торік грибів.

Як ми ішли по сіножаті,
то бачили, як два рогаті,
прекрасні олені й сарнюк
зі зруба бігли на долину ,
де в гущі скрились за вільшину,
як лиш почули стрілів гук. —

Розмову ту дитячу, видно,
почув Городник, і, лагідно
всміхаючись в куточках губ,
він, призадумавшись хвилину,
поглянув бистро на хлопчину
погладив учня чорний чуб,

та говорив словами цими:
— Сусідо любий мій, Максиме!
Премилий хлопчик цей ваш син!
Чи не післали б ви Миколи
до вищої якоїсь школи?
Ви ж заможненький селянин. —

Максим, вдоволений, ласкавий,
сказав: — Мій син, хлопчина жвавий,
розумна в нього голова,
та він страшенний забіяка,
і шалапут і гайдамака,
й у нього вдача зажива.

З рахунків мав уже три двійки,
зате він перший все до бійки.
Учитель скаржився мені,
що син мій любить збитки, гульки,
що камінцями з катапульки
він шибу вибив у вікні,

утік зі школи аж до річки
купатися і грав у «кічки»,
та, замість вчитись, бахурі
Василь, синок мій і Кирило
забрали вудку та вудило,
й ловили рибу у Дністрі. —

Нахмуривши чоло і брови,
сказав піп: — Син ваш прездоровий,
кремезний, крепкий, як лошак,
то й має вдачу норовисту,
та все ж він має трохи хисту
і до науки, як не як.

Ми мали теж химери й хиби,
ми в школі вибивали шиби.
Як з нас були ще школярі,
то й з нас були збиточні пташки:
Ми вчительці вбивали цв'яшки
у крісло, то в каламарі

вливали їй водичку з милом
та обливали стіл чорнилом,
всували до кишень хрущів.
Тепер і ви і я — смиренькі,
поважні, чемні, бо старенькі, —
й ваш син, хоч трохи зледащів,

колись змудріє теж напевно,
та буде вчитись пильно, ревно.
Ну, хлопче, розкажи но сам,
чи хочеш вчитися у школі,
чи пасти вівці тут на полі,
й у праці помагати батькам? —

Малий Микола мовчки слухав,
мняв довго криси капелюха
в руках, і відповів тихцем:
— Пішліть мене до школи, отче!
Я буду вчитися охоче,
бо хочу бути панотцем! —

Повіз Максим синка на возі
до міста вчитись, і, мов посів,
по шляху сів перли мрій:
— Ах, матиму потіху з сина,
як паном буде мій хлопчина,
я ж буду немічний, старий. —

Тоді, як дніло, на світанні,
як милі жайворонки ранні
співали в полі коло сіл,
паньматка Ганна, Олі мати,
везла дівчатко пелехате
до міста вчитися, до шкіл.

**
*

Прийшли літа, коли дівчатко
так, як маленьке ластів'ятко
у першій леті на весні,
глядить на світ прекрасний, милий,
і пробує крильця й сили,
й не знає, — линути, чи ні.

У віці тім — щоднини свята.

Тоді душа така крилата,
що ти на світу край готов
іти по розкіш поцілунку.

Тоді оп'янює без трунку
сама палка дівоча кров,

і дівчина щаслива навіть
тому, що хлопець на забаві
її в таночку пригорнув,
й несміло шепнув до дівчати:

— Чи можна з вами стрічу мати
хоч на мінуточку одну? —

Тоді, бувало, на хвилину
забувши греку і латину,
Микола вчитися не міг,
всміхаючись до Олі дружньо,
зідхав і думав мрійно, тужно:
— Та Оля краща від усіх! —

Попівна, дивлячись на нього,
подумала теж дня одного:
— В Миколи очі, як в орла.
Він так якось на мене глянув,
що тужу все за ним і в'яну.
Хоч я школярочка мала,

мене вже кличуть до любови
вродливі хлопці, їх розмови,
привабні усміхи, пісні,
і музики солодкі звуки,
й поезій книги, — а науки
шкільні обридли вже мені.

Я вже дістала лист любовний,
в життю лист перший, туги повний.
Його писав Микола Жук.
Той лист ховаю у шуфлядці,
щоби учительці паньматці
у бурсі не попав до рук.

Було то в школі ось недавно:
Наш катехит піп викладав нам,
що світ, життя, — то суета,
а учням стало сумно й скучно.
Тоді мені мій хлопець зручно
подав любовного листа.

Мій любий хлопець з ласки долі
разом зі мною вчиться в школі.
Ах, він до всього має хист!
Він пише вірші, з тим у парі
співає, грає на гітарі,
спортовець він і танцюрист.

Ох, як би так мамуся знала,
що я вже хлопця цілувала!
Ні, він мене, не я його.
Хіба я винна, що всі учні
зухвалі, влюбчиві, бундючні,
і люблять всі мене? Чого?

Мій татко страх непоступовий:
Говорить, що я для любови
замолода, що я дїтвак, —
не знає, що модерній панні
в п'ятнадцять літ, — то час останній
пізнати вже кохання смак.

Чому й мамуся досі тямить,
що я недавно ще ляльками
все бавилася і з дітьми?
Я вчора всі ляльки спалила,
бо дуже хлопця полюбила,
взаємно покохались ми. —

Час, так, як жнець, ішов, щоб жати
роки і дні, а із хлоп'яти
уже був студент, що по жнивях,
коли скінчилася наука,
вернувся у село, до Лука,
для відпочинку, для розваг.

Тоді то Оля яснокоса
із купелю верталась боса,
з-над річки йшла межею піль.
Здавалось, що русалка водна
з Дністра, де глибочінь холодна,
на беріг виринула з хвиль.

Зірвавши у житах цвіточки,
волошки, маки і дзвіночки,
попівна з них вінок сплела,
та, завітчавши косу й гривку,
минула копи, льону нивку,
й пішла на гірку, до села.

Опалена промінням сонця,
була тоді попова донця
прекрасна, наче маків цвіт,
й Жук думав, як минав тополі:
— Не можу жити вже без Олі,
вона для мене щастя, світ! —

Увечері побіля кручі,
де верби схилені, плакучі
купали віття у Дністрі,
на березі стояв Микола
із Олею, й на їхніх чолах
відбились сяєва зорі.

Вітрець, іструшуючи роси,
чесав і гладив буйні коси
лип, верболозів і вільшин,
що шелестіли, шепотали,
мов тишком-нишком розмовляли.
Як втихли шуми деревин,

як місяць виринав із хмари,
то тінь закоханої пари
відзеркалювалась в дні ріки,
й слова любовні та пестливі
і співи солов'я тужливі
зливались, й з-над цвіток пахких

туди летіли, де пташини
в'ють гнізда у кущах калини,
і де лелії водяні,
лапаття, швар і трощ бадилля
росли, гойдалися на хвилях,
коріння скривши в глибині.

Її почала Оля відчувати,
що й від Бетговена сонати
гарніший шум Дністрових вод,
і, що в життю любов, кохання, —
найбільше щастя й раювання,
і найсолодша з насолод.

Як проминули тижня будні,
то у неділю по полудні,
хтось бачив Олю і синка
Максимового, як в альтанці
читали молоді коханці
«Зів'яле листя», твір Франка.

А потім Оля йшла садами,
спинилася між деревами,
де був у тіні холодок,
де білокрилий гість метелик
злітав, сідав на цвітки келих,
жадібно випивав медок.

Навкруг, у всіх садах в довкіллі
так червоніли вишні спілі,
й були вони такі рясні,
що заслонили всі листочки,
галузки, й від вишень садочки
були червоні, багряні.

Микола між галуззям скритий,
дав Олі овоч соковитий,
а потім панну запитав;
— Що найсолодше? Спілі вишні,
а чи твої рожеві, пишні
уста, які я цілував?

Що найсиніше? Олі очка,
чи ці блавати край садочка?
Що найпалкіше? Сонця жар
в полудне літне, тепле, ясне,
чи та любов, що все не гасне,
й мого кохання сила чар?

Те, що скажу тобі словами,
не таємниця поміж нами:
Ти знаєш, як тебе люблю,
тому вже будь мені жоною,
і будь зорею провідною,
що прояснила б путь мою. —

Зідхнула Оля й відповіла:
— Не прагну щастя, але діла,
і не кохання, а борні.
Люблю тебе, кохаю дуже,
та жінкою твоєю, друже,
ніколи я не буду ні!

Мені так доля присудила,
щоб виросла моя могила
на полі битви, у боях,
і бачу в снах, так, мов на яві,
як згину в боротьбі кривавій,
війну й пожежу бачу в снах. —

Всміхнувшись, Жук тоді промовив:
— Жінки не можуть без любови
у світі жити, так, як гай
взимі не може зеленіти,
так, як без сонця в'януть цвіти.
Як щастя прагнеш, то кохай.

Слова твої сумні, пророчі,
то твір химерности й жіночі
капризи й примхи, гра пуста.
В життю ніколи ні хвилинки
не вірю в жадне слово жінки,
а вірю в жінчині уста,
в жіночі очі повні чарів,
бо жінка, як веселка в хмарі,
прекрасна грою барв і змін;
як жінка мовить «так», то зрадить,
як мовить «ні», то для принади,
щоб вабити серця мужчин.

Вже чув я жінки присягання,
що згине в бою, у повстаннях,
під гомін труб і рев армат,
тепер та жінка без упину
про мужа дбає, про родину,
про кухню й страву для дитят.

Вже чув я жінки присягання,
що із нещасного кохання
й розпуки вступить в монастир,
за рік із другим йшла до шлюбу,
колише сина, доню люблю,
і любить світ, забави вир.

Не згинеш в бою, у повстанню,
бо щастя жінки у коханню,
й настане ще той день, та мить,
коли тужитимеш за мною,
і будеш ти мені жоною,
бо щастя жінки — жить, любить. —

Почав Микола жартування,
бо в царстві юности, кохання
дивніше все від мрій і сну:
Один від ран любовних гине,
а другий в ігрище дитинне
змінить трагедію страшну.

В Д О М І Н Е В О Л І

Прийшла доба, як вовк, зла й люта;
Все гніт кріпшав, міцніли пута,
твердішав той тернистий шлях,
котрим все ближче до могили
ішов народ, й останком сили
обороняв себе й свій стяг.

Трищали в тюрмах стіни, крати,
в судах судили злі Пилати
борців за бунт. В той грізний час
конали у в'язницях Львова
Луцейко і Бесарабова,
і Головінський і Білас.

Тоді то вїт Дмитро Чубатий,
щоб у тюрмі не загинати,
злякався, й зі своїм синком
попав у втому і зневіру,
й покинув прадідівську віру
та ополячився цілком.

Селяни бачили й Микола,
що вїт вже ходить до косцьола,
і нарікав отець Іван:
— Змінився Клим! Уже драбуга
не іздіймає капеляха,
як попри церкву йде на лан! —

Антониха, побожна жінка,
тоді кричала на зарінках,
як гнала гуси із левад:
— Добра не буде вже на світі,
коли вже навіть війт, син війтів,
теж покидають наш обряд.

Й Зузанна серце розколола:
В неділеньку все до косцьола
із матірю іде вона,
а в свята з батьком і з братами
до церкви йде, співає з нами.
Душа її якась мутна.

Змінився й мій Антін так чудно,
що вже його пізнати трудно.
Таке щось сталося із ним,
сусідоньки і куми милі,
що я вже жити з ним не в силі,
бо він ще гірший, як той Клим.

Таж Клим усе ж бодай в косцьолик
іде молитись, та ніколи
не йде до церковці Антін,
не молиться так, як бувало,
у п'ятницю, у піст їсть сало,
п'ять літ не сповідався він.

В неділю рано дзвонять дзвони.
Прошу; — До церкви йди, Антоне!
Вже йшов молитись Гриць, Андрій!
А муж читає все газету,
або, залізши під верету,
спить і хропе, мов кіт старий.

За цісаря Антін, бувало
побожний був, грішив теж мало,
та на війні за кілька літ
він полсувався у Росії,
говорить всякі чудасії,
що з малп зродився людський рід.

Аж страшно слухати людині,
як муж говорить у корчмині,
що згинуть всі попи, царі,
пани і дідичі й магнати,
а нарід буде руйнувати
усі церкви й монастирі. —

Зузанна, що полола просо,
на Зоську поглядала косо,
й шептала: — Буде знов біда
в селі, бо ввечір коло міста
згоріла хата колоніста,
а потім Клим оповідав,

що то Лука, синок млинарки,
і Жук підпалюють фільварки,
та що також Василь, маляр
йому поміг у тому ділі,
і десь минулої неділі
в осаді спричинив пожар. —

Забули люди ту розмову,
та, як уліті внічку знову
горіли стирти на полях,
то до села прийшли вулани,
і закували у кайдани
Миколу, Луця й Василя,

та повезли їх до в'язниці,
замкнули в келії, в темниці,
а як настав кінець зими,
і ряст почав цвісти на луках,
суд засудив тих в'язнів з Лука
на кару — десять літ тюрми.

БУРЯ НАД СЕЛОМ

Так надійшла по літі гожім
та осінь, що, мов кари божі,
воєнні бурі принесла.

Та осінь тиха, золотава,
прекрасна і страшна й кривава,
що загостила до села.

Та осінь скорбна, блідолиця,
багата й пишна, як цариця,
що йшла в прикрасах золотих
стежками, де на павутиння
спало листя з шелестінням,
коли вітрець ущух, затих.

Як сіно вислохло в копицях,
і починалась возовиця,
одного дня Панько, поштар
із торбою вернувся з міста,
і, там, де стежка болотиста,
по кладці перейшов за яр,

та йшов з хатини до хатини,
розносив і листи й новини,
а як приніс лист до млина,
сказав журливо й сумовито
до хлопців, що мололи жито:

— Погано, буде вже війна,
бо у містечку на базарі
купець, шу купував товари,
казав, спіткавши парубків:
— В шинках вся жидова гергоче,
що Гітлер воювати хоче,
й забрати Данціг в поляків. —

Панько Соснюк, чудак, невдаха,
смішний, бездольний бідолоха,
то був нуждар та інвалід,
що ще за цісаря Францішка
додому повернувся з війська,
вженився, і за кілька літ

він повдовів, жив у халупі
з молодшими братами вкупі,
не мав багатства ні майна,
й мав лиш дві грядочки землиці,
одну козу і дві ягниці,
що паслися у бур'янах.

З Панька сміялись часто люди,
що він причіплював на груди
медалю на брудний жупан,
і, що він гордий був із того,
що бачив цісаря старого,
коли з Панька ще був улан.

Вернувшись із війни додому,
Панько оповідав потому
про Відень, про тирольський край,
і, взявши на рам'я поліно,
показував, як з карабіном
він муштрувався: - Айнс! Цвай! Драй!

Панько кульгав, ходив ізвільна,
тому дівтора пресвавільна
в часах забав, гульби, весіль
за ним тічнею йшла, вганяла,
його глумливо прозивала:
— Франц Йосифа автомобіль. —

Бувало, у біді, в недолі,
як бракувало бараболі
чи хліба, то Панько хитрун
жінкам ворожив з карт, з долоні,
й нарвавши зілля на загоні,
баб лікував так, як чаклун.

Як в кого здулася телиця,
коня душила дихавиця,
з Панька був теж ветеринар,
хоча селяни нарікали:
— Всі ті кониська поздихали,
що лікував їх наш дзвонар. —

Соснюк, то був скупар великий,
взував старенькі черевики
лиш на Великдень і взимі,
а вліті той Панько убогий
ішов до церкви босоногий,
бо чоботи щадив, як міг.

Він був химерний, вередливий,
іще не старець, а вже сивий,
а, хоч на ногу був кривий,
то на дзвіницю лазив зручно,
дзвонив уміло, звучно, гучно
в два дзвони, — старший і новий.

Брати його, Матвій та Юрій,
чомусь дістали від натури
задовгі пальці на руках.

Як уночі украв хтось курку,
жінки казали; — То ти, Юрку,
украв ту курку в курниках,

відніс до Мошка, і в шиночку
купив за ту сусідську квочку
горілки фляшку і тютюн,
бо десь підглянув син Варварки,
що ти вже куриш не огарки,
а цигарети і бакун. —

Була десь бійка, веремія,
казали газди про Матвія:
— Вчинив ту бійку комуніст
Соснюк. Йдуть вісті невгомні,
що той Матвій вже краде й коні,
обрізує коняці хвіст,

то обстриже їй довгу гриву,
і гонить ту коняку сиву
до міста, де міняйло жид
йому міняє ту конину
за чорну чи руду шкапину,
що має інший ріст і вид.

Всі знали, що Матвій теж любить
хлопчиськам вибивати зуби,
що він скриває злість і гнів
у грудях крепких, волохатих,
ненавидить селян багатих,
усяких підпанків, панів.

А все ж ті два братове вірно
служили в дідича, й покійно
йому кланялись до землі,
щоб заробити хоч діжчину
муки, картоплі й одєжину,
й не вмерти з голоду в селі.

Відомо, що в Дністровім глибі
живуть собі і раки й риби,
тому нераз Панько й Матвій
ішли зі саком за садибу,
і там ловили в річці рибу,
та продавали жидові.

**

На другій день у хаті кожній
розмови запальні, тривожні
були, як сповіді слова:

— Ми двадцять літ ходили в ярмах
в державі шляхти і жандарма.
Нас визволить війна нова! —

І хтось із хати чи зі саду
дивився на косцьол, осаду,
на дідичівський дім і лан,
шептав тихцем до Крата Славка:
— Нассалася з нас крови п'явка,
пора прогнать її за Сян! —

Так, як по бурі, громовиці
похилі колоски пшениці
підносяться, так в Луку люд
піднявся, як сказав священник:
— Наш легіон веде вождь Мельник,
він визволить народ із пут! —

Попівна і селянські діти
в городчиках зривали цвіти,
щоб кинути бійцям до ніг,
або вкрасити, заквітчати
стрілецькі прапори й гармати,
як лиш над'їдуть вздовж доріг.

В селі кипіла все ж робота.
Коноплі терла вже жінота,
й з грядок збирала огірки,
господарі збирали в полю
то кукурудзу, то фасолю,
копали ріпу, буряки.

Минув спокійно день і другий,
аж нагло у дімку Кандюги,
де вїт Дмитро і секретар
урядували, появились
сержанти, а на гірки схили
в рогатій шапці йшов жандар,

і влада та нова військова
забрала парубків до Львова,
дала їм кріси, кулі, стрій,
і відіслала до Варшави
спиняти військ німецьких лави
в твердині спаленій, старій.

В селі був сум, була і втіха,
бо, як тоді до війська їхав
крамар Кирило, син Петра,
Кандюга й Михаїл Дурделла,
то замість «Польська не згінела»,
вони співали «Не пора».

А потім той жартун Кирило,
горілки випивши барило,
ішов із корчми, й силоміць,
на вулиці, у білу днину
у губи цілував Галину
й усіх дівчат і молодичь.

Сміялися тоді селяни,
що крамарчук той крепко п'яний
теж цілував дочку дядя,
котрої жадний парубійка,
не цілував, бо та Марійка
була, як відьмище, бридка,
та мала замість губ і рота
якусь печеру чи ворота,
й казала раз дочка Гриня:
— Ніхто Марії не полюбить,
бо в неї так звисають губи,
як у беззубого коня. —

А як минуло ще два тижні,
вернулись хлопці горді, пишні,
і, сівши десь на перелаз,
оповідали всім забавно,
що боронили Польщу славно,
та не стріляли ані раз,

бо десь над Вислою рекрути
були в окопах дві мінати,
і зараз повтікали в ліс,
де офіцери й генерали
також без битви повтікали,
забравши тільки рум на віз.

Матусі плакали з утіхи,
що їх синки, немов оріхи
здорові, вже прийшли з війни,
а Клим Чубатий по-тихеньку
привіз і добичу маленьку, —
взуття, кабати, жупани.

Ніхто не буде віри йняти,
та хлопці з Лука дві гармати
й два скоростріли привезли,
і закопали у городі,
й казали: — Здасться у пригоді,
лише не знати, — де й коли. —

Вернулись хлопці із війноньки,
лиш не вернувся Кость, муж доньки
дякової й син крамарів,
бо в Кракові, як впала бомба
із літака, то в катакомбах
той крамарчук живцем згорів.

Настуня потім говорила
з жалем і смутком про Кирила:
— Був добрий хлопець той крамар.
Бувало, я зайду в крамничку,
купити нафту чи волічку,
нитки, чорнила каламар,

а той Кирило на принаду
мені дарує чоколяду,
бо він любив мене, як брат.
Нераз його картала неня:
— Чому все носиш у кишнях
цукерки для своїх дівчат? —

В читальні він читав прекрасно
газети, мудро та виразно
пояснював парубчакам,
хто вбив Петлюру, Коновальця,
про Скоропадського скитальця
розказував цікаво нам.

Ах, так то тішило Кирила,
що Польща німцям покорилась,
і, що війну програла вже,
а сам крамар за Польщу згинув,
та українську кров невинну
пролив за діло, за чуже. —

В полудне аж дрижали надра
землі, як літаків ескадра
летіла понад ліс і Лук,
заблискали до сонця крила,
й гармата десь заговорила.
Коли ж затих гарматний гук,

над Галичем бліді хмаринки,
смугасті, легкі, як пушинки,
затьмарили небесну синь.
Літак горів, і метеором
летів хвилясто понад бором,
та впав у річку, в глибочінь.

Летун германський, наче чудом,
урятувався парашутом,
гойдався у повітрі так,
мов ранена хижацька птиця,
і впав на багнах, трясовицях,
та втік у ліс аж за байрак.

А потім поза яр, урвисько,
ішло на південь польське військо,
вночі останній батальйон,
спаливши прапори у селах,
співав, що «Польська не згіневла»,
й пішов за гори, за кордон.

Ранесенько, до сходу сонця,
втік поліцай, і ксьондз, і ржондца,
і дідич втік за кілька днів.
Затихли у дворі забави
і співи про красу Варшави,
про Галлера й боїв за Львів.

Минула знову ніч і днинка.
В осаді, у двірських будинках
вночі хтось підложив огні.
Тоді згоріла польська школа
і ксьондзова нова стодола,
хати і стирти мазурні.

Було знов мирно і спокійно.
Гармати вмовкли ненадійно.
Лук ждав і занімів, затих.
Поліцію цілком забуто.
Вже не приходив езекутор
забрати кілька золотих

і подущину за податки,
то й мовив дяк до паніматки:
— Тепер вже вільні заживем,
самі рішаєм кожную справу,
тож ми в селі створім державу,
а я в ній буду королем. —

А Христя та її невістка
казала так, як анархістка:
— Тепер у нас найкращий лад,
і влада щонайліпша в світі,
бо в цілім гадицькім повіті
нема уже ніяких влад.

Мій пес вкусив Юрка за ногу,
і скривдив мій когут небогу
сусідку, бо за перелаз
побіг і спорпав біб Варвари,
та не платитиму вже кари,
бо ось настала воля в нас. —

Тоді всі школярі в неділю,
або і в будні на дозвіллю
йшли до читальні без принук
послухати, як ветерани
з визвольної війни, селяни
Максим, Ігнатій Лабатюк

оповідають, як в Карпатах
на Маківці були на чатах,
як, Львів віддавши полякам,
погнали комунарських зміїв
аж за Дніпро, здобули Київ,
і бачили Софійський храм.

Всі говорили без упину
лиш про війну, про Україну,
а часто навіть школярі
не йшли учитися у школі,
лише, вганяючи по полі,
у військо гралась в тій порі,

лопатами копали шанці
аж на узліссі, на полянці,
то штурмували горб і вал,
а син дяків, школяр Данило,
спітнілий і покритий пилом,
провади їх, як генерал.

Тоді дячиха говорила:
— Дивіться, куми, на Данила, —
він за отамана тепер. —
Вже мають учні гайдамаки
тризубці на шапках, відзнаки,
шаблі з дрючків і машингвер.

Мій син будує Україну.
Він польського орла вже скинув
у школі і в читальні теж,
та вивісив там рано нині
дві хоруговки жовто-сині
й портретик Мельника. Еге ж! —

Був день утіх, надії, чару.
За лісом, за рожеву хмару
сховалось сонце світляне,
прощаючи село, землю,
озолотило веселицю
веселку, зрубище лісне.

Над стріхи кожної хатини
злітав дим сизий, мов хмарини,
в городах вився, наче хміль,
то вже варили господині
вечероньку собі й родині,
що йшла додомоньку із піль.

Скінчивши працю, смаглолиці
робітники і робітниці
з доріжки входили до хат,
а Лесь пастух ішов з пугою,
гонив худібку з водопою,
віз борони на возі Гнат.

Пилип, нафравши у драбини
останки вики, конюшини,
повільно віз їх із полів.
Данило, сидячи із батьком
на конюшині, зиркав хвацько
й гнівливо з воза на волів,
що йшли ліниво й ремигали,
коли ж їм ярма докучали,
вони спинялись в ході, щоб
спочити, то дяків хлопчина,
вдаряючи волів по спинах,
вигукував: — Цабе! Ну, соб! —

Ішла попівна з орачами,
та потішала їх словами:
— Вже скоро будем вільні ми!
Упали бомби коло міста,
тюрму розбили, геть дочиста!
Втекли всі в'язні із тюрми,
утік Василь і син Максимів,
студент Микола. Разом з ними
учитель Луць Гречаний втік,
та замість десять літ страждати
і заглядати через крати,
вони були в тюрмі лиш рік. —

Селяни, втішні, як ніколи,
пішли в гостину до Миколи,
а він тоді в гурті рідні,
хоч вийшов шойно із в'язниці,
худий, слабий і блідолиций,
почав розмови запальні.

Розказував, як у Варшаві
в темниці ключарі лукаві
його карали, як то там
звільнив його Степан Бандера,
що розбивав замки у дверях,
кайдани, та утік з-за брам,

коли німецькі бомби й міни
тюрму змінили у руїни,
пішов крізь дим і крізь огонь,
утік із в'язнями в Карпати,
щоб Україну визволяти,
творити військо, легіон.

І запищала вмить дячиха:
— Сконала Польща, й хай вийтиха
не задирає догори
брудного носа! Хай бабисько
не каже, що знов польське військо
прийде сюди за років три! —

Кричали всі жінки навколо:
— Робімо вибори, Миколо!
Нові часи, то й вийт новий!
Дмитра з вийтівства скиньте, скиньте,
бо він і хрунь і перекинъчик,
що підло зрадив нарід свій! —

Максимиha гостила сина,
і для гостей була гостинна,
та говорила до жінок:
— Ах, гостоньки, сусіди любі!
І на своїм весіллю, шлюбі,
йдучи з Максимом у танок,

я не була така щаслива,
як нині. Чоловіче! Пива
й горілки гостям принеси,
нехай нап'ються сиң та Оля.
Як Бог і всі святі дозволять
прожити ті страшні часи,

то з Олею оженим сина,
і затанцює вся родина,
й мені позаздрить все село,
що у Максимихи невістка
попівна, а не вертихвістка,
не хлопська дівка, не ракло! —

За кілька днів на панським лані
блукали коники булані,
воли, овечок череда,
бо, як притрапилась нагода,
то користала вся біднота,
яку гнобила все біда.

Бідняги, що не мали й грядки,
дивились крізь віконця з хатки
на панське поле, й до синів
шептали: — От, мине неділя,
й те поле між хлопів розділять,
не буде дідичів, панів,

бо ось приїхала Зузанна,
котра служила в Львові в пана,
й казала людям у млині,
що ржондця й дідич на границі
в тюрму попали, і пшениці
не сіятимуть на весні.

Пан гайовий утік учора,
скривається в лісах, у горах,
воює десь його синок,
тож, як же хлопів із Лука
не ізрубати дуба, бука,
не йти у дідичів лісок? —

Принісши пруття, вся біднота
плоти латала, а Лагода
привіз два конарі з соснин,
Антін привіз візком осику,
і граба і сосну велику,
і трохи ріща із вільшин.

А нагло коло двох каштанів
явились німці капітани
в панцирних повзах, а також
дебелі, крепкі підстаршини
у танках їхали з долини,
й спинились коло огорож.

Старшина у шоломі з криці
на сходи вийшов, і з дзвіниці
глядів з вікна в далековид
туди, де стежкою, шляхами
жиди втікали з поляками
кудись на південь і на схід.

Дяк тішився, й подав у дзбанку
води для німця, що на танку
звертав на Ґалич автомат,
від попаді й від попадянки
дістали німці глек маслянки,
й дістали цвіти від дівчат.

Минали дні спокійно знову.
Нераз у пору вечорову
дзвеніли жарти, сміх і спів
дівчат і хлопців, що до нічки
на вулиці чи коло річки
гуляли в тінях лип, дубів.

Василь безжурно парубочив,
був музикантом, і щоночі
десь грав на скрипці на гульбі
так веселенько, ніжно, чуло,
що все село війну забуло,
і весело жило собі.

А парубоцтво, як звичайно,
так трохи явно, трохи тайно,
шукаючи в біді розрад,
і забуття, і насолоди,
щовечора йшло до Лагоди
Зузанни, знаної з принад.

Та жінка щойно повдовіла,
й скучала дуже, тож хотіла
нудьгу розвіяти, й вона
гостила радо та охоче
того, хто в Луку парубочив,
і в кого вмерла вже жона.

Лиш син Варвари не приходив
ніколи в гості до Лагоди,
бо в день Андрія, восени
Зузанна і Лагоди мати
прогнали раз Микиту з хати,
бо не любилися вони.

Кричала потім та вдовиця:
— Не хочу я на вечерницях
Микиту бачити, ох, ні!
Нехай його уб'є болячка!
Він бив мене, бо я полячка,
ще в школі докучав мені! —

Любили парубки Зузанну,
для неї мав якусь пошану
старий і молодий селюх,
бо та вдова жила у Львові,
носила панчішки шовкові
і мала панський капелюх.

В селі тім жадна жінка друга
ще не носила капелюха
й панчіх, тому то на привіт
усі селяни тій Зузанні
казали все не «ти», а «пані»,
і їй вклонявся навіть війт.

Як хтось питав сестру Лагоди,
чому так хлопців любить, зводить,
вона казала: — Щож? Люблю!
Для молодих пора кохати,
а для старих пора вмирати.
Я й так по смерті зогнию. ---

Нераз увечір при забаві
в Зузанні парубки на лаві
сиділи, і Василь сидів
теж на ослінчику в світлиці,
оповідав знов небелиці
про ксьондза, що любив удів

і мав розпусникові звички,
ходив до кралі молодички,
аж раз увечір чоловік,
піймавши ксьондза коло жінки,
набив його за грішні вчинки,
і ксьондз без реверенди втік.

Село про те здавненька знало,
що швець мадяр був радикалом,
сміявся з папи і з владик,
читав газети та брошури
такі, що піп чоло все хмурич,
й казав: — Мадяр — то більшовик! —

Коли селяни радикали
крамниці й «Січі» закладали,
тоді Василь за кілька днів,
здобувши в Луку досить впливу,
створив «Січ», кооперативу,
чим засмутив жидів, хрунів.

Та нагло сталась зміна дивна
з мадяром так, що і родина
не пізнавала Василька,
бо він забув «Січ» і Зузанну,
та полюбив дочку кохану
сусіда, багача Жука.

Жінки шептали у хатинах,
що син шевчихи і Галина
стрічались коло побереж.
Казала Ксенька язиката:
— Таж Галя дівчина багата
і горда, як панянка, все ж
мадяр Василь і та багачка,
Максимишина одиначка,
щовечора аж за селом
цілуються, як голуб'ята,
танцюють на забаві в свята,
й додому потім йдуть разом. —

І говорила теж Варвара:
— Василь і Галя — красна пара.
Аж любо глянути на них.
Вона білява, а він чорний,
стрункий, вродливий і моторний,
хоч бідний, то красунь жених! —

Настала раз погідна днина.
Марійка, Настя і Галина
та Клим і старший брат Паньків
пішли копати бараболі,
і розбалакались на полі
про всіх відданиць, парубків.

Словечко кажучи по слові,
сказала Галя в тій розмові:
— Як я заснула уночі,
то снилося, що пес кудлатий
надбіг із панської палати,
сховався в лузі за корчі,

і псисько той, що втік із буди,
вмить вискочив мені на груди,
й кусав мене. Тоді маляр
прибіг, вхопив якусь ломаку,
і нею вбив страшну собаку,
завдавши в голову удар. —

Коли скінчилася розмова,
то хтось надвіз із лісу дрова.
Дівчата — зирк, а то Василь.
Він їхав звільна по дорозі,
підсвистував собі на возі,
аж гомін линув серед піль.

Та на доріжці між горбками
були такі баюри й ями,
що два колеса аж по вісь
застрягли, й дишель у багнисько
встромився, а старий конисько
перевернув і дрова й віз.

Тоді дівки, давай, на збитки
питати, хто поїхав, звідки,
як парубочиться йому,
й сказала Настя: — Розкажи но,
чи правда то, що ти, Галино,
мадяра любиш, і чому? —

Всміхнулась Галя, й всім надиво
так відповіла жартівливо:

— Так, я кохаю Василя,
бо як на скрипці він заграє,
то світ мені здається раєм,
здається небом вся земля! —

А Клим озвався на прощання:

— Ех, Галю, Галю! Із кохання
ти не спечеш собі хлібця!

Ти дівчина, як цвіт, калина —,
сміятисьме село, родина,
що ти йдеш заміж за шевця. —

ПІД СВИСТ КНУТА

Коли дівчата йшли по праці
додому, при двірській палатці
і коло луга та левад
спинилися московські стежі,
а за Дністром на побережжі
явився танків довгий ряд.

За міст, за річку й за потоки
ішли киргизи косоокі,
ішла страшна, чужа орда.
Втікали діти та жінота,
і, заглядаючи з-за плота,
шептали: — Ох, іде біда! —

Ішли солдати без розмови,
мов душі їх, серця в окови
були заковані, німі,
мов гнав їх демон зла, тривоги,
а не бажання перемоги,
ішли, як волики в ярмі.

Йшли тундри і тайги синове,
жадібні добичі і крови,
нових підбоїв, жертв нових,
в шинелях сірих, то півголі,
йшли гнані полчища монголів,
раби могутньої Москви.

Ішли шляхами, по долині,
як дух азійської пустині,
незбагнений, таємний дух,
як смерть всесильний і понурий,
що не будує, але бурить
для розкоші сил і потуг.

Із дому жадного, із хати
ніхто не вийшов привітати
московських військ, лише пішов
Юрко Соснюк, Матвій з Антоном
вітати росіян поклоном.
Антін так тішився, немов

прийшли визвольники герої,
шинкар у святковому строю,
одягнений, мов на шабаш,
підбіг і закричав жидисько:
— Нехай живе російське військо
й товариш Сталін, батько наш! —

Рахеля, шинкарева доня,
повісила на підвіконня
з червоної спідниці стяг,
в шинку стара жидівка Сара
гостила щедро комісара,
що гордий із боїв звитяг,

оповідав, брехав чванливо,
як у поході сміло, мстиво
стріляв та убивав ляхів,
а дяк шептав: — Брехня! Москвини
без бою і без стрілянини
здобули Галич, Лук і Львів! —

Отець Іван тієї днини
шукав розради крапельни
в годині смутку і журби,
тому, прийшовши до кімнати,
запрагнув книгу прочитати,
бо книги дуже він любив.

Та сум томив отця Івана,
в кімнатці він сидів до рана,
й чомусь не міг читати книг,
а думав: — Книжня мудрість — піна,
життя, то вічний рух і зміна,
борня стихій сліпих, страшних.

Життя, як море й океани,
воно безмежне і незнане,
життя, — то тайна все нова,
у нім нема ні меж, ні міри.
Всі людські правди, — витвір віри,
й пусті слова, слова, слова.

Пів сотні літ я в цій святині
навчав, як жити, щоб людині
вказати шлях до правд, чеснот,
показував, котра дорога
веде до святости, до Бога,
до досконалости висот,

а нині борюся з собою,
бо прагну боротьби і бою
за наш бездольний, рідний край,
хоч каже заповіт Христовий:
— Господь і правда у любові,
люби всіх ближніх, не вбивай! —

Навчав я й ворога любити,
а бачу, що хто прагне жити,
той мусить вбити ворогів,
бо меч поборемо мечами,
а не любов'ю, не словами,
а меч — творець провин, гріхів.

Ісусе Христе! В пору грізну
і Ти любив свою вітчизну.
Ти плакав, що Єрусалим
спалили римляни, когорти.
Сьогодні вовог мстивий, гордий
руйнує край наш, тож із ним

боротись мусимо, Ісусе,
за волю України Руси,
бо й Ти навчав, що то не гріх,
що то найкращий чин любови —
у бою дати жертву крові
за ближніх, за братів своїх.

Неволя, — зло найбільше в світі.
Той ворог божих заповітів,
хто убиває волю й дух,
господню іскорку в людині,
а комунар на Україні
змінив народ в рабів і слуг,

тому сьогодні вже мільйони
людей втікають за кордони.
Я ж не втечу в чужинний край,
бо добрі пастирі не радо
лишають в небезпеці стадо
на добичу для вовчих зграй. —

Минула ніч, і вранці-рано,
я розмови зі Жуком, неждано
довідався отець Іван,
що німці Польщу побороли,
і відійшли за гори й доли,
за тихий Буг, за бистрий Сян.

Тоді вночі втекли із Лука:
Павло Козар, багатий дука,
Панас Кандюга, Славко Крат,
утік з німецькими військами
Ганчар Петро Грибок з братами
і Луць Гречаний, Насті брат.

Вони втікали в світ за очі,
і десь над Сяном стався злочин:
Гранична варта, москвичі
убили Крата в лісі, в дебрах,
а Луць, поранений у ребра,
й Кандюга утекли вночі,

зайшли, скрадаючись лісами,
на чеську землю, йшли шляхами
до Праги, де їм чех, словак
дав захист, де борці вигнанці
кували зброю для повстанців,
що ждали дня боїв, атак.

В селі запанувала влада
комуністична. Та сільрада,
щоб ущасливити людей,
забрала в них майно, дідизну,
і віру в Бога і вітчизну,
та вирвала серця з грудей.

Щоб слабших не гнобили дужчі,
та влада впоювала в душі
ненависть до панів, попів,
і ненаситну хіть, жадобу,
лукаву, скриту, хитру злобу
і страх, покірливість рабів.

Йшла пімста з хати та до хати.
Гнобили злидарі багатих,
змінляли їх у жебраків,
самі ставали жебраками,
а влада їхніми руками
давила дуків, кулаків.

Сп'янілі злом, дурманом чаду,
хвалили всі московську владу,
аж глухнули від тих похвал;
голодні, босі, із наказу
брехню ширили, як заразу,
а правдою назвали — шал.

Антін, що був тоді все п'яний,
так війтував, що всі селяни
тремтіли в страху перед ним.
Він паном був життя і смерти,
міг кожного убити, стерти
з лица землі слівцем одним.

Коли Максим виходив з хати,
то хтось кричав: Куркуль проклятий!
Німецький шпиг! Багач! Павук! —
Вночі Жукові з-поза тину
метав хтось у віконце глину
або відламки каменюк.

А Жук мовчав і стиха глипав,
та часом шепнув до Пилипа,
коли ніхто не підглядав:
— Прийде ще час на дрантигузів!
Бігме, повиснуть на галузі
ті слуги паршаків, жидів!

Я працював, як віл робучий,
в слоту і спеку, в стужі, в тучі,
чи то зима, чи то весна,
тепер якийсь Антін п'янюга,
бандит Юрко, Матвій злодюга
нас нищать так, як сарана! —

Село неначе завмирало:
Вже поля не орало рало,
і плуг не краяв цілини;
вже відтоді, як страх, погрози
селян загнали у колхози,
в обліг змінялися лани.

Максимиha нераз і внічку
носила для корови січку,
а для коня сінце, овес,
і цілувала в лоб телятко
й казала, плачучи: — Малятко
іде в колхоз на вік увесь! —

Максим із боязни, тривоги
тоді зарізав дві безроги,
щодня їв м'ясо, як ласун,
і говорив тихцем до Галі:
— Їж пацюка, щоби кат Сталін
не з'їв, бо він страшний жерун! —

Коли село почало сварку
за ту колгоспну господарку,
прийшов російський батальйон,
і, збудувавши за ставищем
з дощок бараки й таборище,
співав про Волгу і про Дон.

Раненько Настя вийшла з хати,
й узріла, що москаль, солдатик
в новім кашкеті набакир,
допивши самогонки чарку,
курив з махорочки цигарку,
а потім він, мов командир,

зібрав солдатів край майдану,
й співав із ними пісню знану
про козака, що вечірком
дівчиноньку в сад закликає,
вона ж зрадливо заглядає
за іншим, кращим козаком.

Солдат, що так співав гарненько,
то був Богдан Удовиченко,
з Полтави, з роду козарлюг.
Він до млинарочки, надиво,
всміхався і моргав звабливо,
немов її сердечний друг,

казав у жартах, у розмові,
що в неї оченька чудові,
такі, як ранішня зоря,
що він і в Києві столиці
не бачив кращої дівиці,
як Настя, доня млидаря.

Настуня, дівчина зухвала,
з-під лоба бісики пускала,
моргнула часом жартома,
то рукавцем закрила очі
так, ніби й бачити не хоче
Удовиченка, — все ж дарма,

бо як вона несла під шіпку
курчатам просо, каші дрібку,
чи то несла водиці дзбан,
нараз, не знати, як і звідки,
за фірткою чи край повітки
являвся всміхнений Богдан.

Він, обійшовши живоплоти,
знов починав свої зальоти,
а Настя ставила тоді
відерце й дзбанок на цямбриння,
і з дивним, радісним тремтінням
вдивлялась в лица, у бліді

Богданові, ждучи хвилини,
коли то зором соколиним
на неї гляне той москаль,
і, так, щоб не уздріла ньенька,
пригорне Настю до серденька,
розвіє тугу, сум і жаль.

Забувши воду у відерці,
Настуня відчувала в серці
якусь ласкавість, ніжність, жар,
і говорила: — Ох, Богданку,
чому цілуєш галичанку?
Таж ти наш ворог, комунар! —

Підглянула й Настуні мати,
що замість шити, вишивати
і годувати каченят,
її дочка іде до саду
з Удовиченком на пораду,
так, як співав колись солдат.

Як до млина прийшли дівчата,
ломила Настя рученята,
й казала, здержуючи сміх:
— Богдан, — москаль з чужого краю,
та я його люблю й кохаю,
хоч москаля кохати, — гріх.

Як перший раз прийшов солдатик,
то я злякалася, і з хати
втекла в пивницю, в темний льох,
щоби москаль той чорновусий,
не вбив мене, вітця, матусі.
Я плакала, кричала: — Ох! —

Та в москалів є люди всякі:
Одні злодії, розбишаки,
а другі, ніби рідний брат.
Один москаль людей вбиває,
а другий лиш дівчат кохає,
й нам небо прихилити рад! —

Млиначина дочка Настунька
була весела щебетунка,
безжурна, гожа, як весна,
і не було в селі дівчати,
що вміло б так пожартувати
та посміятись, як вона.

Чи Настя жала, пасла гуси,
садила біб, чи кукурудзи,
чи прала шмаття на ріці,
вона співала, жартувала, —
таку веселу вдачу мала,
й все мала усміх на лиці.

Бувало й в церкві, як причастя
лише скінчилося, то Настя
не здержалася від смішних
розмов і жартів. Часто ненька
повчала доню: — Будь чемнецька!
Тебе жаднісенький жених

не схоче взяти, як у храмі
все розмовлятимеш з дівками
або сміятися в кулак,
бо хто б тебе любив, посватав,
як ти збиточна, язиката
і пустотлива, як дітвак? —

Задерши кирпатенький носик,
чесала Настя гривку, коси,
й відповідала все тоді
у самопевному спокою:
— Все ж хтось оженився зі мною!
Мене всі хлопці молоді

якраз тому кохають трішки,
що я люблю все жарти, смішки,
хоч насміхаються вони,
і кажуть хлопці та дівчата,
що я вертка, що я кирпата,
що в мене очі, — як терни,

й глузують хлопці на забавку:
— Настуню, маєш бородавку
таку, як грушка, на чолі, —
хоч я лиш маю коло вушка
два прищики, та не, як грушка,
великі, а, як мак, малі. —

Настуня, хоч була неначе
смішна, то серденько добряче
у грудях мала, ну, й Богдан,
то теж був добрий, жартівливий,
кохав Настуню, й був щасливий,
в ній бачив щастя й свій талан.

Бо в дівчини, що все сміється,
предобре й щире серце б'ється.
Весела дівчина така, —
то жайворон, що над полями
летить, втішаючи піснями
і старця, не лиш юнака.

Не тільки Настя, доня Гриця,
а й Галя, краля білолиця,
кохалася зі женихом,
і при куделях у хатинах
шептали пряхи: — Ех, Галина
погнівалася з Васильком! —

На вечерницях, на забавах,
та Галя пишна, наче пава,
не йде з мадяром у танок,
а все йде з Климом танцювати.
Тоді Василь сумний із хати
йде до Зузанни, то в шинок. —

Раз Галя вже й призналась тітці
млинарці та своїй сусідці,
як, взявши праник, прала ним
за кладкою у річці білля:
— Я запрошу вас на весілля,
бо вже мене посватав Клим.

Розумно радила Зузанна:
— З мадяром будеш безталанна
й нещасна, бо шевців синок
на скрипці вміє гарно грати,
та він не має поля, хати,
й майно його, — один смичок.

Який із Василя любовник,
який жених, коли він змовник,
бунтар, що зогне в тюрмі?
А Клим покірний владі кожній,
він хитрий, спритний, осторожний.
Про те ви знаєте й самі,

що Клим, — то газда пребагатий,
його будинки, — як палати.
Він, — загребущий грошолуб.
Хоч Клим старшавий і лисявий,
і зизоокий і каправий,
то все ж із ним візьму я шлюб. ---

Минула ще одна неділя,
Й в селі було нове весілля,
щонайгучніше із весіль,
та на весіллю грав музика
з містечка, інвалід, каліка,
а не скрипак маляр, Василь.

В багацькій хаті на помості
три доби танцювали гості
веселі та щасливі вкрай,
співали втішно до світання
про руту, про вінки й кохання,
барвінок і про коровай.

Як перед шлюбом Приськи донька
батьків прощала, й матінонька
й батенько, сівши на ослін,
свою дочку благословляли,
і слізоньками обливали,
а Галя неї до колін

припала, і, як, стяжечками
прикрашена, із дружечками
та з Климом випила медок,
то в барвінковому віночку
і не подумала в таночку,
де Василько, шевців синок.

Бо, як у сінях і в світлиці
затанцювали молодиці,
всі хлопці, старці та жінки,
і як співала вся родина,
то танцювала і Галина,
й також співала співанки.

І цілу нічку скрипки тони
летіли в дім, де син Антонів
сидів задуманий, один.
Ті тони й співи голосисті,
неначе іскорки вогнисті
спадали до душі глибин,

будили спомини заснули
про Галю, поцілунки чулі,
про любові у тінях верб.
По шлюбі новоженців пара
додому йшла, й тоді в мадяра
всю душу й серце біль пожер.

Над ранком Василько бурлака
з жалю гіресенько заплакав,
упився й скрипочку розбив,
й від того дня Василь неначе
мав серце інше та інакше,
людей і світа не любив.

Вже не співав про Україну,
забув читальню, «Січ» покинув,
і зрадив товариство те,
що мало збори щонеділі,
боролось тайно у підпіллі
за діло вільности святе.

Василь все мовив до Микити:
— Націоналісти, — то бандити,
не вір дурисвітам попам,
тим сівачам брехні й облуди.
В них Євангелія і люди
трудящі, то дешевий крам.

Я за підпільне безголов'я
втрачав у тюрмах час, здоров'я,
з вини Миколи і попів
я розносив дурні летючки,
спалив двір графа білоручки,
за те в тюрмі страждав, терпів.

Тепер Миколова сестричка,
в селі найкраща молодичка,
вже жінка Климова, хоч він
свій нарід зрадив, і, за зраду,
за зміну метрики, обряду,
купив у дідича загін.

Ех, правду мовили москвини,
що ворог бідної людини
не бідний лях, москаль, жидок.
Наш ворог, — пан, куркуль проклятий.
Взяв Галю Клим, бо він багатий
і має поле, дім, садок! —

А потім десь у ночі темні
Василь розмови потаємні
провадив з комісарчуком,
то з батьком він бував у місті,
в село приводив комуністів
у дім «сільради» під гайком.

На шапці, де колись мав дірку,
Василь носив червону зірку,
і вже в міліції маляр
був усевладним командиром,
грозив тюрмою і Сибіром,
та не щадив селянам кар.

Йдучи дорогами крутими,
Василь знайшов і побратимів,
та з ними владу взяв до рук:
Були то два братове рілні,
два панські слуги вельми бідні, —
гільтяй Юрко й Матвій Соснюк.

Вони з шевцевої намови
слідили, де є тайні змови,
хто, де бунтує парубків,
повідомляли комітети,
хто дав летючки і газети
для багачів і їх синків.

З Матвієм Соснюком посполу
Василь слідив також Миколу,
хотів його загнати в гріб,
і часом навіть в церкві божій
стояв, неначе на сторожі,
підслухував, що каже піп.

В такі часи парафіяни
Зійшлися в церкві, і, селяни,
що витеріли вже без мір,
молились щиро, бо людина
в найтяжчих у життю хвилинах
до Господа звертає зір.

Втирали сльози господині,
бо думали у тій хвилині,
що може їх мужі, сини
десь згинули, чи гинуть в битвах,
і вирвалась зі серць молитва:
— Од глада й війни сохрани! —

Як задзвонили всі дзвіночки,
тоді дівчатовька віночки
й цвітки поклали на вівтар,
та у покорі, у глибокій,
молились, щоб Господь дав спокій
і мир, найкращий божий дар.

Ніколи ще у Луку в храмі
такими красними словами
не промовляв отець Іван,
як промовляв тоді з амвону.
Слова дзвеніли звуком дзвону,
пекли, як біль кривавих ран.

Казав піп: — Від Володимира
вела народ Христова віра
шляхами правди і добра,
була зорею провідною
в часах війни й в часах спокою
над берегом Дніпра й Дністра.

За скарб Христової науки
козацтво йшло на смерть, на муки,
наш прадід, хлібороб ратай
молився, сіючи пшеницю,
ченці благословили крицю
шабель козацьких, військо, край.

А нині азіяти дикі
вже не шанують і владики,
монахів ані панотців,
єпископів шлють до в'язниці,
церкви змінюють у крамниці,
в доми розпусти і гріхів.

Та Бог, що збудував святиню
на скелі, на твердім камінню,
нам допоможе в лютий час,
тому то і пекельні врата,
не тільки зброя азіята,
не подолають церкви й нас! —

На другий день по тім казанню
Антін доносив у писанню
до росіян, що піп бунтар,
що він бунтує проти влади
парафіян, селян громади,
прискаржив теж Василь маляр,
що піп трудящим чинить шкоду,
що він — злий ворог для народу,
і прибрехав ще й те Василь,
що Оля прусакам під ноги
стелила цвіти на дороги,
давала німцям хліб і сіль.

В Зелені Свята, як Варварка
давала просо для канарка,
що в клітці дротяній, старій
співав собі в кутку на ганку,
то нагло в авті і на танку
приїхав поліцистів рій.

Отець Іван тоді з кропилом
ходив по полі. Любо й мило
співали всі селяни й дяк,
що у процесії стежками,
то межами йшли з хоругвами,
а піп молився, і відтак

кропив свяченою водою
лани, й повільною ходою
йдучи, поля благословив,
щоб не було сльот, градобою,
щоб хлібороби у спокою
зібрали з тих полів і нив

плоди землиці, урожаю.
Із-над Дністра ген аж до гаю
летіли молитви і спів,
аж нагло комісар катюга
із поліцистами з-за луга
прийшов, і кликнув, заревів:

— Ідть додому вже, селяни,
а піп із нами хай остане,
хай він людей не дурить так,
не впоює в них забобони,
кропилом з піль чортів не гомить,
бо в полі й так нема чортяк! —

А згодом стежкою за яром
отець Городник з комісаром
ішов із гірки на майдан,
всміхався сумно, й раз останній
на Лук дивився, і в прощанні
благословив парафіян,

піднявши вгору руку, нею,
над всім селом і над сім'єю
робив тоді хреста знаки
в повітрі. Нагло два капрали
отця Городника скували.
Заблиснули сталльні штики.

Жінки й діди сивоголові
заплакали, коли попові
із болю стиснені, уста
промовили: — Прощайте, браття!
**За правду Йсус терпів розп'яття,
й я йду терпіти за Христа!** —

Тоді садочки розцвітали,
й вітри зривали, розсівали
вишневий, яблуневий цвіт
на голову попа, на скроні,
мов панотцеві у поклоні
слав Лук прощальний свій привіт.

А під черемхою пахкою
стояла з Олею дочкою
паньматка Ганна у сльозах,
дивилася, сумна та горда,
як панотця вела ескорта
до авта, на широкий шлях.

Селяни йшли за москалями,
просили щирими словами:
— Багато літ цей панотець
тут з нами жив, терпів багацько,
добро чинив нам так, як батько,
був сторожем душ і сердець.

Він в українськiм війську з нами
колись боровся з ворогами,
з села гнав злочин, гріх і тьму,
не учинив нічого злого,
чому ж тепер його старого
в тюрму ви гоните, чому? —

Данило й школярі ридали,
і бігли, москалів благали:
— Ох, не ведіть отця в Сибір,
здійміть із рук його кайдани,
хай панотець в селі остане,
бо він учитель наш і взір! —

Здавалось, що й тверде каміння
відчуло б жалоці, терпіння,
коли селяни всі нараз
кричали коло стін дзвіниці:
— Як гоните ви до в'язниці
священика, гоніть і нас! —

Була сторожа неблаганна,
забрала панотця Івана.
Автомобіль помчав і зник.
За ним із гірки на долину
у слід над шляхом з вітром линув
дитячий плач, проклін і крик.

Від того дня у Луку в храмі
замкнулись двері всі та брами,
свічки погасли, вмовкнув спів,
затихли у дзвіниці дзвони.
Справляли люди похорони,
христини, шлюби без попів.

Мадяр Василь сміявся скрито,
і говорив, сичав сердито:
— Я виграв із попом війну,
мені удалася та штука.
Ще Клима прожену із Лука,
й візьму Галину за жону! —

Одного тижня у суботу
Клим закінчив жнива, роботу,
і, вже спрацьований, як віл,
у хаті ждав, щоб добра страва
зварилася. Жона ласкава
для мужа подала на стіл

смачненькі пиріжки і шкварки,
горілки з перчиком дві чарки,
та усміхалась, бо вона
почула Климові похвали,
що теща з донею придбали
багато пряжі, полотна,

що лад є в хаті і в коморі,
в хліві, у курнику, в оборі,
що гарно підростає дріб,
худібонька все сита в стайні,
у кухні глечики охайні,
а на столі все свіжий хліб.

Й війну вже легше перебути,
бо цілий день у хаті чути
веселі жарти, спів і сміх,
бо у Галини до роботи,
багато хисту, сил, охоти,
й вона працює все за всіх.

Дивилась Приська на Галину,
мов молоділа на хвилину,
й поцілувавши у чоло
свою дочку, заговорила:
— Ох, Галя дуже добра й мила,
такої в світі не було

й не буде. Галя роботяща,
для неї праця щонайтяжча
не затрудна і не страшна,
за те ласкавий Бог владика
дав доброго їй чоловіка,
в любові з ним живе вона. . .

От проминуло вже, нівроку,
від шлюбу більше, як пів року,
а Клим бив Галю тільки раз,
і лаяв трохи раз чи двічі,
та то вже право чоловіче, —
давати жінці свій наказ,

то посварити на догану,
щоб жінка мала страх, пошану
для свого мужа. Так то, так,
жона бере шлюб у святині,
щоби корилася мужчині,
бо жінка молода, — дівчак:

Як чоловік не дасть принуки,
не вдарить жінки для науки,
то розбрикається вона,
лінива стане і ледача,
і полсується в неї вдача.
Твердого мужа і жона

кохає більше, як невдаху,
що перед жінкою зі страху
тремтить, як бите цуценя.
І я тому кохаю мужа,
що він твердий, суворий дуже,
а не м'який слимак, слизняк. —

І з'ївши, закусивши дещо,
притакнув Клим: — Так, люба тещо!
Така жона, — то благодать! —
Клим сів під ліхтарем, що блимав,
та закурив, і ще й Максима
почастував огарком зять.

Максимиha, споживши кашу,
взяла куделю й пряла пряжу
для зятенька на сорочки,
та вже була по праці сонна,
і веретено монотонно
фурчало, й впало із руки.

Чубатий Клим скінчив розмову,
й почав молитву вечорову,
христився тричі, та нараз,
забувши Бога Саваота,
згадав, що є іще робота,
тому йти спати — ще не час.

Клим, хоч молився щиро далі,
пішов сховати в стайні гралі,
на ключ замкнути шопу й хлів,
бо у воєнний час злодії
все крадуть, людям шкоду діють,
бо кожний зголоднів, збіднів.

Чубатий дав кобилі січки,
і викинув гній з-під телички,
що тужно мекнула за ним,
соломи підстелив для льохи,
і далі ще молився трохи,
бо дивну вдачу мав той Клим

й дволичну душу: Він, бувало,
циганів, грабив, де попало,
із нього був брехун, шахрай,
що міг злупити шкіру з брата,
та у неділеньку й у свята
побожний був, хоч прямо в рай.

Як лиш почув, що дзвонять дзвони
на утренью, Клим товк поклони
і бився в груди, аж гуло,
а цілий тиждень знов щоднини
чинив страшні гріхи, провини,
і діяв людям кривду, зло.

Вернувшись в хату зі стаєнки,
поцілував Клим губи жінки,
що спала в ліжку, снила сон,
а потім Клим заснув по труді.
Нараз десь гавкнув пес у буді,
забрязкотів ланцюг припон,

і зараз увійшов до хати
узброєний солдат, пикатий,
а з ним Василь також прийшов,
і до підлоги крісом гримав,
та у лице ударив Клима,
аж бризнула на стіни кров,

і крикнув: — Одягайся, друже,
і не тулись до жінки дуже, —
вона вагітна! Ех, глитай!
Лишай, грабіжнику багатство,
жому, кулацьке польське братство
й в Сибірі гний, мене згадай.

Тебе благав я, сучий сину:
— Покинь, лиши мені Галину,
бо над життя її люблю! — ,
а ти казав мені й Юркові:
— Не треба жінки жебракові! —
і додавав мені жало.

Як я в тюрмі гнив у кайданах,
ти рученьки лизав у пана,
служив ляхам, як вірний псюк,
як дідич бив хлопів по писку,
ти душу продавав для зиску,
сміявся з нас і з хлопських мук.

Тому пора й тобі пізнати,
що то тюрма, кайдани, крати,
і як смакує юшка, чай,
пісна тюремна саламаха,
так, як пізнав швець бідолаха.
Ну, одягайся, ну, вставай! —

Хоч Приська плакала, й Галина
благала, впавши на коліна,
не помогли жінок плачі.
Василь, скувавши Кліма руки,
повів його. З ним, наче круки,
у темряві йшли москвичі.

Як дні настали провесняні,
прислав отець Городник Ганні
і донечці свій лист, а в нім
писав, що у сибірським краю
комунарі його карають,
що він знесилений зовсім,

бо в чужині, в тайзі, у стужі
він, хоч старесенький, недужий,
корчує сосни. З ним у бір
теж ходить дерева рубати
краян із Лука, Клим Чубатий,
недавно засланий в Сибір.

Писав душпастир, що він дуже
за Луком, за сім'єю тужить,
що аж тоді утихне сум
і біль у серці, у старому,
як він повернеться додому,
почує хвиль Дністрових шум.

Діставши лист, попа дружина
розплакалася, як дитина,
ходила все бліда, сумна,
блукала часто над рікою,
щось говорила зі собою.
Від того дня чомусь вона

всього боялась. По вечері,
як щось десь стукнуло у двері,
чи вітер зашумів чи дощ,
чи хтось кричав, когось закликав,
тремтіла Ганна, як осика,
її проймала трясця, дрож.

Вночі не спала, а щоранку
сідала попада на ганку,
читала мужів лист щодня,
то думала про зими люті
сибірські й в'язнів, що закуті
йдуть, і кайданами дзвенять.

Нераз паньматка нічку цілу
молилась. Дяк її зімлілу
із церкви виніс раз на двір,
і мовили відтак доктори:
— З журби в паньматки ум вже хорий,
бо мужа вивезли в Сибір. —

Як попада із жалю, туги
попала у страшні недуги,
в селі був день тривоги й змін:
Приїхав до сільської ради
той представник міської влади,
з котрим братався швець Антін.

Розсердилась стара шевчиха,
і, взнавши, в чім причина лиха,
кричала люта, як сто ос:
— Антін не сіє і не оре,
лиш ходить на партійні збори,
і всім захвалює колхоз !

Антониха побігла з хати
в читальню мужа пошукати,
а там якийсь комісарчук
страшний, високий аж до стелі,
зігнав селян з села, з оселі,
й навчав їх мудрости, наук.

Дивились люди, мов на чудо,
що комісар, покритий брудом,
все рукавом втирав свій ніс,
і чухав теж на собі шкуру,
а говорив про лад, культуру,
яку всім комунізм приніс.

Москаль у шкірянім кабаті
казав, що люди всі багаті,
щасливі, й мають всі права
й безмежну волю у Росії,
казав, що мудрість, правду сіють
розумні Марксові слова,

що віра в Бога, — то отрута,
для всіх трудящих биць і пута,
що Ленін більший, як Ісус,
і, що молитва, піст і сповідь,
то хитрі видумки попові,
корисні для попівських пуз.

І бачила жона Антона,
що зникла зі стіни ікона,
а Василько узяв багнет,
і ним порізав та покраяв
старенький образ Миколая,
й повісив Сталіна портрет.

І вірила шевчиха ревно,
що за ікону зараз певно
зішле Господь із неба грім
на знак страшного гніву й кари,
що згинуть син і комісари,
тож Зоська ждала в менті тім

на грім, на чудо. За хвилину
побачила, що Бог не кинув
на комуністів грому з хмар,
і вперше думала небога:
— А може і немає Бога,
і правду мовив комісар?

Бо як би був Бог милосердний,
не міг би на рід людський, скверний
дивитись в тій страшній війні,
й дозволити, щоби синове
Його лили потоки крові,
й вбивали ближніх. Ні, ах, ні! —

Знов промовляв комісарина:
— Трудящі! Ваша Україна
ще не бувала від віків
така щаслива, як сьогодні
в республіці вільній, народній,
під владою більшовиків. —

Промову слухала громада.
Кипіла в грудях злість, досада.
Селяни, скрито мовчазні,
бажали з болю закричати:
— Ах, замовчіть раз, азіяти,
не говоріть нам тут брехні! —

Та всі неначе оніміли,
сказати слова не посміли,
бо володів усіми страх,
що душі та серця зморозив.
Заслання, кари і погрози
слова вбивали на устах.

Аж тут нараз озвався Прокіп,
що вже мав майже сотню років,
а був ще сильний, ніби дуб,
хоч на очах вже мав полуду:
— Ох, не обманюйте нас, люду!
Себе все хвалить — душогуб.

Ви русский в мові, з роду, з крові,
та часто й дерево здорове
уродить овочі гнилі.

Хоч кажете, що ви нам браття,
то з вами зло йде і прокляття
до нас, до руської землі,

і ваша влада, ваші руки,
безбожницькі слова, науки
створили царство сатани.

Від вас, неначе від прокази,
від псів скажених і зарази
втікають браття русини.

У вас робітники й селяни
в колхозах слуги панщизняні,
котрими жид, як пан рядить.
За те ваш Сталін біснуватий
десь на вербі, на гудзуватій
колись повисне, як бандит.

Стою над гробом, комісари,
тому куль ваших ані кари
в тюрмі, в Сибірі не боюсь,
тож і скажу вам правду щиру,
що вірю у Христову віру,
і не в комуну, але в Русь! —

Замовк старцун відважний, смілий,
на лаву впав, немов зімлілий.
Антін озвався, мов на глум:
— Дурне балакання старече!
Млинар не знає, що лепече!
Зі старости він стратив ум! —

Від того дня, немов по бурі
ударив грім, бо швець і Юрій,
Матвій Соснюк, Василь маляр
зміцняли все невидні, скриті
донощицькі, шпiонські сіті,
й настав час пімсти, гніту, кар.

Все чигала усюди зрада.
Боявся син вітця, брат брата,
бо так, як вмотує павук
слабку комашку в павутиння,
так на московське повеління
обмотував Антін весь Лук.

Тоді й Микола був би згинув,
та рятував його й Галину
Богдан, що серцем молодим
любив млинарочку, й до Насті
приходив часто, і в нещасті
допомагав селянам тим,

що їм приносив з міста вісті,
кого з наказу комуністів
Антін в'язнити має, й як,
коли і хто повинен з хати
в ліси, у криївку втікати
від комунарських посіпак.

**

Коли вже женчики з серпами
ішли на поле, й під лісами
вже гомоніла пісня жниць,
то Жук пшеницю жав і слухав,
бо з-поза бору і з-за луга
ніс вітер гук гармат, гавбиць.

Шляхами воліклись узбеки,
калмицький полк від небезпеки
втікав за річку через брід,
а німці знов ішли, як леви,
і наступали москалеві
на п'яти і на кожний слід.

Як німці вже були за бродом,
то з Галича втік самоходом
Богдан, що з крісом у руках
прийшов до Лука рано-зрання,
й відвідав нагло на прощання
Настуню, Ольу і Жука.

Тоді, як Настя на майданах
прощала любчика Богдана,
Василь на панську бричку сів,
і з Лука втік із москалями,
двома жорстокими катами,
що катували парубків,
підпільників, націоналістів,
і тайно в Галичі, у місті
убили уночі в тюрмі
в страшнім підвалі, у темниці,
Павла, що тайно з-за границі
в село вернувся узимі.

В ТІНЯХ ГЕРМАНСЬКИХ ШИБЕНИЦЬ

Раненько на лугах, на мості
явилися неждані гості
у сірих строях військових.
За пагорбами, поза валом
промчала вихруватим чвалом
кіннота в лавах бойових.

В селі, під липами, в прогоні
іржали буйногриві коні,
запінені в бігу із гір;
старі, дебели генерали
в Дністрі ті коні напували,
й галопували поза двір.

Почувши гомін, битви клекіт,
йшли Оля й Жук на горб далекий,
де відцвітав Пилипів льон,
і німців, що прийшли вже близько,
питалися: — Де наше військо?
Де український легіон? —

Мовчали німці гордовито,
пробурмотіли щось сердито,
дивились на пшеничний лан,
скупалися в ріці за бродом,
співали, ідучи походом:
— Вір геген ін дас Файндеслянд.

**
*

Війна химерна і дволиця,
неначе зла, стара дівиця,
що все сумна і все смішна,
сміється й плаче за хвилину,
бо в людях на війні безвпину
являється Бог і сатана.

Бо навіть на війні людина
в злочинних і геройських чинах,
проливши крові й сліз потік,
все ж виявляє духа силу,
й мов каже, ідучи в могилу:
— Я звір і богочоловік! —

Було то навіть смішно зразу,
як вперше з-поза перелазу
явився німець Людвик Гесс,
товстий, високий, череватий,
червонолиций і вусатий,
кудлатий і рудий, як пес.

Він розмовляв привітно, гречно,
всміхався широко і сердечно
до Христі, до дітей малих,
а потім німець рудовусий
скуповував курки і гуси,
та щедро заплатив за них.

Сміялися дякові внуки,
що німець той ловив у руки
чубату курку й когута,
а курка через діри й шпари
втекла за пліт у сад Варвари,
й губила пірячко з хвоста.

Потіху мали всі хлоп'ятка,
що млинареві цуценятка
вганяли, гавкали аж страх,
та помагали у садочку
капралеві зловити квочку,
що скрилася у бур'янах.

В селі діввора ізраділа,
що вже німецька сотня ціла
ішла, чалапала з трудом
у багнищі та у калюжі,
а піхотинці крепкі. дужі
стояли коло хат гуртком.

Школяр Данило, син дячихи
тоді немало мав утіхи,
вганяв у підраних штанах
із німцем, що любив хлопчину,
і, посадивши на конину,
возив малого пустауна.

А інші діти, як ворони,
стояли коло ескадрони,
що спочивала у мліні,
й просили німця капралину,
щоб він возив їх теж хвилину,
так, як Данила, на коні.

Рудий капрал прийшов до хати,
й почав жінкам оповідати,
що він австрієць, віденьчук,
що Гітлер любить Україну
так, як отець свою дитину,
й спасе її від горя й мук.

Тоді невісточка дякова
була по злогох нездорова,
із ліжка встати не могла,
і німець дав їй руму чарку,
почастував також Варварку,
що повитухою була.

Дячишина невістка Кася
насилу з подушок звелася,
і годувала первенця,
й розкривши груди для малятка,
всміхалася до немовлятка,
вдивлялась в рисочки лица

свого сінка. У тій хвилині
у матернім лиці, в дитині
було таке щось чарівне,
таке прекрасне, гарне, ніжне
щось наче б то святе безгрішне,
щось повне болю і сумне,

як у Марії на іконі,
тому капрал забув закони
германські про нерівність рас,
і був чомусь такий ласкавий,
що дав для Каськи пачку кави,
й сказав: — Дарую це для вас,

бо ви недужа та убога,
а то корисно вам по злогах
напитись кави з молоком.
Я ж бачу, що тут люди гинуть
із голоду, бо на данину
взяли москвини все цілком. —

Дячиха привела Варварку,
і почала для жарту сварку,
от, як звичайно в день христин:
— Чи Каськи син, дїтвак малецький,
до батька вдався чи до неньки? —
Тоді дяків дотепний син

і Каська, хоч була ще хора,
забрали голос теж у спорах:
— До діда вдався цей дїтвак,
бо він такий самий губатий,
і череватий і носатий,
та ще й крикливий, ніби дяк. —

Смішний був німець капралина.
Він потягнув за носик сина
дякового, а потім взяв
із печі кицю кривонїжку,
погладив і поклав на ліжку,
та грався нею коло лав.

Стара, лінива кітка біла
замуркотіла, мов раділа,
вважала то собі за честь,
що пан із Відня, син гофрата,
на руки взяв її й котятка,
і гладив на їх спинах шерсть.

Капрал, вдоволений і радий,
дав дітям трішки мармеляди
і чоколяди й ковбаси,
бо серед німців, як і всюди,
бувають дуже добрі люди,
й бувають злі, такі, як пси.

А зрештою, то і собаки
не всі лукаві, й не однакі,
бо, стрінувши людей, то псюк
один гарчить, бурчить, кусає,
а другий хвостиком махає,
і лиже пальці людських рук.

Як німець вже ішов з хатини,
казала Каська: — В нас христини
в неділю, ну, то може б так
і ви прийшли до нас у гості,
хоч ми хлопи убогі, прості,
ви ж пан капрал, не неборак. —

А німець відповів: — Ех, радо
прийду до вас, ще й з камерадом,
горілки вип'ємо ось тут,
щоб знали ви і всі селяни,
що українці та германи
арійські племена. Гут, гут! —

Як надійшла недільна днина,
капрал у Каськи на христинах
був гостем, пив горілку, рум,
а дяк був дуже гордий з того,
та говорив: — У внука мого
капрал німецький — гість і кум! —

Лагодова сестра Зузанна
була не тільки з того знана,
що страх кохала молодців,
а й з того, що на всіх обжинках
і на весіллях жадна жінка
не веселила так женців,

гостей веселими піснями,
як та вдовичка, що словами
та співом чарувала всіх,
тому за спів той в Луку люди
прощали їй всі примхи, блуди,
розпусну вдачу, кожний гріх,

бо був у неї голосочок,
що так дзвенів, немов дзвіночок,
і знала та вдова пісні
та приповідки сороміцькі,
любовні, давні, старосвітські,
дівоцькі співанки смішні.

Тому просив дяк зі жоною
вдову веселу, щоб кумою
вона тоді була для їх
малого внука. Ну, й Зузанна,
підхмелена і трошки п'яна,
з рудим капралем для утіх

всіх забавляла, жартувала,
балакала, то знов співала,
а німець в розгулі забав
так реготався, що аж хлипав,
та обіймав дяка Пилипа,
й Зузанну в губи цілував.

Тоді дячок аж прослезився,
й сказав: — Я радості дожився,
бо в нас панує австріяк,
як перед першою війною.
Знов житимемо у спокою,
й нас не гнобигиме поляк.

За Австрії колись жили ми
із німцями, як побратими,
податки в нас малі були,
я за корону міг купити
тютюн, два літри оковити,
за сорок ринських два воли.

Ну, і тепер, як Бог поможе,
що Гітлер Польщу переможе,
то певно хоч за кілька літ
знов цісар сяде на престолі,
й не будемо голодні, голі,
й хлопам не бракне вже чобіт. —

Капрал, потакуючи широ,
їв борщ, вареники зі сиром,
хвалив край галицький, люд, рід,
і навіть потім по христинах
щодня приходив капраліна
в дімок Зузанни на обід.

Зузанна розцвіла, як рожа,
була щаслива, пишна, гожа
і горда з того, що капрал
гостив у неї, й аж над ранком
вертався стежкою, майданком
до міста, в спалений квартал.

Коли йшли німці через луки
за Галич, взяв Микита в руки
дрюк, щоб убити ним шевця.
Посипались удари й лайка
на бідолаху полатайка,
що став лагідний, як вівця.

І відтоді Антін у серці
мав страх, бо в лісі при озерці
якогось месника рука
убила бідного Матвія,
й вночі, як буйний вітер віяв,
хтось у ріці втопив Юрка.

Підглянув Лесь, що у двобою
два хлопці бились під вербою,
один стогнав, ревів, як віл,
а другий хлопець за хвилину
противника у річку кинув,
і втік, лишивши є трощі кіл.

На другий день Панько раненько
голодний був, тому скоренько
узяв полатаний свій сак,
і йшов туди, де все по зливах,
коли вода мутна, бурхлива,
у каламуті був щупак.

Було тихенько над рікою.
Панько, запрагнувши спокою,
радів та тішився в душі,
почувши, як в ріці, в безодні
бушують бистрі хвилі водні,
й шумлять у лузі комиші.

Як риба плигнула над смугу
води, й в стрибку ловила муху,
Панько сердито бурмотів:
— Ось плаває тут риба всяка,
та жадна не пливе до сака.
Пів дня я стратив! До чортів! —

Рибак із пересердя смикав
сак, а нараз десь качка дика
злетіла й кликнула: — Квак! Квак! —
Явились жмури вод тремтливі
там, де качки преположливі
втікали серед сірих мряк.

Панько знов сак у нурт закинув,
кмітливо глянув за лозину,
й побачив, що з вод не щупак
пливе, пірнувши в глибочіні,
а виринає з хвиль, зі синіх
якийсь потопленник, мертвяк,

страшний, покритий синяками.
У нього руки мотузками
позаду зв'язані були,
чоло дрючком було розбите,
і кров'ю сплямлене, облите,
аж чорне, як сліди смоли.

Панько з жалю сумний, понурий,
скричав: — Та ж це мій братчик Юрій!
Його втопив хтось у воді! —
Збігались люди, навіть жита
не дожинали, лиш Микита
десь зник, скриваючись тоді.

А по молебнях похоронних
Панько дзвонив так гарно в дзвони,
як не дзвонив іще ніде.
Як на труну скотилась глина,
дзвонар так плакав, як дитина,
й питав: — А де Микита? Де? —

Аж раз по жнивах Леся дочки
збирали в полі колосочки
на стернях, щоб зварити чир,
і бачили, що син Варвари
понурий, як осінні хмари,
страшний і грізний, мов упир,

чомусь ходив з дрючком по полі,
задуманий блукав поволі,
глядів на борозни й загін,
то, стукнувши дрючком об грудку,
спинявся, і в глибокім смутку
так бурмотів понуро він

до свого побратима й друга,
що звався Олексій Кандюга:
— Ну, й подивися, ну, порадь!
Дяків загін із цього боку
все ширшає й росте щороку,
а мій все вужчий хоч на п'ядь.

Мій батько на війні загинув,
а дяк тоді одну третину
межі моєї заорав;
як я карався у в'язниці,
Пилип ще скибочку землиці
моєї плугом знов украв.

Уб'ю дяка, як злу гадюку!
Бігме, візьму колись у руку
із воза лощню чи дрючок,
або і гралі зі заліза,
і так сперіщу лямполиза,
щоб здохнув той Пилип дячок.

Цей загінець, то мій єдиний
маєток, цінний скарб родинний
і спадок від моїх батьків . . .
Микита йшов на луг, за лози,
метав прокльони і погрози,
та зиркав на дімок дяків.

**

Одної днини до читальні
прийшли зі Львова привітальні
відозви, письма, й тайкома
читали хлопці та дівчата:
— Скінчилось панування ката!
Народ позбувся пут, ярма.

У Львові влада українська
вже володіє, і до війська
скликає молодь, тож нехай
народ готується до бою,
і під своєю хоругвою
обороняє рідний край! —

Була така весела днина,
коли і старець і дитина
закликали: — Вже вільні ми! —
І, мов на великодні свята,
з утіхи обіймав брат брата,
й заплакав радості слізьми.

Село вкрашалось хоругвами,
та, закосичене цвітками,
співало бойові пісні
про Січ, про вільну Україну,
лиш дяк чомусь казав: — Ох, сину,
не буде України, ні! —

Нераз від вечора до рана
балакали всі про Степана
Бандеру, про повстанський зрив,
та дехто не хотів і чути
бро бандерівців, і в рекрути
ішов під інші прапори

на заклик Мельника Андрія,
що в чужині тоді снів, мріяв,
щоби йшли хлопці на війну,
дістали стрій, німецьку зброю,
й створили в боротьбі з Москвою
державу вільну та міцну.

Тоді, повіривши дякові,
оба сини Лабатюкові,
Марко і Михаїл, пішли
край боронити в легіоні,
й Петро Грибок і брат Антонів
летіли в бій, так, як вірли.

**
*

Все має межі, — крім терпіння.
Коли прийшла пора осіння,
й ліси, поля вкривала мла,
коли все збіжжя вже пожато,
прийшло німецьких військ багато
до Галича і до села.

Ті німці, що прийшли в оселю,
убили Мошка і Рахелю,
а як минуло ще два дні,
була б убита і шинкарка
з Абрумом сином, та млинарка
сховала їх в кутку в млині.

Кричав Микита між товпою:
— Убийте жида, бо з водою
він продавав горілку, рум! —
Та Прокіп намовляв: — Ох, брате!
Ісус учив не убивати,
то хай живе собі Абрум! —

А як минуло днів чотири,
якісь німецькі командири
приїхали в село вночі,
й німецька влада безпардонна
замкнула у тюрму Антона;
шевця збороли багачі.

В тюрмі карався швець за зраду ,
а дяк скликав на збір громаду,
і скинув з війтівства Дмитра.
Кричали газди і газдині:
— Хай буде війтом Жук від нині,
хай він зазнає раз добра! —

Селяни війта вибирали,
усіх просили, намовляли:
— Максим нехай війтує нам!
Він в нашій армії преславний
колись боровся, як булавний,
і не лизав рук полякам. —

По виборах у лісі в зрубі
Антон вішали на дубі,
бо в місті німець поліцист
судив шевця, і дав для жертви
своєї присуд: — Кара смерги,
бо швець шпигун і комуніст!

Хоч падав дощ, то всі селяни
прийшли до ліса на поляни,
зійшлися й діточки малі,
бо був наказ, що люди з Лука
дивитись мусять, як у муках
сконає зрадник на петлі.

А згодом з Галича, з долини
над'їхали автомашини,
з них вийшли, — німець кат і швець
сумний, закований в кайдани,
за ним узброєні германи.
Антін блідий, немов мервець,

спинився на одну хвилину,
поглянув на свою родину,
й побачив коло двох топіль,
що жінка Зоська ревно плаче,
він затремтів на мить, неначе
його потряс великий біль.

Дійшовши за дуби похилі,
промовив швець: — Ох, браття милі!
За злочини і за вину,
за те, що я вас кривдив досі,
стою, як зрадник, на порозі
могили, у якій спічну.

Хоч я земляк ваш, брат по крові,
то з комунарської намови
я посилав селян в Сибір;
тепер за кров, за сльози брата
я бачу ось страшного ката,
й петлю вже бачить тут мій зір.

Я був і гордий і захланний,
московській владі окаянній
продав я душу за рублі;
щоб мати гроші, хліб і страву,
смачні напитки, владу, славу,
щоб війтом бути у селі,

я вирікся і віри в Бога,
тому пішов по злих дорогах
гріхів, обману та облуд,
та нині вам сказати можу,
що вірю в Бога, в правду божу
і в справедливий божий суд.

Тому, як грішник, б'юся в груди,
цілую хрест на знак покути.
Бог ласкавіший від катів,
і Він простить мені провини,
всі блуди, помилки, злі чини, —
я ж сповідався із гріхів.

Не плач, дружинонько Софіє,
бо що ж твій плач допоможе, вдіє?
Прощайте, любі діти всі,
й ти Паньку, й ви, Пилипе, війте.
Мене в молитвах пом'яніте.
О, Отче наш на небесі! —

Перехрестився Антін бідняга,
і ніби то якась відвага
з його душі прогнала страх;
швець глянув на свою хатину,
й повішений на дубі згинув
з слівцем молитви на устах.

*
**

Коли настали дні відлиги,
як по Дністрі спливали криги,
що розбивались об мости,
й котились по боді валами,
тоді Василь прислав до мами
й до батька із Москви листи.

Василь писав, що як на Галич
війська німецькі наступали,
він втік за Збруч, й за владу рад
боровся в бою не одному,
й по днях походу і пролому
гнав німців аж за Сталінград,

був ранений стрілою в груди,
та скоро він здоровий буде,
й останню краплю крові з жил
за Сталіна віддасть охоче,
й за комунізм боротись хоче
аж доки стане в нього сил.

В О Р О Г І Д Е

Від моря аж до океану
війна, мов лява із вулькану,
плила полями боротьби,
по всій землі йшла смерть з косою,
і танцювала з сатаною,
у всіх краях росли гроби.

Війська бродили в ріках крові,
топтали заповіт Христовий,
вбивав брат брата без пощад,
народи, наче в скаженині,
змінялись в кублища зміїні,
царем людства був хам і кат.

На всіх шляхах, на горах, долах
котилися гарматні кола,
блищала зброя, сталь полків.
Дрижала втомлена земляця,
коли дудніли повзів криця,
мотори й крила літаків,

що понад селами, рядами
летіли аж до сонця брами,
до хмар у світлі блискавиць;
зміняли бомби у могилу
міста і села, й в купи пилу
зміняли вежі, мур столиць.

За Прут втікало польське військо,
румуні йшли на бойовисько,
йшов італійський полк на схід,
йшли малярські новобранці,
словаки, чехи та еспанці,
й хорвати йшли за ними в слід.

Германи йшли у край ворожий
не з вірою в закони божі,
а їх вела до перемог
жадоба й віра лиш єдина,
що Гітлер вождь, то надлюдина,
всесильний, непомильний Бог.

Вело всіх Гітлера веління —
не залишати з міст каміння,
палити села, кожний дім,
щоб на чорнозем хлібородний
прийшов німецький хлоп голодний,
і вічно панував на нім.

Тож німці йшли міцні й суворі,
і завзятуші і бадьорі,
як леви хижі, як вовки,
та вірили, що всі германи —
панове світу, а слав'яни
їх слуги і льокайчуки.

Тоді в німецькому поході
був офіцером кожний злодій,
жебрак пишався, як магнат.
Змінялись гицлі в воеводів,
бандит над людом верховодив,
і був суддею -- конокрад.

Село марніло і пустіло.
Хто за народ боровся сміло,
за те він висів на петлі,
а інші у кривавім бою
йшли під чужою хоругвою
боротись на чужій землі,

конали, гинули з наказу
на скелях, на шпильях Кавказу,
то аж на березі Неви,
а їх братове і сестриці
вмирили в келіях в'язниці,
то в криївках, у лісових.

Тоді здавалось, що й Карпати
сумують зі жалю, як мати,
селянка з гір, ішла сумна
за сином, що в старій свитині,
скривавлений, в страшній годині
ішов на смерть, і, як вона,

матуся, в тюрмах, у понурих
дивилась як в'їдалися шнури
у шиї тих синів хлоп'ят,
що ще недавно з книжечками
ішли до шкіл, то з пастушками
десь пасли стада кіз, ягнят.

І не було ні дня, ні ночі,
щоб не заплакали десь очі
вітця, матері, чи сестер
за сином, братчиком, сестрою,
чи очі мужа за жоною,
й жони котрої муж помер.

Юнацтво, молодь щонайкраща
десь пропадали, як у пашах
потвор чи в кігтях сатани,
аж в Освенцімі, у Дахаві,
у Бухенвальді, й у кривавім
Майданку в келіях сумних.

Про те всі люди говорили,
що тюрми й табори, — могили
людей похованих живцем,
що в'язні трупи в'язнів жерли,
щоби із голоду не вмерли,
і бились, ділячись мерцем.

Йшли вісті, наче смерть, суворі,
що в тюрмах, в печах крематорій
людей іспалюють на пил,
і попіл з тіл борців, героїв
на полі сіють, як погної,
щоб не було слідів, могил.

Синове й дочки України,
лишаючи свій дім, родини,
ішли, як бранці, у ясир,
в чужі краї німецькі дальні,
конали в фабриках, в копальні,
а німці все справляли пир,

рабів гонили працювати,
і продавати без заплати
кривавий піт, останки сил,
за обіцянки, за оманні,
побудувати для германів
імперію з руїн міст, сіл.

♦♦

Були дні теплі, провесняні.
Шляхами, йшли нуждою гнані,
обдерті, босі бойки з гір,
шукали хліба на Поділлі.
Ішли, тинялись у знесиллі,
голодні, втомлені без мір.

Ішли жінки та їх синове,
і в ім'я пресвяте Христове
там жебрали, як жебраки,
несли із долів у мішечку
овес, чи жита жменьку, гречку,
верталися до сіл гірських,

або в розпуці й у тривозі
вмирили з голоду в знемозі,
а прусаки ловили їх,
і відбирали гарнець жита,
щоб мала армія несити
жир, хліб для вояків своїх.

Було і так, що чоти німців
забрали в бойків, у мандрівців
овес чи картопель мішок,
торбину гречки чи ячменю,
а бойко, ізгадавши неню,
своїх голодних діточок,

в одчаю, наче в божевіллі,
в Дністрі топився, й річки хвили
несли, гойдали труп вітця,
тоді, коли далеко в горах
вмирала з голоду дівтора
без округиночки хлібця.

Тоді й Панько збіднів так дуже,
що не осталося йому вже
ні кукурудзи, ні муки,
і, взявши на плече торбину,
а в руку грабову тичину,
дзвонар ходив щодня в хатки,

і там, голодний та недужий,
молився він за грішні душі,
а як дістав хлібця кусок,
то цілував його устами,
і, жебраючи, йшов стежками
до сіл сусідніх за лісок.

А німці, ситі та веселі,
сміялись, гнали із оселі
полонених, що силоміць
ішли, мов марева, як тіні,
як групи, що в нічній годині
воскресли чудом із гробниць.

Ті бранці, втомлені, півнагі,
конали з голоду і спраги,
кляли війну, весь людський рід,
а інші жерли листя, трави,
вмирили від тієї страви,
задивлені кудись на Схід,

туди, де Київ, Україна,
садки вишневі, дім, родина,
або йшли далі у рядах,
у сірих, латаних шинелях,
і будували десь в оселях
для німців міст на річці й шлях.

Тоді Варвара удовиця,
попівна Оля й доня Гриця,
йдучи з крамниці, за містком
побачили, як за садами
москвини бранці йшли рядами,
і, зупинившись за дімком,

за клунею дяка Пилипа,
просили хлопців: — Дайте хліба! —
Вмить простягнулась сотня рук,
долонь худих, гидких, кощавих,
у ранах, боляках кривавих,
дрижачих з болю, втоми, мук.

Один полонений бідняга,
котрого утомила спрага
і голод, вибіг за паркан,
щоб не побачив підстаршина,
і крикнув хрипло: — Ах, єдина
Настуню любя, — я Богдан!

Я гину з голоду страшного;
я кілька днів не їв нічого,
з втоми падаю шокрок.
Готов я і каміння жерти.
Рятуй мене, рятуй від смерти,
дай хліба хоч малий шматок! —

Млиначка, жалем пройнята,
подарувала для солдата
гороху і борщу горнець,
попівна випросила в нььки
тарілку пиріжків смачненьких,
сметани й хліба буханець,

і подала все для Богдана.
А він лише сказав; — Кохана! —
й подякував за щедрий дар;
та з ревом лютої звірюки,
схопивши кріс у дужі руки,
надбіг німецький злий жандар,

бив Настю й Олю добезгями,
та лаяв грубими словами
бридких зневаг, образ, наруг:
— Ви зрадники! Ви комуністи,
бо ви дали для бранця їсти,
так, наче той солдат ваш друг! —

Настуня злякана, побита,
й попівна Оля кров'ю злита,
втікали стежною до хат,
і щось гнівливе, бунтівниче,
що аж до неба пімсти кличе,
родилось у серцях дівчат.

За кілька днів у надвечір'я,
за дім приходський, на подвір'я
прийшов нежданий гість Богдан,
що був у таборі, й втік з нього,
убивши німця вартового,
коли при праці мав джаган.

Богдан промовив так словами:
— Прийшов я попрощатись з вами,
й подякувати вам тепер
за поміч щедру та ласкаву,
що ви мені дали хліб, страву,
щоб я із голоду не вмер.

Побуду в домі вашім днинку,
і заночую для спочинку,
якщо позволите мені,
а завтра, як лиш засвітає,
я помандрую в гори, гаєм,
до партизанських куренів. —

А нагло в тіні лип, осики,
явились німці товстопікі,
що йшли із крісами в руках,
тому Богдан замовк тривожно,
дивився, зиркав осторожно,
боявся німців, що аж страх.

Тоді млинарочка хитруха
йому підшепнула до вуха:
— Богдане, німці йдуть сюди,
в приходстві будуть ночувати,
тому втікай за луг, левади,
зі мною, голубе, ходи,

бо в німців тил нема пардону
для бранців, що втекли з полону.
Учора вбив один прусак
двох бранців, бідних небораків,
що утікали із бараків
полями в ліс, у березняк. —

І повела Настуня бранця
Удовиченка наддніпрянця
лужком, де вільхи, гущина,
аж до потоку, аж до кладки,
а з кладки до своєї хатки,
аж до старенького млина.

Удались хитрощі дівочі,
заночував тієї ночі
в млинарочки солдат Богдан.
У чарах розкоші, кохання
забув і табір і страждання
і голод, біль пекучих ран.

А як раненько промінь сонця
уперше глянув до віконця,
сказав Богдан, прогнавши сон:
— Гей, мав я ніченьку безсонну,
я втік з німецького полону,
й попав, Настуню, в твій полон! —

Вполудне Вдовиченко бранець
прощав Настуню, мов коханець,
а не, як ворог більшовик,
та цілував Настуні очі,
й лилися слізоньки дівочі,
коли Богдан за лісом зник.

**
*

Прийшла така зима, якої
у селах над Дністром рікою
не пам'ятали й старцуни.
Ще дуже довго по Йордані
були морози безустанні,
що дошкуляли й восени.

Долини, снігом оповиті,
були пустинні, сумовиті,
неначе цілий край завмер,
заснув, і в тій німій пустелі
завмерли села всі, оселі,
поля, діброви і Дністер.

Селяни, втомлені війною,
боролись з горем і нуждою,
останні колоски й снопи
вже молотили у стодолах.
Щодня ритмічно і спроквола
вистукували десь ціпи.

Війну забули всі хлоп'ята.
Данило їздив на санчатах
із гірки, й жартома раз дяк
за вухо взяв і лаяв сина,
як зі санчат упав хлопчина,
й на носику натовк синяк.

А діти, хоч голодні й босі,
знов санкувались на дорозі,
лунав безжурний регіт, сміх,
як сани мчались стрілою,
й один з хлоп'ят вниз головою
скотився і зарився в сніг.

Та знов у Лук закралось горе:
Ті мазури, що аж у гори
за Сян були втекли з осад,
вернулися в село з вигнання,
й готовились до воювання,
ждучи на день страшних відплат.

Приїхав ржондца теж до двору.
Дізнались люди з поговору,
що ржондца, налякавшись кар,
став німцем, і за те, з в'язниці
увільнений, у таємниці
в село вернувся за хабар.

Кошуцкі в стайні під стіною
ховав набої, всяку зброю
для мазурів, а німцям знов
казав, що дід його бабусі
був чистокровний німець з Прусів,
то й в нім пливе германська кров.

Так наближалась ніч тривоги.
Вночі спалив хтось обороги
Гречаного й його курник.
Почала теж горіти клуня,
та пробудилася Настуня,
вчинила вереск, галас, крик,

і побудила всіх сусідів,
а за хвилину Прокіп видів,
як люди вибігли з хаток,
носили коновками воду,
огонь гасили, все ж до споду
згорів за стайнею стіжок.

Ляшки збігалися в цегельні,
кричали, як чорти пекельні:
— Смерць гайдамакам! Креф за креф!
І кулі з крісів та з рушниць
влітали в стоги та копиці,
вдаряли в пні старих дерев.

Блищали зразу для погрози
сокири, вила, гралі, коси,
а потім гримали ціпки,
дрючки валилися на спини,
й добігла мазурья з долини
аж під приходство на горбки.

Тоді був ранений у груди
Крат Федір, майстер від посуду,
найліпший у селі ганчар,
що з глини жовтої з-під скелі
робив такі горшки й тарелі,
що з них міг їсти навіть цар.

Тоді згоріла стайня й хата
Лабатюка, старого Гната,
вдівця, що в ній самітний жив,
на Гітлера метав прокльони
за те, що він у легіони
забрав синів ще в часі жнив,

коли нема спочинку в праці
ні рільникові, ні коняці.
Гнат господарив сам, як міг,
жав та орав і сів зерно,
страх бідував і жив мізерно,
а працював, як віл в ярмі.

Бідняга вже не мав конини,
бо і коня взяли москвини,
а як йому зломився плуг,
то Гнат при помочі лопати
загін свій мусів сам копати,
хоч був слабкий все від недуг.

Нераз впрягав той Гнат бідака
себе у шлії, й мов коняка,
тягнув сам борону, волік
візок, із поля віз пшеничку
в свою стодолу, невеличку,
й складав у ній сніпки на тік.

**

Весніло. З льоду, з криг розкутий
Дністер мов був сердитий, лютий,
що ніс потоки крові, сліз,
тому розлив широко води,
позаливав сади, городи,
змив греблю й кладку й гать розніс.

Дністрові вже було затісно
у річці, і вночі він грізно
шумів, гудів страшенно так,
що у хатах дрижали стіни,
й було десь чути плач дитини,
в якій той шум збудив страх, ляк.

зближалася пора весіння,
Вже соняшне, ясне проміння
поцілувало знов хрести,
сумні гроби на полі бою,
в лугах, під кожною вербою
ряст починав рости, цвісти.

Будилися гаї дрімливі,
а коло озера на ниві
блукав самотньо чорногуз
в глибокій і важкій задумі,
заслуханий в Дністрові шуми,
немов поет, любовник муз.

Піймавши жаби на мочарах,
летіла з луга буз'яків пара
на стріху хати, де в гнізді
клеочучи, немов раділа,
що з вирію вже прилетіла
до Лука в щастю й гаразді.

Та, хоч весна, як чарівниця,
все вичаровує на лицах
людини усміхи утіх,
то у селі ніхто й хвилину
не тішився, ніде з хатини
не задзвенів дитячий сміх.

Ні у неділеньку, ні в будні,
у дні сумні, у дні отрутні
не заспівав ніхто пісень,
а тільки птиці ластів'ята
літали жваво на крильцятах,
та щебетали цілий день.

Прийшли так свята великодні.
Дівчата бідні та голодні
не написали писанок
на втіху дітям і жіноті.
Під церквою у хороводі
не заспівали гаївок,

бо в селах у ціліськім краю
блукали, наче вовчі зграї,
загони карні, то й вночі
ніхто, ніде не мав спокою,
й по нападах і по розбою
було все чути зойк, плачі.

В таких часах терпіння, муки,
з жадоби волі та з розпуки,
з народних сліз і з крові ран,
як буйний цвіт над попелиськом,
зродилося повстанське військо
завзятих, славних партизан.

Коли кували вже зозулі,
й в селі вже не свистали кулі,
тоді радів Гречаний Гриць,
бо Луць, його синок єдиний,
вночі вернувся до хатини
з-за гір карпатських, з-за границь.

Він, повний віри і надії,
оповідав, що у Росії
шаліє голод, бунт, нужда,
що вождь Бандера має сильну
повстанську армію підпільну
в містах, у селах, в городах,

а на Поліссю й на Волині
нема вже німців ні москвинів,
народ позбувся вже оков,
бо німці всім остобісіли,
і збунтувався парід цілий,
до партизанських військ пішов.

Не тільки там, а в кожному краю,
всі німців б'ють, женуть, карають,
й король англійський повелів,
щоб Англія й американці
давали зброю для повстанців,
що б'ють германів, москалів.

А згодом з Холмщини, з-за Буга
вернувся до села Кандюга,
й сусідам говорив Панас:
— Вождь Мельник блудить і чекає.
Він руку Гітлера стискає,
хоч та рука катує нас.

Націоналісти мельниківці
п'ють з німцями, і при горілці
доносом німцям віддають
бійців Бандери в підлі руки,
на смерть, у табори, на муки,
у їх серцях лиш зрада, лють.

Всі демократи і гетьманці, —
то патріоти лиш при шклянці
вина, вони балакуни,
самі доктори, професори,
старі, ліниві директори,
які не люблять військ, війни,
і люблять лиш вигоду, гроші,
достатки і жінки хороші,
ну, й лижуть лапи прусаків,
щоб за лакейську службу, зраду
дістати польський двір, посаду
й доми розстріляних жидів.

Лише Бандера, Богом даний
герой і вождь, пірве кайдани
і розгромить всіх ворогів,
бо не утратив сил, завзяття;
і кличе нарід: — Бийте, браття,
москвинів, німців і ляхів! —

**
*

В недільний вечір у читальні
зійшлися людоньки печальні,
прибиті горем престрашним,
і розбалакались несміло
про все, чим серце наболіло,
а потім говорив Максим:

— Окружені ми ворогами,
як вівці хижими вовками,
і пастира вже в нас нема,
бо кожний, хто в тяжку годину
провадив нарід, той загинув.
Нас всіх чекає лиш тюрма,

смерть на засланні чи нагайка.
Повісив німець полатайка
Антон на сухій гіллі,
бо він за гріш і хліба ради
служив, як голова сільради,
куркулів кривдив у селі.

Та і московські посіпаки
повісили на ті ж гілляки
селян за той одніський гріх,
що ті господарі лемішки
дали для німців, хліба трішки,
й взяли тих німців на нічліг.

З усіх сторін ідуть в поході
війська, і кличуть до народів:
— Несем вам волю, створим рай! —
А хто ж нас визволити може
від всіх визвольників? О, хто вже
спасе від них наш рідний край?

Ні борони нема, ні плуга,
бо фабрики всі на послугах
у німців, то цілком таки
від бомб змінилися в руїни,
або лиш виробляють міни,
гармати, танки, літаки.

В селі вже є хати порожні,
в яких із голоду вмер кожний
жигець. Ми для дітей своїх
все варимо з кропиви кашу,
й годуємо худібку нашу
лише соломою зі стріх.

Війна нас нищить рік четвертій.
Вже й я до церковці в подертій,
полатаній свитині йду.
Як на Йордан святили воду,
ми бачили сільську бідноту
в лахміттю, босу на льоду. —

Тут нагло запищала Ксенька:
— І я стояла там босенька,
й хоч я беззуба і стара,
дзвонила з холоду зубами,
йдучи босенькими ногами
на водосвяття до Дністра.

Нема вже де купити ложки,
за морг землі не купиш дошки
небіжчикові на труну,
тож, як із голоду загину,
мене не закопайте в глину,
а киньте в річку, в глибину,
щоби мене там риба з'їла,
та в час воєнний я змарніла
із голоду, тому й щупак,
поглянувши на Ксеньки кості,
лише махне хвостом зі злості,
й не проковтне мене ніяк. —

Нараз промовив Луць, син Гриця:
— Ех, жартувати не годиться!
Доволі скарг, пустих розмов,
неволі, кривди, нарікання!
Пора готовити повстання,
хай судить нас залізо й кров!

Усі, що мають силу й зброю,
нехай ідуть в ліси зі мною.
Як спалахне вогонь повстань,
то згинуть москалі, германи,
або втечуть, а в нас настане
кінець війни, біді, знущань!

Максим чомусь махнув рукою,
немов боровся сам з собою,
й пробурмотів такі слова:
— На схилені берези й лози
і на траву все скачуть кози,
а нарід наш — лоза й трава.

От, ми раділи добезтями,
що Польща згине, ми цвітками
вітали німців. Чи не так?
Тепер ті німці пишні, горді
нас вішають і б'ють по морді,
та кривдять більше, як поляк. —

Гнат Лабатюк озвався тихо:
— Так, німці бісяться на лихо,
і, нас, неначе слуг своїх,
у край свій гонять на роботу,
а витиснувши рештки поту,
нам кажуть боронити їх.

Я мав синів, як два соколи.
Вони не слухали Миколи,
мене не слухали вони,
й пішли під хоругов німецьку,
віддали силу молодецьку
Легіонові Галичини,

бо дяк і ви, Максиме, війте
і підпанки казали: — Бийте
москвинів! Йдіть у легіон!
За німців дайте всі в офіру
життя і кров, бо до Сибіру
пішле москаль вас, ваших жон.

Ну, і з дякової намови
воюють два мої синове,
а нині Луць кричить: — Чому
пішов твій син один і другий?
Вони німецькі підлі слуги! —
Кому ж тут вірити? Кому? —

Панько, утерши піт із лоба,
сказав: — Ох, куме! Нині хлопа
обдурюють усі пани,
тому не вір нікому, Гнате!
Я міг докладно те пізнати
в часах минулої війни,

що хлопа навіть цісар дурить,
щоби його обдерти з шкури,
а кожний офіцер, жандар
шанує більше худобину
й військові коні, як людину.
Кров людська — для панів — товар.

За трон цісарський, за державу
ішли ми на війну криваву,
а по війні із нас калік
сміялись багачі сусіди:
— Ви жебраки, ви інваліди! —
А дезертир, що з війська втік,
і на війні придбав достатки,
кпив з мене, що не маю хатки,
що маю у штанах дірки,
що в мене в свята паска чорна,
з ячменю тертого на жорнах,
а не з пшеничної муки.

Де ж ті пани немилосердні,
що нам казали у каверні
конати з голоду, в боях?
За що нас гризли блохи й воші,
і ранили шаблі ворожі
в тирольських горах на шпильях?

За ту медалю непотрібну,
і то залізну, а не срібну?
Я викинув її на гній!
Нема вже цісаря у Відні,
чому ж за нього люди бідні
конали в битвах на війні?

Не вір нікому, куме, свате,
бо і за кого воювати?
Було в нас кілька вже держав,
і ми пізнали, що з них кожна
в хлопів грабує скільки можна,
а хто коли хлопам щось лав?

Чи ця держава в нас чи друга,
то ми тримаймося ціпа, плуга,
бо лиш земля — два морги, три —
то сила й правда без обмани,
а всі держави — то тумани,
які розносять, б'ють вітри.

Москаль, прусак нас б'ють жорстоко,
та й ваш закон, — за око — око,
та й ваше право — зуб за зуб! —
ну, й згинули мої два браття.
У нашім краю мов прокляття
усіх веде до смерти, згуб:

Хто родом з нашої країни,
то він або в тюрмі загине,
або його уб'є свій брат,
а завтра братовбивник, зрадник,
загине в битвах безпощадних,
або його повісить кат.

Братів моїх вбив ти, Микито,
бо німець дав тобі корито
й наказ: — Вбивай комунарів! —
а нині кажеш, що Бандера
велів нам брати машингвера,
і бити німців? Ти здурів? —

Нараз Пилип сів коло столу,
поглянув хитро на Миколу
і на парубчаків усіх,
та промовляв, при чім словами
шмагав, неначе батогами,
всю молодь виставляв на сміх:

— Люблю я Луця, так, як брата,
бо він похресник мій, син свата,
і добрий хлопець, все ж таки
скажу, що Луць нам плів дурниці,
і говорив тут небелиці,
бо, як же можна без муки

спекти хлібець чи паляничку?
Як можна взяти дрюк чи тичку,
й розбити танки й літаки?
Як можна підіймать повстання
так без надуми, без вагання?
Ах, ви, безумні смільчаки.

Де ж ваші літаки й канони?
Нас окружили тут мільйони
мадярів, німців, росіян,
а в нас у лісі та у горах
зібрались хлопчаки, дітвора, —
от кілька тисяч партизан

Ну, й хто такий Степан Бандера?
Попович, пташка сіропера,
не цісар і не президент.
В тім криється якась обмана,
що з нього робите гетьмана,
хоч він недоук ще, студент.

Говорить Луць, що на Волині
здобуде волю Україні
отаман Бульба, вождь Тарас, —
та він такий же гайдабура,
як був колись Махно й Петлюра,
що блиснув, як вогонь, і згас.

Він погуляє по-козацьки,
ляхів поб'є по-гайдамацьки,
а заплатить наш хлібороб.
Пани воюють все з панами,
та тільки хлопськими руками,
і гине все не пан, а хлоп.

Всі партії й вожді усякі
не варта й дрібочки табаки,
хоч в нас тих партій цілий рій,
все ж вірю, і сказати смію,
що має в голові олію
найбільше Мельник, вождь Андрій.

Як нам він радить жити в згоді
й братерстві з німцями, го годі, —
братаймось з німцями. Так, так!
Я був у Прусах на роботі,
то знаю, що в своїй істоті
все ж німець ліпший, як поляк,

бо німець, — пан, а пан по писку
слугу наб'є, та й страви миску
йому подасть, а поляки
і комуністи росіяни
дадуть нам голод і кайдани,
бо лях, москаль — то жебраки!

Нас дурять нині не германи,
а дурить нас усіх, туманить
наш кожний підпанок, горлань,
що має душу злу, продажну,
та кличе молодь нерозважну
до бунту, до дурних повстань.

Вже й мій Данило парубійка
туди біжить, де бунт, де бійка,
і, замість пасти козенят,
на шнурі носить обрізана,
вдає героя партизана,
й живе з Жуком запанібрат.

Купив мій син за миску сиру
словацький кріс у дезертирів
і десять куль за п'ять яець,
за те його вже й мати биля,
а все ж не стримала Данила,
і він вже партизан, борець.

Він і не спить, не їсть нічого,
мов сатана вселився в нього, —
так хоче воювати, — страх!
Із голоду здихають вівці,
бо син мій так, як бандерівці,
щодня муштрується в лісах.

Не знає син мій, ні Микола,
що треба і на задні кола
дивитись, везучи жита
на возі по болоті в жнива;
бо молодь буйна, бунтівлива, —
розваги вчать старі літа.

За молодь ту, за ворохобню
пролле останню кров народню
прусак, поляк і комуніст.
Не можеш вбити псів скажених,
то не дражни собак мерзенних,
минай їх, не тягни за хвіст! —

Дяк прагнув щось сказати знову,
та перервав його промову
Микита, що кричав: — Кінчай!
Мовчи! Як ти, старий драбуго,
у мене крадеш скиби плугом,
то мудрости нас не навчай! —

Все парубоцтво і дівчата
зареготались, що аж хата
дрижала, аж шла луна.
Пилип лише махнув рукою,
пішов додому зі жоною,
Микиту лаяв, проклинав.

Тоді встав з лавки син Максима.
Він глянув бистрими очима
на Олю, втер лице, чоло
спітніле; потім за хвилину,
погладивши свою чуприну
таку, мов крукове крило,

промовив: — Радуйтеся, селяни,
бо німців б'ють вже росіяни,
а Гітлер Польщу поборов,
то ж ми ударимо зненацька
на німців, й армія прусацька
втече, й ми вільні будем знов.

Дяк мовив, що повстанці, — діти, —
ну й справді, це не інваліди.
Повстання, війни все творив
не старець, що вмирати хоче,
а молодняк міцний, охочий,
юнацький запал і порив.

Панько все скаржиться й говорить,
що ми жорстокі та суворі.
На жаль війна жорстока все;
й ніхто не збудував держави
без боротьби і жертв кривавих,
й лише повстання край спасе.

Повстанське військо, — твір людини,
то й чинить помилки й провини,
бо помилки — діл людських тінь,
та все ж те військо честь народу
рятує, й ворогам на шкоду
пішло на шлях борні, терпінь.

В нас мало зброї? То здобудем!
Нема в нас війська? Мати будем,
бо віра творить чудеса,
народню силу, владу й долю.
В повстанській боротьбі за волю
така могутність і краса,

що краще дати жертву крові,
аніж служити прусакові,
Московщині чи полячні.
Нехай хоч знають всі народи,
що ми боролись, йшли в походи,
і чесно згинули в борні.

До зброї! Скоро час настане,
що українські партизани
пройдуть від моря аж по Сян,
і в Київ та у львівські брами,
як витязь, вступить із військами
герой Бандера, вождь Степан! —

Вся молодь плеснула в долоні,
а в оплески ті невгомонні
вливались радість, біль, жага.
Кричали всі: — Бандері Слава!
Хай згинуть і Москва й Варшава,
і німці й кожний їх слуга! —

Йдучи додому зі зібрання,
Микита Карий на прощання
заговорив до Луця так:
— Чому дозволив Жук п'янюзі
так лаяти Бандеру й друзів?
Ти чув, як німців хвалить дяк? —

Микита зник, ішов поволі
додому, й крадькома в stodолі
зі сина витягнув свій кріс,
вернувся за стіжок і глипав,
сховався за дімок Пилипа,
та під вікно тихцем підліз.

Десь за рікою, над лісами
летіли журавлі ключами,
і кликали; — Курли . . . курли . . .
Зникали у тумані, в тінях,
втихало скорбне їх квиління
далеко серед хмар і мли.

А нагло дощ густий краплисто,
немов розсипане намисто,
впав, злопотів, утих, ущух,
і пугач десь пугукнув тихо,
комусь віщуючи смерть, лихо,
й в дзвіниці скрився від дощу.

Пилип вечеряв, а Данило
читав у голос гарно й мило
Шевченкового «Кобзаря»,
і слухала уся родина
зі захватом читання сина
Пилипового, школяра.

Всміхався дяк, стара дячиха
утішена, шептала стиха
до чоловіка, до дяка:
— Даремно сина все картаєш!
Ти дяк, а краще не читаєш
про Галайду й Залізняка;
й «Апостола» читаєш гірше,
як наш синок читає вірші.
Не ледар він і не лінюх.
За те я вже куплю синкові
на свята чобітки юхтові
і солом'яний капелюх. —

Дяк думав: — Христя та змінлива.
Для мене все вона сварлива,
і для сусідів злобна, зла,
а для дітей своїх, для сина —
вона предобра, янголина,
за них і душу віддала б! —

Пилип зідхнув, а за хвилину
Микита кріс підняв з-за тину,
ціляв, сичав, як лютий змії:
— Тепер спокутуєш, п'янюго,
за межі й скиби, що ти плугом
щороку крав, за спадок мій!

Вже нам не скажеш більше в сварці
із мельниківцями при чарці,
що вождь Бандера — вітрогон,
і не намовиш наших друзів
служити німцеві катюзі,
йти в галичанський легіон! —

І гримнув стріл, бряжчала шибя,
кров бризнула з чола Пилипа.
Із рук Данила впав «Кобзар»,
і полетіли в пільму ночі
ридання хлопця, плач жіночий,
Микита зник, утік за яр.

АРМІЯ В ЛІСАХ.

Шуміли липи кучеряві,
пташки, квітки, і зілля й трави
тоді будилися зі сну,
коли раненько-пораненьку
прощали хлопці батька, неньку,
і вибирались на війну.

Вітри гуляли над полями.
Над Луком темними валами
котилась хмара градова,
а лиховісні блискавиці
звіщали бурі, громовиці,
дерева гнулись, як трава.

Йшли хлопці гордо і бадьоро,
та не співали, щоб їх ворог
не чув, не знав, хто йде, куди.
За кожним хлопцем із хатини
злітав плач матері й родини,
і цілував його сліди.

Сини чорнозему, селяни
йшли в невідоме, у незнане,
готові на бої, на труд, —
щоб оминути гніт, поталу,
пішли, як предки над Каялу,
під Берестечко і до Крут.

Вели селян в ліси, в повстання
одчай, розпука і бажання
борні за волю, за народ,
хотіння пімсти і відплати
й жадоба вітром погуляти,
зазнати воленьки, пригод.

Їм снилася козацька слава,
і, мов коханка, мов забава,
манила їх війни краса,
а лицарський дух непокорн
велів зі сіл іти у гори,
шукати долі у лісах.

Була їх міццю — тільки віра,
підмогою — братів офіра,
вождем був крові зов і клич;
були повстанцям за твердині
лиш села змінені в пустині,
а захистом — ліс, темна ніч.

Так, як вірли, соколи сизі
не люблять селів, долів, низів,
а люблять гори, кремінь скель,
так братство партизан відважних
жило на горах небосяжних,
далеко від шляхів, осель.

Вночі те стадо соколине
злітало нагло на долини,
лишало праліси Карпат,
та мандрувало дві, три доби,
й в наскоку здобувало добич,
і поверталось назад,

зникало в борі, в темних норах,
в печерах, у проваллі, в зворах,
являлось знову, й вздовж яруг,
аж ген за Тису яснолицю
ішов пляями за границю
бунтар, повстанець, очайдух.

А нагло знов зі сходом сонця
село вітало оборонця,
що йшов зі зброєю в руці,
мав герб тризуб на мазепинці,
і, кватируючи в хатинці,
усе мав усміх на лиці.

З тим гостем все ішла надія
до сіл, гість наче чуда діяв
веселістю і чаром слів;
і по літах війни, утоми
й неволі, у кожніськім домі
люди радувався, веселів.

Верталась до життя охота.
Раділа теж уся жінота:
В садах, у лозах, під ліском,
під кожною вербою внічку
все бачив місяць молодичку
або дівча з бойовиком.

Бувало й так, що дівку кохав
провадив партизан до шлюбу,
забувши бій, гарматний гук,
бо звісно, що жінки вродливі
все дуже чулі і вразливі
на чар мундиру і шаблюк.

По днях веселощів, кохання,
ті хлопці, що пішли в повстання,
жили у тінях лип, дубів,
у лісі за селом у шатрах
та й там при вогнищах, при ватрах
лунали жарти, сміх і спів.

Як не було битв, небезпеки,
то шум потоку і смереки
вколисував бійців до сну;
світили їм унічку зорі,
а вдень співали птаства хори,
тому любили ту війну

повстанці, бо було їм любо
дрімати під зеленим дубом,
як над шатром гули хрущі,
й було тихенько, тільки нишком
шугнула ящірка чи мишка,
й пурхнула пташечка в кущі.

Як не було хлібця чи м'яса,
дружина партизанська ласа
шукала у лісах ягід,
або, узявши кріс, рушницю,
вбивала оленя чи птицю,
і мала пресмачний обід.

В ліску, під дубом розсохатим
слідили партизанські чати
полків німецький кожний крок,
та німців часом тиждень цілий
і не видали, лиш уздріли
полукіпки, жита, ланок

і тих дівчат, що йшли стежками
із кошиками, торбинками,
несли обіди для бійців,
було теж видно на полянах,
як перебігли олень, ланя
та кілька зляканих зайців.

А за хвилину тайно, пішки,
прийшли дівчата босоніжки,
та принесли з села обід,
чи на вечерю хліб і страви
для партизанів зі застави,
ще й від рідні листи, привіт.

Пізніше дівчина в лісочку,
на трави сівши в холодочку,
розказувала, що було,
де німці, де обозу валка,
й поцілувавши хлопця палко,
верталася з ліска в село.

Нераз дівча, що вівці пасло,
приносило повстанцям гасло,
накази зі сільських станиць,
нераз малі селянські діти
носили партизанам звіти,
багнети й кулі для рушниць.

Та надійшла зима сувора.
В ліси, у сховища у норах
закрався холод, морозюк,
сніги засипали дороги,
поля, луги і перелogi,
а мряки заслонили Лук.

Фурделиця ішла лісами,
і скаженіла над полями,
шумів та скаржився гай, бір;
стогнали жалісно ялиці
у хуртовині, сніговиці,
ховався у печери звір.

Прийшла зима така лукава,
що рано, як ішла застава,
то хлопці бачили в лісах,
як під сосною, у чатинні
конав зі зимна у терпінні
голодний, скостенілий птах.

Коли були мороз, хуртеча,
вовків гонила голоднеча
аж у село, й бійці нераз
видали в лісі вовчу тічку,
що сумно вила в темну нічку.
Тоді в хащах вогонь не гас,

бо партизани під сосною
палили ріща, хмиз і хвою,
щоб вовцюгани мали страх,
а в пiтьмі, так, неначе криця,
щось блискало. То вовк, вовчиця
очима блискали в кущах.

Вмить стріли гримали зненацька,
і зграя злякана, хижацька
втікала із чагарників.
Було знов тихо, тільки гілка
тремтіла, як шугнула білка,
злякавшись стрілів і вовків.

У ночі зимні та безсонні,
як примерзала до долоні
холодна сталь рушниць, цівок,
не сміли партизанські варти
у лісі розпалити ватри,
зварити страви казанок,

бо, як лише вогонь заблискав,
то німці з сіл, чи з бойовиська
доглянули над лісом дим,
і вороги вмить над лісами
летіли бистро літаками,
а бомби з гуркотом страшним

спадали між дуби і сосни,
та з гуком, ревом смертоносним
вбивали тих бойовиків,
що коло ватри в борі грілись,
а потім надлітали стріли
з села чи з лугу, з-за кущів.

Жук дав наказ, щоби всі чоти
взялися пильно до роботи,
копали шанці та окіп,
землянку й нори в підземеллі,
що досягали б коло скелі
аж до гори стрімкої стіп.

Нераз всю нічку аж до ранку
бійці копали рів, землянку,
печери для чуйок і чат,
творили бункри із бетону
для партизанського загону,
траверзи й шанці для гармат.

В одній землянці між дубками
повстанці вправними руками
зробили вікна із дощок,
і в них поуставляли зброю,
щоб, заховавшись за стіною,
обстрілювати з них лісок,

доріжку, стежку і полянку;
а Луць Гречаний наостанку
з села залізму піч приніс,
зробив із дошки для Миколи
маленьку лавочку і столик,
та ліжко змайстрував з беріз.

В кутку великої печери
завісив Жук портрет Бандери,
й портретик Олі при вікні,
над ліжком у вузькім куточку
тризуб завісив на кілочку,
й шолом завісив на стіні.

Як надійшли німецькі стежі,
то вартовий в сільській одежі
вмить подавав Жукові знак,
і в гаю, в тиші урочистій
лунали грімко стрілів свисти,
що аж шумів ліс березняк;

гриміли кріси, автомати,
і рвалися ручні гранати,
а кожний німець, як борсук,
втікав, не залишався жаден,
й кричав до друзів: — Камераден,
спасайтесь, наступає Жук! —

Нераз і весело бувало,
як утікала бистрим чвалом
німецька сотня за вали,
не знаючи, що на поляні
було лиш десять партизанів,
і то лиш хлопчаків малих.

Щодня повстанців прибувало,
вже їх було в лісах немало,
зі сіл гонив їх страх, відчай.
Змінялись села в арсенали,
хати фортецями ставали,
став полем бою цілий край.

Коли мороз був безнастанку,
тоді закралася в землянку
німа, сумна сестра війни, —
запанувала пошесть в борі:
Гнат Лабатюк був дуже хворий,
він захворів ще восени.

Як наближався день різдвятий,
явився в лісі на поляні
старий священник, що утік
з тюрми московської на волю,
й ділив з повстанцями їх долю
й недолю в лісі цілий рік.

Тоді, напередодні свята
він сповідав біднягу Гната,
і, Лабатюк, старий вояк,
по богослужбі, по причастю,
в тяжкій недузї, у нещастю,
в шалаші з дубових гілляк

моливсь під пошуми діброви,
й на мент неначе був здоровий,
все ж лиця хорого борця
поблідли дуже, побіліли,
запалися і помарніли
так страшно, як лице мерця.

Під вечір Лабатюк в терпінні
так в'янув, як листок осінній,
життя йому здавалось злом,
бо, переживши аж три війни,
в часах бурхливих, неспокійних,
тужив за непробудним сном.

І на барлозі з віття, хвої
вмирав, конав сухітник воїн,
в гарячці згадував, як сни,
Лисоню, Чортків, офензиву,
і відворот у сльоти, в зливу
за Збруч і над Дніпром лани.

В боях Гнат бачив стільки вбитих
борців, окопів кров'ю злитих,
могил вояцьких на полях,
що вмерти не було вже страшно,
й вмирав Гнат Лабатюк відважно
й спокійно, як вмирає птах.

Коли ішов Гнат воювати,
він був старий і слабуватий,
безсилий, як мале дитя,
тому просив храпливо, кволо:
— Добий мене, добий, Миколо!
Я прагну смерти, не життя,
бо добре знаю, що до тата
не вернуться уже вірлята,
мої утрачені сини . . .
Моя хатина вся згоріла,
пропала господарка ціла
у полум'ях пожеж страшних. —

Гнат говорив так в маячіннях.
Здавалося, що у терпіннях
помре він скоро з болю, з мук,
бо в лісі гинули каліки
і хорі без опіки й ліків,
тому то засмутився Жук,
поцілував повстанця Гната,
як приятеля чи, як брата,
наладував свій кріс в куцах,
утер чомусь рукою очі . . .
Як ліс покрила темінь ночі,
у тиші гримнув стріл: — Бах, бах! —

Гаї, що спали в ризах білих,
збудилися, почувши стріли,
здригнулись вігтячка беріз . . .
Кров Гната поплила по скронях,
закрякало десь гайвороння,
заплакав скорбним шумом ліс.

**
*

Злоба і гордість, як заслони,
скривають життєві закони,
й ведуть людей на путь гріха,
що родить смерті й зла причину,
й німецьку армію злочинну
вбивала гордість і пиha.

Уліті німці та мадяри
втікали, як вовків отари.
В часах дощів, сльоти, грози
застукотіли, як потвори,
гармати, танки і мотори
аероплянів та вози.

Втікали німці, і з собою
везли скарб, добичу з розбою,
багатства і плоди землі,
і срібло й грошенята в скринях,
пшеничку, жито, мед, насіння
з грабунку в кожному селі.

Повстанці з лісу за потоком
вкрадалися в яри, й наскоком
вбивали прусаків з ескорт,
то розбивали ешалони,
автомобілі та вагони,
і, — наче чорт вхопив транспорт.

Дістали німці знов підмогу,
і вислали нову залогу,
й дали їм строгий свій наказ,
щоби поліція, жандари
повісили для пімсти й кари
селян із Лука, що якраз

тоді карались у в'язниці
за те, що не дали телиці
й вола для німців на заріз,
сховали у лісах конину,
й дали для німців на данину
лише овечку й кілька кіз.

ВІРЛИ В КАРПАТАХ.

По тих наскоках раз уліті
патруля звідомляла в звіті,
що комунар, майор смільчак,
прогнавши німців із Поділля
веде дивізію в запілля,
а зветься той майор Ковпак.

І справді йшло московське військо.
Монгол топтав знов чоботиськом
престоли, золото корон,
а королі та королеви
й князі вклонялись москалеві,
що руйнував їх царства й трон.

Коли азійським гробокопам
корилась Азія й Європа,
лиш український партизан
посмів, піднявши стяг, сказати:
— По наших трупах, азіяти,
ви ступите за Буг, за Сян! —

**

Гаряча кров і вдача зміла
бажала битви, чину, діла
і перемог нових, пригод,
та кликала вірла, беркута
до лету, рвати вражі пута,
шукати в бою насолод.

Поглянувши з лісів чи з дуга,
Жук бачив, як хвиляста смуга
здіймалась понад хмари з мли, —
то виринали так над обрій
Карпати, де війська хоробрі
повстанські у бої ішли.

Й одного дня, коли германи
снували в штабі тайні пляни,
як знищити Жуків загін,
то Жук пішов з бойовиками
за Лімницею, берегами
туди, де гір карпатських склін.

Вночі загін той непоборний
зайшов у ліс, що звався Чорний,
а там була новітня Січ,
бо цілі курені й бригади
зійшлися із наказу влади
в Карпатах, край гірських узбіч.

Була там сотня партизанів
з Полтавщини та з-за Кубані.
Їх командиром був Богдан
Удовиченко, давній бранець,
що йшов у рейді, як повстанець,
із Чорногори аж за Сян.

Були там лемки і гуцули,
зі Закарпаття теж прибули
з-над Тиси хлопці, легіні,
були повстанці з Буковини
та із поліської країни,
були і холмські курені.

Одні йшли у військовім строю,
а інші хлопці йшли до бою
в кожухах, хоч жара була,
а дехто в латаній свитині
і босий їхав на конині,
не мав стремен, взуття, сідла.

Були і хлопчаки безвусі,
бо на наказ повстанців мусів
кожніський хлопець восени
йти з сіл у гори, де рекрутів
привчали до воєнних трудів,
тож муштрувалися вони.

Рекрути ті веселі, гарні,
у горах так, як у касарні,
вправляли, і шумів ліс, гай
від окликів старшин на гірках:
— Направо глянь! Стань! Струнко!
Збірка!
Кріс на рам'я! Спочинь! Стріляй! —

В ярах, над річкою, на низі,
і на шпилі, де хмари сизі
вкривали пеленами сніг,
що сяяв, мерехтів сріблисто
до сонця, всюди голосисто
лунав повстанський жарт, крик, сміх.

Старшини, що були в Карпатах,
кватірували не в палатах,
а в хижах бойківських, в лісах,
в печерах скельних і в колибах,
нераз не мали й крихти хліба,
то їли коржики з вівса.

А тільки часом бойко сивий,
по битві чи по офензиві,
доїв овечку, й до синка
казав: — Умий горнятко, сину,
і занеси но у хижину
для генерала молока! —

Бо в горах тих була хатинка,
де мешкав і Тарас Чупринка,
всіх військ повстанських проводир.
Він, як не був ще партизаном,
то звався Шухевичем Романом,
й у Львові жив, коли був мир.

Любили бойки генерала,
бо як лиш битва утихала,
Тарас по днях боїв, робіт
любив зайти собі до хати,
і з бойками порозмовляти.
Подавши руку на привіт

селянам, він сідав на лаву,
курив, і починав цікаву
розмову про народ, війну,
а джура приносив з наметів
для бойків пачку цигаретів
німецьких й пачку тютюну.

Нераз весь вечір на розмові
минав у хаті, у сосновій,
де жив старий чабан вівчар,
ловець Михайло Мох з жоною,
веселою і молодою.
Бувало, пасучи товар,

овечки десь на полонині,
чабан сідав собі у тіні
смерек з Чупринкою, з Жуком,
оповідав, як бойки, деді
недавно вбили двох медведів
і вовка в гущі під ліском,

як лісовик сусіда вабив,
і, як на Лімниці дараби
розбилися, і як в лісах
ватаг зблудив, і, як по зливах
у повені пропали жнива,
й такий був голод, що аж страх.

Тоді Жук жив, неначе в раю,
у лісничівці серед гаю,
де кулі, стріли, ні шаблі
ворожі вже не досягали
повстанців, що відпочивали
в лісах та у гірським селі.

Нераз дзвеніли співи, жарти,
станицю сторожили варти,
то й забувалося тоді
бої і марші в стужі, в зливі,
безсонні ночі, дні томливі,
прожиті в злиднях, у біді.

Отаман був рум'янолиций,
мав груди, м'язи, як із криці,
в душі мав бур карпатських міць,
і він ходив у лісі разом
з вождем Чупринкою Тарасом,
щасливий, гордий без границь.

Коли співали партизани,
здавалося, що і Горгани,
Говерля, Черемош і Прут
говорять: — Горами, верхами
йде наше військо з хоругвами,
і визволить народ із пут! —

Нема ніде у цілім світі
нічого кращого, як вліті
карпатські гори, де усі
шпилі і дебри й верховини,
ліси, галяви, полонини
голосять гимн життю, красі,

а з ними в ритмі, в супроводі
співають у ручаях води
у сяйві сонця, зір ясних.
Ті гимни й птаства спів, кантати
мов славлять Бескид і Карпати,
чар цвітів, гущ, дерев лісних.

А як вітрове буйнокрилі
на віттях грали, на бадиллі,
немов на гарфах, в унісон,
й над зілля і цвіток голівки
летів тужливий плач сопілки
і коломийки жвабий тон,

Жук, дивлячись на скелі, гори,
відчув, що і земля говорить
та промовляють всі шпилі,
що треба ворогів прогнати,
й обороняти край, Карпати
і кожну грудочку землі.

Як проминули дні чотири,
чомусь повстанські командири
сотень на кониках своїх
з'їжджались зі станиць бригади,
вели розмови та наради
з висланцями зі сіл усіх.

із міст, округів і повітів,
приймали безліч всяких звітів,
накази видавали там,
як де боротися в підпіллю,
як спротивлятися насиллю
німецькому й всім ворогам.

А згодом хлопці новобранці
підглянули, як на тачанці
патруля їхала вночі,
й над ранком, як згасали зорі,
дорогою з лісів у гори
йшли, закрадались москвичі.

На молодім коні сивавім
батьоро їхав кроком жвавим
старшавий бородач Ковпак,
за ним кіннота йшла й піхота,
всіх рас і всіх племен голота
на здобич ласа, як хижак,

дурна й грабіжницька у вчинках.
Тоді то генерал Чупринка
дістав звідомлення старшин,
і, перейшовши попри варту,
вдивлявся довго в мапу, в карту,
подумав декілька хвилин,

і дав наказ, щоби загони
повстанські станули в колони.
Бійці ставали у ряди
на полонині, на поляні,
спокійні, мовчазні, слухняні,
із крісами в руках твердих.

Салют. Минула ще хвилинка,
і промовляв Тарас Чупринка
словами, як мечів удар:
— Повстанці! Знов зі Сходу, з долів
іде на нас орда монголів,
що прагне крові, пімсти, кар.

Ви пам'ятаєте донині,
як то торік орда москвинів
прийшла до цих карпатських гір,
та, утікаючи шляхами,
погнала з краю канчуками
сто тисяч в'язнів у Сибір.

Згадайте, як тоді москвини
обризкували в тюрмах стіни
й кайдани кровцею братів,
штыками очі їх довбали,
на розстріл гнали у підвали.
Згадайте жертви тих кагів,

помстить біль тих, що на засланні
в Соловках зимних, в Казахстані
тужливо дивляться з-за крат,
помстить біль тих, що на вигнанні,
вмираючи, зза океанів
звертають зір до гір Карпат! —

Бійці, піднявши кріси й стяги,
в пориві запалу, відваги,
всі кликнули: — Веди нас в бій,
а ми останню каплю крові
віддати раді та готові
за наш народ у боротьбі! —

Тарас поглянув бистрим зором
на всіх старшин, а потім скоро,
узявши мапу знов до рук,
давав наказ: — Хай ті бригади
московські знищить без пощади
хоробрий наш отаман Жук! —

Жук був щасливий, гордий з того,
що вождь довір'я мав до нього,
салютував, прийняв наказ,
оглянувся, і з-під ялиці
він бачив, що, мов кутий з криці,
стояв під соснами Тарас,

і, мовчки, у важкій задумі,
заслуханий у вітру шуми,
глядів з гори за гай-розмай,
мов думкою у ту хвилину
охоплював люд, Україну,
свій цілий безталанний край.

Його лице бліде й суворе
та очі сині, наче море,
покрила смутку темна тінь,
так ніби в серце генерала
з мільйонів братніх серць спливала
вся безмір горя і терпінь.

А Жук зібрав хоробрих воїв
уздовж дороги лісової,
дав їм наказ. Вмить з височин
розбіглись сотні й чоти жваво
одні наліво, другі вправо,
зійшли за ліс із полонин,

бо Жук знайшов таку стежинку,
що міг зайти аж на долинку,
де не уздріли партизан
московські відділи військові.
Ту стежку показав Жукові
Михайло Мох, старий чабан.

І нагло на гірській поляні
явився в сердаку, в крисані
заквітчаній, сурмач гуцул,
та грімко засурмив сурмою.
— В атаку! В наступ! До пробую! —
І покотився гомін, гул.

Сосна сосні, дубам берізка
передавали оклик війська
та відгомін сурми і зов.
Як втихла вже сурма гуцула,
то піднялися крісів дула
і синьо-жовта хоруггов.

Всміхалось сонце, і промінням
поцілувало між чатинням
шоломи вквітчані, сталльні,
з тризубцями і смагли лица.
Запахли цвіти і живиця
на громом зваленій сосні.

Так, як біжать гірські потоки
ярами із вершин високих,
так бігли із гори, з галяв
узброєні війська піхотні,
повстанські курені та сотні.
Всі вояки з повстанських лав,
нестримні, жваві, смілі, звинні,
кричали: — Слава Україні —! —,
а за хвилину звідусіль
заграли, гримнули канони
так грімко, що карпатські склони
дрижали, мов терпіли біль.

З-за кожної сосни, смерічки
летіли стріли аж до нічки,
і проганяли москвичів.
Ще й в світлі місяця, зірниці
гриміли кріси і гавбиці,
та скоростріли з-між кущів.

Від куль, гранатів смертоносних
горів лісок, палали сосни,
котрі обняв крилом пожар;
а дим зливався із імлою,
стелився, й наче пеленою
вкривав поляни, скелі, яр.

Лякали птиці й звірі стріли,
вогні, шо у лісах горіли,
крик війська та гарматний рев,
тож утікало птаство, звір'я,
втікали олені з підгір'я
крізь дим палаючих дерев.

В московській, втомленій кінноті,
що йшла і грузнула в болоті,
всі коні, злякані в борні,
сполошені, у дижім шалі
скакали в пропасть, і в проваллі
з їздцями гинули на дні.

Повстанці люті, завзятуші,
москвинів гнали з гір і з кручі,
загнали у яри, у рів,
а там гранатами ручними
або багнетами сталйними
вбивали всіх комунарів.

Кіннотчики сідлали коні,
і мчали вихром у погоні
за зруб, за бистрий потічок,
де голови, лоби калмицькі,
московські спини більшовицькі
торощив кріс, багнет, дрючок.

Минувши хату чабанівку,
повстанці йшли за річку Сівку,
взяли в полон один курінь,
а командир Ковпак по бою
утік зі сотнею одною
недобитків аж на Волинь.

Повстанське військо в бою тому,
в часі атаки і пролону
здобуло кулі для гармат,
багато крісів скорострільних,
новесеньких, далекоцільних,
і ще й російський автомат.

Тому по битві, в темнім борі
співали партизанські хори,
а вояки, бойовики,
сп'янілі перемог похміллям,
так реготалися з вдовілля,
що аж шуміли ліс, гайки.

Раділи не лиш партизани,
а й бойки, бойчихи, селяни,
й в неділеньку пастух овець
просив повстанців презавзятих
увечорі зайти до хати,
спожити страву і хлібець.

Почалася гостина щедра,
лились горілки цілі ведра,
пили теж гості рум, коняк,
бо Луць Гречаний у лісочку
здобув питва повніську бочку,
яку в обозі віз Ковпак.

Гостей було в хатині повно.
Бубнили бубни гучномоено,
мов на весіллю, на сват'їбі;
заграли скрипочки, цимбали,
баси гуділи, пригравали
на тій забаві, на гульбі.

Роз'яснювались мужні лица,
так, як давно на вечерницях,
дзвенів безжурний сміх жінок,
дівки звабливі, регітливі,
і танцюристі, і кохливі
пішли з повстанцями в танок.

Бо молодь бавиться охоче
й тоді, як смерть глядить їй в очі,
у вояків душа така,
що навіть, як ще свищуть кулі,
вояцтво любить співи, гулі,
й танцює радо гопака.

Тому по битві тої днини
затанцювали і старшини,
в танок їх вабив скрипки звук.
Хвалилась доня гайового
і жінка чабана старого,
що танцював із нею Жук.

НАСКОКИ

Як музика ще звучно грала,
то із наказу генерала
почалися пальба, борня,
погоня, битви партизанські,
і Жук забрав свої повстанські
загони, й сівши на коня,
вернувся з гір скоренько й радо,
з гарматами, з усім нарядом
і з здобиччю в тяжких возах
за Галич, де він мав зимівлю,
та в бойовому поготівлю
скривався ворогам на страх.

Хлопчиська, в сутичках змужнілі
та вправні у військовім ділі,
скрадались тайкома з лісів,
ішли в атаки необачні,
преочайдушні та удачні,
і били німців так, як псів.

Щоби здобути хліб, гранати,
з багнетами йшли на гармати,
вдиралися у магазин,
і забирали в нім набої,
німецьку зброю, однострої,
й зникали в тьмі за мент один,
і знову вибігали з гаю,
роззброювали німців зграю,
а полк словацький часто сам
лишав канони, карабіни,
втікав за Бескид, верховини,
щоб не служити прусакам.

Раз італійці, дезертири,
що зайняли в селі квартири,
самі прийшли аж за вали,
розклали ватру на долині,
вождя, що звався Муссоліні,
кляли, й повстанцям віддали

за хліб, горілку і за сало
два танки, кріси, куль немало,
й балакали, п'ючи вино:
— Беріть цю зброю! Ми програли
війну, а наші генерали
до Риму вже втекли давно! —

А потім хлопці, партизани,
та італійські капітани
пили й співали над Дністром.
Жук жартома казав до друзів:
— Ми в італійцями в союзі,
тож німцям вчинимо погром! —

Румунський полк, відчувши втому,
зневірений, втікав додому,
і то втікав скоренько так,
що загубив тоді в запіллі
в болоті два автомобілі
і розторощений літак.

Ніхто з хлопчиськів партизанів
не вмів на тім аеропляні
літати, та чотар Лука
вмів керувати самоходом,
і перед битвою, походом
возив ним хліб, чай в баняках.

По битві він в автомобілі
віз ранених, а на дозвіллі
мив авто, направляв, як вмів,
бо в багнах на Дністрових долах
в тім авті все псувались кола,
й в'їжджали із дороги в рів.

Селяни тішилися з того,
що Луць Гречаний дня одного
приїхав з командиром варт
у гості, й як була неділя,
взяв Настю до автомобіля,
й возив свою сестру на жарт.

Сміялись газди і газдині,
що їздила в автомашині
млинарочка, сусідка їх,
й хоч авто мчало бистро, скоро,
то діти з Лука аж під бором
за автом бігли для утіх.

А Настя горда, жартівливо
казала: — Сталось чудо, диво
зі старосвітським цим селом:
Дивіться, людоньки кохані!
Я перший раз в життю, як пані,
вже їду автом, не волом! —

Та за тополями й горбками
скінчились радощі сльозами,
бо кола авта на біду,
проїхавши по лузі гладко,
убили тамки гусенятко
та гуску гарну, молоду.

І потім Настя вечір цілий
ридала гірко, аж боліли
повіки, й Настя довго страх
ляментувала: — Боже, Боже!
Було те гусенятко гоже,
все бігало тут в бурянах

і дзюбоніло мило, лобо;
головку мало з чорним чубом
і дзюбик чорний, як смола.
Тепер лежить ось там за плотом,
облите кров'ю і болотом, —
за ним вже плаче пів села! —

**

Раненько йшли війська залоги
німецької, а, як з дороги
звернули за цегельню й став,
німота в лісі заблукала,
і хтось убив там генерала,
що п'яний був і в авті спав.

Завили німці, як шакали:
— Повстанці знов на нас напали!
То Жук вчинив, то винен Лук!
У тім селі живуть свавільці,
що з партизанами у спілці!
Спалім село, кубло гадюк! —

А Жук сміявся, і щоночі
з бійцями нападав охоче
на стацію, то на село,
то в місті убивав малярів,
німецьких вояків, жандарів
із варт, зі стеж та зі залог;
то знов напавши в таємниці
на город, визволяв з в'язниці
ув'язнених, а потім він
давав селянам охорону
і поміч проти батальйону
карального, й Жуків загін
спасав селянство від розбсю
і нападів та неспокою,
бо мав отаман Жук талант
з сіл гнати по дністровім низі
малярів, прусаків харцизів
й недобитки московських банд.

А як вертався Жук з походу,
то мав потіху й нагороду,
бо діти, старці й жони їх
йому вклонялися покірно
і дякували щиросердно
за те, що німців переміг.

Часи настали спокійніші.
Селяни вже жили вільніші,
не били в дзвони на сполох;
не брали німці вже данини,
конят, пшениці, худобини
для військ, обозів і залог.

І про Жука тоді уліті
у селах, в цілому повіті
вже й славонька росла, гула,
а парубки й дівчата гарні
співали співанки бунтарні
про партизан і їх діла.

**
*

По праці коло господарки
попівна і дочка млинарки
збирали у селі в хатах
взуття, білизну та убрання
для хлопців, що пішли в повстання
і бідували у лісах.

Віднісши для бійців одержу,
попівна йшла по побережжю,
й по стежці вийшла за курган.
Був день такий, мов казка, мрія;
вітрець пшениченьку леліав,
пестив і гладив житній лан.

Десь жайворонок над полями
злетів, засіяв лан піснями.
Кожніський коник стрибунець
і перепілка полохлива
раділи, прославляли жнива,
та не ішов косар, ні жнець.

Було так тихо, як у храмі,
лиш часом десь між ячменами
деркач озвався, й шелестів
слиз, як по ньому між ромашки
жучки пробігли і комашки.
Як легіт злинув із лісів,

шуміло схилене колосся.
Здавалось, що лани аж просять,
щоби ішли жінці з хатин,
щоб зі серпом з'явилась жниця,
бо перестигла вже пшениця,
ждучи на спізнений дожин.

Куди поглянула попівна,
була лише дорога рівна,
були лани і переліг,
а далі аж до гірки й скелі
були сумні, німі пустелі
й руїни селів край доріг.

То не дзвеніли в передзвонах
на сіножатях, на загонах
серпи, ні бренькіт сталі кіс,
бо косарі й жінці останні
були в тюрмі, то на вигнанні,
або втекли в повстання, в ліс.

А над колоссям жита, проса,
що стигло, скупане у росах,
зі запахами конопель
зливався сморід спаленини,
димів і трупів, що з долини
злітав із вітром із осель.

І надаремно очі Олі
шукали в полі, на роздолі
селянки, що несла б обід
синкові, що веде рукою
чепігу плуга борозною,
лишає ніг босеньких слід,

бо рало ржавіло у плузі,
і ржавіла в траві на лузі
забута сталь серпів, коси.
Зі сіл остались пожарища,
і крякали на попелищах
ворони, й сумно вили пси.

Коли дочка млиарки й Оля
розглянулися доокола,
почули нагло дивний спів,
що надлетів зловіщим круком.
Такого співу там за Луком
ніхто не чув ще від віків.

То стежечкою по долині
йшов у подертій сірячині
пастух, малий шевців синок.
Він гнав на луг по беріжечку
останню у селі овечку,
дійшов під хрест аж за ланок,
спинився на межі левади,
і там з нудьги чи для розради
крикливо, грімко заспівав
ту пісню горду, бунтівливу,
могутню, сильну і гнівливу:
— В Інтернаціоналі здобудеш
людських прав —.

Почувши спів того хлопчини,
попівна, ідучи з долини,
подумала в ту мить в журі:
— Яка нас доля жде, о, Боже!
Ми може німців переможемо,
та нас поб'ють комунарі! —

**

На другий день, як падав дощик,
був бій, якого не було ще
ніде, ніколи на землі,
бо в лісі й за горбовиною
зударились в одному бою
повстанці, німці й москалі.

Раненько в Луку за ярами
й на цвинтарі за деревами
упали бомби з літака,
розбили хрест, стару каплицю,
і зруйнували теж гробницю
батьків Городника й Жука.

По вибуху все вище й вище
аж на майдан, за цвинтарище
злітали з-між дерев, гілляк
хрести і віка трун розбиті,
в серпанки чорні оповиті
й страшний, розшарпаний кістяк.

На цвинтарі та коло церкви
білили в пилі кості мертвих,
а в тіні сосон, в'язів, лип
та між могилами й хрестами
гранати й міни рили ями,
вдиралися у землю, в глиб.

Тоді повстанських військ розстрільна,
розгромлена, та все ще сильна,
із пагорбків почала біг,
та, атакуючи щосила,
зломила військ ворожих крила
в ровах, в окопі, край доріг.

Три дні в боях безперестанних
мов бубнив хтось у барабани,
а впівночі у долині
гуділи глухо бомбомети,
і блискали, мов хвіст комети,
гранати в темряві нічній.

Раненько у Дністрові хвилі
упали бомби, й над похилі
гілляки верб на берегах
здіймались бризки водограєм,
плили струмочками, ручаєм
аж поміж лози на лугах.

На шляху клубились пилюги,
й крізь куряви темнаві смуги
йшли повзи, наче сто почвар,
їх не спиняли рів на луках,
ні дерева, ставки, багнука,
й вони повзли вже попри яр.

З гармат їх сипались гранати,
вбивали тих бійців завзятих,
що боронилися в ровах.
На кожну борозну і скибу
спадали кулі, й їхній вибух
родив, будив смертельний жах.

А дня четвертого, під вечір,
гору засипали картечі,
змінити шанці в темний гріб,
покрили й тих бійців землею,
що, перебігши в рів ріллею,
обороняли вал, окіп.

На совиних, на сірих крилах
злітала ніч, і на могилах
вітри співали свій псалом.
Курінь германський наостанці
прогнав з окопів тих повстанців,
що наступали за селом.

Моргали зорі мерехтливі,
на луг, на рінь, на скиби, ниви
стелилась тьма, як спліт мереж.
Лани розлогі та діброви
й Дністер були мов пурпурові
від заграви вогнів, пожеж.

Далеко десь над видноколом
сріблиста смужка з ореолом
промигнула у сизій млі,
то вже рефлектори російські
освітлювали села близькі,
то наступали москалі.

Нащадки Грізного Івана
ішли від вечора до рана
по всіх дорогах і шляхах,
аероплянів ескадриля
відбилася в Дністрі у хвилях,
в ставку, в озерцях на лугах.

Як мигали мотори й крила
тих літаків, то тьма покрила
зірниці, й місяць в пітьмі зник,
здавалось людям, що зі Сходу
йде смерть, загибель для народу,
що вже й останній бойовик

й народу цілого останки
загинуть під коліссям танків,
так, як загинула трава
під стопами орди, що низом
ішла, й вогнями та залізом
здобула край, мов татарва.

Зі Сходу йшли не лиш москвини,
а йшли й синове України,
і з ними йшов шевчишин син,
і, як над'їхала панцирка,
на гірці, де Володимирка
нащадки й провідник дружин

чинили лови, там солдати
оповідали, що на чати
провадив їх Василь шевчук,
що він вбиває без пощади
повстанців, каже, що то гади,
й що Жук, — німецький льокайчук.

Казало потім все жіноцтво,
що вже здійснилося пророцтво
Михальди, бо в ріці Дністрі
пливе до моря не водиця,
а надпливає кєрвавиця
бійців по битві на горі.

Нєраз просила Христя сина:
— Не пий з Дністра, а принеси но
собі водички з джерела,
бо бачила дочка попова,
що хвиля нуртова Дністрова
повстанські трупи понєсла! —

Тоді Максим косив отаву
аж за рікою коло ставу.
Кінчаючи труд косовиць,
Максимиha ступала боса,
згрібала сіно у покосах
і заносила до копиць.

Була погідна, ясна днина.
На небі лиш одна хмарина
плила, як лебідь по ріці.
Вітрець рвачкий та пустотливий
розмітував сінце по ниві,
то війта гладив по лиці,

то, мов для жарту, для забави,
він грався волосом сивавим
Максима і його жони,
а війт, утерши піт рукою
з чола, вимахував косою,
косив і знову піт ронив.

Максим почув гарматний грюкіт.
Здрігнулись косареві руки,
коса упала на покіс,
і війт озвався: — Чуеш, Присько?
Наш син веде до бою військо
ось там, де та гора, де ліс! —

Зідхнула Приська, посумніла,
тужливо в далечінь гляділа,
й опершись на держак граблів,
спинилася над борозною,
хитала мовчки головою,
немов не чула мужа слів.

Та нагло зі жалю, з розпуки
війтиха заломила руки
і кликнула: — Чому? чому
йдуть вороги на Україну,
а ти все йдеш, мій любий сину,
то на війноньку, то в тюрму? —

Війтиха загрібала сіно,
а серце плакало за сином:
— Миколо, кожна та стріла,
що пролітає над тобою,
мене так ранить, мов стрілою
мені хтось стрілив до чола.

Як заболить дитину пальчик,
то серце матірне вже плаче,
болить, страждає до глибин,
тож, як же мушу я страждати,
коли вже три дні б'ють гармати
на ту гору, де син, мій син! —

Хоч трави в'янули від жару,
й хоча від спеки коло яру
схилялась, в'янула лоза,
то на билинках, стебелинках
чомусь тремтіла, мов росинка,
гаряча матірня сльоза.

Війтиха із таким відчаєм
дивилась на гору за гаєм,
що вийт пробурмотів тихцем
якусь догану чи погрозу:
— Бігме, ти жінко, тратиш розум.
Йди додому, йди бігцем! —

Максим взяв косу, і клепалом
її клепав. Клепало впало
з руки, а вийт снував думки:
— Микола там воює в бою,
а я тут вже три дні косою
стинаю трави, будяки.

Хоч я клепав цю косу досить,
вона чомусь погано косить,
і нині з мене злий косар;
якось не йде мені робота,
бо так в'ялить мене турбота,
що я слабенький, мов комар.

Як може вдатись косовиця,
коли, як гримне десь гавбиця,
то я спиняюся щокрок,
наслухую, махну косою,
й сқошу лише гніздо з мишвою,
кертичину або грибок.

Що вдю, що я бідний вдю,
як вороги мою надю,
синка уб'ють у боротьбі?
Тоді з жалю здурію, сину,
що я косив тут конюшину,
а в бою не поміг тобі. —

Йдучи додому, вїт на стежці
спинився, й думав: — Ну, та врешті
не старець я, не інвалід!
Сам жну й кошу сам конюшинку,
а часом ще кохаю жінку,
не часто, але так, якслід.

Чому не допомгти Миколі
у небезпеці, у недолі,
хоч маю років шістдесят?
Гарматний гук мене мов кличе
йти на гору до сина ближче,
до тих повстанців, до хлоп'ят. —

Максим ішов по оболоні,
води напився із долоні,
схилившись коло джерела,
нараз безладною юрбою
явилось війсьско, що по бою
йшло, відступало до седа.

Недобитків збирав старшина
в ряди, й на лузі, на долинах
курінь до маршу був готов.
Замаяла в ясних проміннях,
як лан і небо, жовто-синя,
скривавлена вже хоругов.

Максим здригнувся, як осика,
та з радости скричав, закликав:
— Миколо, любий сину мій! —
І Жук був дуже гордий з сина,
що син отаман, військ старшина,
веде повстанські сотні в бій.

Дівчата й хлопці на кургані
стояли, з радості мов п'яні,
палали очі їх вогнем,
як бачили, що на долинці,
на партизанській мазепинці,
засяв тризубець із мечем.

А косарі вклонялись низько
і кликали: — Йде наше військо!
Його пісні летять над лан.
Там, де полукіпки пшениці,
до сонця блискають рушниці,
багнети й кріси партизан! —

Максим почув пісні вояцькі,
з якими землі австріяцькі
давно, ще в юності пройшов.
Ті співи чудо учинили:
Вертались молодечі сили,
та молоділа війта кров.

І як було не молодіти,
коли збігались газди, діти,
й дивились, як на низині,
по бою лютому, страшному,
Микола їхав з піль додому
на сивім, спіненім коні?

Отаман, вкритий пилюгою,
всміхаючись, махнув рукою,
і кликнув: — Тішся батьку мій!
Повстанським наступом, ударом
поб'ємо німців незабаром,
хоч нині ми програли бій! —

І гордочолий син старшина,
гартований в боях, у чинах,
в словах і в погляді мав міць
таку, що і Максим повірив,
що не намарно йдуть офіри
повстанців хлопців і дівциць.

Попівна глянула з городу,
на військо, що ішло з походу,
й червону рожечку свою
дала Миколі в подарунку,
ще й усміх краший від цілунку,
той усміх, що казав: — Люблю! —

І зараз хлопці санітети
внесли поранених в намети,
то до стодоли й до хатин.
Попівна Оля і селяни
бійцям перев'язали рани,
Гречаний Луць, млинарчин син,

з гарматчиками вибіг з хати,
й уставив дві важкі гармати
за церквою, де був горбок
травою вкритий. На останок
повстанці з'їли свій сніданок,
який зварив Петро Грибок.

По тім сніданку син Варвари
в садку нарвав груш, яблук ярих,
і, з'ївши їх із-пів діжі,
побачив Йосифа Лагоду,
що йшов по стежці коло броду,
й дійшовши лугом до межі,

сів з партизаном на горбочку,
відпочивав у холодочку
у тінях кучерявих верб.
Він був одягнений у сірий
мундир німецький не до міри,
на шапці мав германський герб.

Лагода, випитавши друзів
про все нове в селі, в окрузі,
пробовкнув лайку і проклін
на німців, та почав розмову
з Микитою: — Погано! Знову
йдуть москалі з усіх сторін.

Спинити їх вже трудно й годі.
Я воював аж коло Бродів,
був зв'язковим для стеж і чат.
Ми через підступ, хитру зраду
утратили одну бригаду,
багато крісів та гармат.

Загинув там одної днини
весь цвіт народу, України,
лягло п'ять тисяч вояків,
а я утік сюди, й сьогодні
вступаю в партизанські сотні,
бо хочу бити прусаків

цим пруським крісом, що в долоні,
а не служити в легіоні
й конати в бою за вельмож,
за Гітлера, за ненажеру,
що у тюрму замкнув Бандеру
й Андрія Мельника також.

Лились у Бродах ріки крові.
Там згинули Лабатюкові
сини. Їх вбив москаль штиком.
Ну, прощавай! Іду до хати,
щоб вістку Гнатові сказати,
як згинув Михаїл з Марком. —

В ту миць прибіг Лука Гречаний,
і кликнув: — Йшли збігці міщани,
й казали потайки мені,
що в лісі там, де в'ється стежка,
скривається чота німецька,
варить вечерю в гущині.

Тому поклич свій рій, Микито,
й піди на стежу, щоб знов скрито
не окружили німці нас
вночі, як будемо вже спати,
а забери ручні гранати
з приходства, де є наш запас. —

Гречаний Луць по слові тому
пішов доріжкою додому.
Микита Карий, пан вістун,
всміхаючись чомусь злосливо,
пробурмотів так бунтівливо:
— Мені наказ дав Луць хитрун
іти на смерть? Не має права!
Хіба в нас є якась держава?
Який з Гречаного чотар?
І Жук веде загін невміло!
Я краще знаю всяке діло
військове, як той Луць школяр! —

Микита розглядався, слухав,
як б'ють гармати, й коло луга
в кущах лишив повстанців рій,
пішов аж село в корчмину
горілки випити флящину,
й потішити себе в журі.

Упившись, з'ївши теж вечерю,
Микита лаяв ще й Бандеру,
й від перепою впав, заснув.
Збудившись, встав, й утерши очі,
подумав: — Жук боротись хоче?
Ми й так програли вже війну!

Гармати б'ють бже дуже близько,
і нас подушить москалисько,
як душить кіт малих мишат.
Навколо німці і мадяри.
Ах, я не омину вже кари,
тюрми, і пімсти, і відплат.

Юрка й дяка я з світа згладив.
Як москалі прийдуть до влади
в селі, мене напевно вб'ють,
комунарі чи мельниківці
мене утоплять у млинівці,
вони ж на мене мають лють.

Чому не слухав я Миколи,
що нам казав: — Нехай ніколи
не убиває брата брат,
а винних віддавай до суду! —
Я воювати вже не буду,
обрид мені бій, гук гармат,

походи, шанці й барикади.
Втечу за море, до Канади,
де маю тіточку вдову.
За морем я знайду достатки,
куплю дім, поле, сіножатки,
там оженюся й заживу. —

Микита кріс у річку кинув,
на плечі взяв з хлібцем торбину,
пішов, дві варти обминув,
а стрівши віз із обозів,
на нього сів собі, й на возі
втік за границю, в чужину.

**
*

Під церквою, у льоху темнім,
у сховищі старім, підземнім,
була таємна зброївня,
де партизани у підвалі
скривали, наче в арсеналі,
здобуту зброю куреня,

набої, й ліки для недужих,
бо партизани Олі дуже
все довіряли так у всім,
що зовсім не боялись зради,
тому нераз і на наради
сходилися в попівський дім.

Тож і тоді, як сутеніло,
прийшли бійці, взяли за діло,
забрали кріси із пивниць,
взяли з-під церкви револьвери,
і понесли в ліси, в печери
для партизанських чот, станиць.

Коли над'їхала кіннота,
сказав кіннотчикам Лагода:
— У нас був німець, австріяк,
що все приходить до Зузанни,
питав, чи є де партизани,
де таборують в Луку, й як. —

Та не сказав Петро нікому,
що на прощання коло дому
Зузанна шепнула тихцем
до німця любчика, коханця:
— Повстанці є в селі і в шанцях,
у криївках за мочарем.

Вістун Микита рій провадить.
Він збунтувався проти влади,
і розгулявся, що аж страх,
кричав: — Іди за Сян, ти, ляшко,
бо нам тут жити тісно й тяжко,
вступитись мусить звідси лях!

Усі повстанці, — душогуби.
Микита й так веде до зтуби
усіх селян, весь Лук і нас,
тож краще хай він сам загине,
ніж німці за його провини
тут мають вішати всіх враз! —

А Жук, розчарувавшись гірко,
повстанців покликав на збірку,
і промовляв до них ось так:
— Микита вбив дяка за зраду,
а сам ізрадив нашу владу.
Микита зрадник, а не дяк!

Людина зла, жорстока, мстива,
то — наче терня і кропива,
їдка, колюча, та слаба,
а люди сильні і хоробрі
в життю бувають вірні й добрі.
Любов сильніша, як злоба.

Йдучи до волі й перемоги,
ступав народ на всі дороги,
то й ті, що йшли під пруський стяг,
вмирили в бою коло Бродів,
не зрадники, бо за народу
честь, волю віддали життя.

Полковник Мельник теж не зрадник.
Чи чуєте гук сальв гарматних?
То Мельника повстанці йдуть
у бій, і з ними в братній згоді
ми йтимем у новім поході
об'єднані на спільний труд.

Ми сіяли пшениці зерна,
та чернь злочинна, темна, скверна,
у збіжжю сіяла жукіль;
стоптавши засіви найкращі,
ізнівечив змагання наші
Микита й комунар Василь! —

По збірці, втомлені боями
повстанці, вснули за садами,
поклавши кріси у кізли,
а декотрі бійці в хатині
або в stodолі десь на сіні
спочити, виспатись лягли.

Село заснуло теж сном тихим,
лише невісточка дячихи,
вспляючи своє дитя,
щоб любо спалося синкові,
пісні співала колискові:
— Ой, спи, дитя, колишу тя . . . —

Тоді німецька сотня скрита
пішла тим яром, де Микита
відкрив для неї в лісі шлях,
лишивши рій свій на узгір'ю,
й бійці, покинуті, в зневір'ю
розбіглися в селі, в лісах.

Прехитрі німці за горбками
замаскувались деревцями,
установили там скоростріл,
наладували автомати,
налаштували теж гармати,
й патрулю вислали до сіл.

ГОРИТЬ СЕЛО

Любов і бій манять мужчину.
Кохання, розкіш бою, чину
все творять долю вояків,
провадять їх до слави й сили,
до перемоги й до могили,
і до героїства й до гріхів.

Знесилений, в зневір'ю, в смутку,
Жук прагнув хоч би на мінутку
забути біль, війни тягар,
і йшов стежиною крутою,
зайшов до Олі, до покою,
де ясно ще світив ліхтар.

Була ніч темна, як циганка,
а мила, люба, мов коханка,
що вабила, та не до снів,
лише будила хіть, бажання
любви, розкоші, кохання,
цілунків і пестливих слів.

За Галичем гриміли сальви,
та пахнули з городу мальви,
і м'ята й рута й рожі цвіт,
лелія пахнула й магнолія,
тож про війну забула Оля,
забув Микола цілий світ.

Поцілував Жук за хвилину
біленьку шию лебедину
і груди — пару голубиць,
уста принадливі дівочі,
палкі та до спокус охочі,
ще й очі — кращі від зірниць.

Вмовкали в серці сум, біль, туга,
й попівна у обіймах друга
шептала в самозабутті:
— За всі терпіння, муки, рани,
о, хлопче, любий мій, коханий,
подай мені уста ось ті!

Хай поцілую теж вірлині
ці очі, що бійцям в їх чині
одніським поглядом своїм
дають накази, повеління,
щоб за народу визвоління
ішли в поході бойовім.

Хай поцілую лица гожі
й чоло, якому меч ворожий
у битві завдавав удар,
яке пожежі обіймали,
вітри і бурі цілували,
обпалював спек, сонця жар.

Зніміла Оля і замовкла,
схилилася її головка
на груди воїна, борця,
і розкіш любощів незнаних,
палких, жагучих, довгожданих,
була п'янкіша від винця.

Нараз у п'їтмі понад Луком
десь пролетів шрапнель, із гуком
він вибухнув у вишині,
а з лісу через млу, тумани,
ішли мадяри і германи,
як вовкулаки пристрашні.

З хмар глянув місяць блідолиций . . .
Десь за полукіпком пшениці
промигнула багнетів сталь,
а за хатиною курною
злетіли оклики луною:
— Цум Тайфель! Форвертс! Гітлер
Гайль! —

Збудились хлопці партизани,
хапали кріси, обрізани,
Жук і гарматчик Луць, сурмач
повибігали з хат, з квартири,
нараз в ріку, в Дністрові вири
упав і вибухнув картач.

В березняку, за гущиною
хтось стрілив, пострясав стрілою
достиглі яблука в садках;
собаки зили жалісливо,
й закукурікали крикливо
лякливі півні в курниках.

Десь гримнув постріл. То по греблі
зайшли мадяри, й їх фельдфеблі
на пасовиську, близько хат,
убили пастуха під стогом,
де Лесь дрімав, як за облогом
він пас іспутаних конят.

Знов лунко заgrimіли стріли.
То німці на зарінку вздріли
паньматку Ганну, що лужком,
розхрістана, неначе в шалі,
втікала з дому далі й далі,
йшла манівцями, беріжком.

Паньматка зі страхів і з болю
ридала, викликала Олю,
добігла потемки за яр,
в утечі стрінула патрулі,
і там загинула від кулі,
яку післав прусақ жандар.

Десь крик озвався за хвилину.
То німець ухопив дитину
за ніжку, й гримнув до стіни,
розбив дитиночці голівку,
а труп він кинув у гноївку,
й сміявся сміхом сатани.

Ось так загинула дитина,
в котрої Гесс був на христинах.
Загинув і дячшин внук,
той, що йому на спомин, згадку
був дав цукерки й чоколядку
капрал, веселий віденьчук.

Не пощадили німці й Гриця,
ні Насті, і багнета криця
прошила серце молоде
в ту мить, коли млинарки донця
дивилася з-за шиб віконця,
чи вже німецьке військо йде.

А Гриця вбив прусак в оборі
тоді, як Гриць біг із комори,
де взяв джаган, і ним сам він
обороняв Настуню доню,
та прусакові із долоні
сміливо вирвав карабін.

Йшли німці, і ручні гранати
метали за поріг, до хати,
до вікон, до усіх сіней.
Гранати з гуком вибухали,
тіла розшарпували, рвали,
а кров селян, жінок, дітей
фонтаном бризкала на стіни.
У пільмі, за вуглом хатини
вмить вибухав знов динаміт,
і вибухи шпурляли знову
дитинку вбиту, безголову
аж на подвір'я, аж під пліт.

В хатах убогих і стареньких
розбились шиби. Дзеньки, бреньки
глушив пальбою автомат.
Господарі, їх діти, внуки,
до неба простягнувши руки,
молились в хаті й коло хат.

Вогні підклала мстива злоба.
Ревіла жалісно худоба
у стайнях, в димі, у вогнях
іржали коні, й без опіки
блукали, бігли аж за ріки,
й від куль конали на ланах.

Вже й млин горів. Дід Прокіп з хати
не міг далеко утікати,
бо був старий, і в тіні лип
на стежці, поблизько подвір'я
він, мов богам війни офіра,
згорів живцем, як смолоскип.

А коло школи і читальні
вмить бомби вибухли підпальні,
зчинилась гуркітня гучна.
Село горіло, попеліло.
В одній хатиночці несміло
дитятко кликало з вікна:

— Матусю! Хочу йти до мами! —
Та вітер заслонив огнями
й димами двері і вікно.
В пожежі гинула дитина,
зникала в полум'ю хатина,
стодола, шіпка, стіг, майно.

Із гнізд, зі стріх на стайні, хаті
втікали ластівки крилаті
і горлиці та голуби,
що крилоньками лопотіли,
й за річку бистро полетіли,
де осідали на горби,

то повергалися в розпуці,
і воркували по розлуці,
та пестили дітей своїх.
За мить всі гинули із ними
в огні, що крилами страшними
вдаряв об гнізда в тінях стріх.

За мостом понад оболонням
літали стада гайвороння,
і сумно крякали вони;
сичі втікали зі дзвіниці,
сполошені бряжчанням криці
й вогнем, що вежу заслонив.

Дзвонар Панько дзвонив у дзвони,
скликав людей до оборони,
а потім, відчинивши храм,
узяв ікону із престола,
та, розглядаючись довкола,
підбіг на гірки верх, і там,

піднявши образ чудотворний
над Лук і дим душливий, чорний,
й звернувши очі до небес,
благав: — Рятуй нас, Божа Мати,
не дай селу й нам загибати! —
Панько молився, ждав чудес,

та вже й на церкву, й на дзвіницю
пожар накинув багряницю,
й в огні здіймався і сіяв
у заграві страшній, вогнистій,
високий, ясний хрест сріблестий,
й Ісус, що смертю смерть поправ.

Настрашені вогнем, пальбою,
із хат безладною юрбою
втікали старці та жінки.
Вони в безтямному одчаю,
щоби сховатися у гаю,
добігли за горбки й ланки,

Та із лугів, з-між очеретів
озвався клекіт кулеметів,
і газди в білих сорочках
схилялись, падали убиті
на межах, на стерні, у житі,
й стогнали ранені в садках.

Від річки ген аж до дороги
хати, стодоли, обороги,
й хліви горіли у вогні,
що підіймався вище й вище.
З села остались — попелище,
і тлінь і згарища сумні.

Як військо у крові бродило,
тоді дячишин син Данило
з'явився нагло край горбків.
Він біг із крісом жваво, скоро,
і розглядався бистрим зором,
шукав сусідів, парубків.

Знайшов їх коло частоколу,
спинився й кликнув: — Жук посполу
із Луцем німців гонить, б'є,
то й ми хапаймо хоч сокиру,
і биймо прусака псявіру,
та боронім село своє! —

В очах дячишиного сина
була краса вже не дитина,
Данило мов змужнів і зріс,
та був щасливий, гордий дуже,
що й він уже при війську служить,
як парубки, і має кріс.

Почувши гамір, крик Данила,
хлопчиська, мов дістали крила,
повилітали з клунь і хат,
та, наче ті яструбенята,
збігались до садочку Гната,
принісши кріси, автомат.

Із-поза церкви, що горіла,
хтось вже стріляв із скоростріла,
і за лугами край озер
впав ранений прусак старшина,
а над рікою у вільшинах
мадярський лейтенант помер.

В городчику млинарки Ксеньки
вмирав повстанець молоденький.
Над ним у смутку та в журбі
схилялись соняшники спілі
над лиця помарнілі, білі
бійця, що впав у боротьбі.

Знов німці бігли у розстрільній,
кричали, наче божевільні,
й убили бідного Панька,
що, повернувшись зі дзвіниці,
ніс воду у відрі з криниці,
гасив огонь в снопах стіжка.

Загинула тоді й крамарка,
дячиха, Приська, а Варварка,
попавши у великий страх,
уже багнетами пробита,
втекла в пивницю, й там укрита,
конала в темі, коли в огнях

над нею стеля, хата ціла
зі стріхою до тла згоріла.
Тоді Луць, добрий син Гринів,
Варвару виніс непритомну,
скривавлену з руїни дому,
крізь дим і полум'я вогнів.

Не згинула тоді Зузанна,
бо, із наказу капітана,
мадяри й німці вояки
тієї жінки не вбивали,
дімок Лагоди оминали,
як спалювали всі хатки.

Коли утихла стрілянина,
Максим, згадавши в смутку сина,
від нього ждав якихсь вісток.
Як з гірки хтось почав стріляти,
то вїт аж ахнув, та із хати
побіг підвір'ям у садок,

заслонюючись віттям, тінню,
зайшов туди, де в ніч осінню
під кущиками коло груш
Микола закопав був зброю.
Вїт, взявши кріс один з собою,
побіг доріжкою чимдуж.

Нараз побачив, що з-за тину
втікала Галя, і дитину
несла на втомлених руках.
За нею бігли два маляри,
із карабінами гусари,
й стріляли. Галя по грядках

добігла скоро до дороги,
кричала з жаху і тривоги,
й як знову свиснула стріла,
то мама доню пригортала,
мов заслонити ще бажала
дитя від куль, від смерти, зла.

Вїт зупинився, стрілив з кріса,
убив мадяра горлоріза,
та другий злий маляр гонвед
стріляв, і Галя із дочкою
упала вбита під вербою.
Тоді Максим побіг вперед,

хитаючись, ішов лужками,
мов непритомний, і в нестямі,
дійшовши за кущі вільшин,
побачив із межі левади,
як син Микола в бій провадив
бійців, що вибігли з хатин,

а Оля вийшла за альтану,
й повстанцеві обмила рану.
За садом коло двох беріз
стояв Днило, й з першим бою
невправно накладав рукою
заржавілий багнет на кріс.

Покликував Жук Максим до сина:
— Убита Галя і дитина,
загинув Прокіп, Лесь і Гриць,
в селі пливуть потоки крові!
Хто ще живий, то втік в діброви,
до криївок і до пивниць.

Мене уб'ють, тож ліпше, сину,
нехай з тобою тут загину.
Вже досить мук, війни, терпінь!
Таж я дивитися не можу,
що на бригаду, на ворожу
ведеш до бою лиш курінь! —

Максим, наладувавши кріса,
почувши брязкіт куль, заліза,
забув, що він уже старий,
приліг теж ниць за барикаду,
із партизанами до ряду,
й стріляв так, як рекругів рій.

Дяків Данило й брат Кирила,
в садочку, де їх п'ятьма крила,
стріляли з-за дерев, гілляк,
або, підбігши, аж на сходи,
дивилися, чи вже надходить
драгун мадярський чи німак.

Гучна пальба безперестанку
гриміла в сінях і на ганку,
на недопаленім крилі
дімка приходського й дзвіниці.
Тоді чотар Лука, син Гриців,
поцелений в чоло, поліг.

Його покрили — дим, руїна,
як вибухла німецька міна
під в'язом поблизу воріт,
а крокви й дилля, що горіли,
звалилися, димились, тліли,
і згуком впав покрівлі звід.

На дах упали теж гранати,
і починала вже палати
в світлиці зрушена стіна.
Хтось зойкнув і стогнав храпливо.
Над гіркою і над обривом
котилась покликів луна,

а через вікна й через двері
влітали кулі з машингверів,
бриніли, як оса й джмелі,
й убили в домі за дверима
хороброго Жука Максима,
що впав із раною в чолі.

Микола з другої кімнати
підбіг Максима рятувати,
схилився над отцем своїм,
і крикнув з болю, — Батьку! Отче! —
Вмить сльози заслонили очі,
й котились по лиці блідім.

Жорстока смерть і гострі кулі
на сльози й людський плач нечулі,
й Микола, скривши в серці біль,
метав слова погроз, прокльонів
нащадкам гунів і тевтонів,
що йшли в атаку звідусіль.

Стривожена, сумна та гнівна,
над трупом думала попівна:
— Останній вистріл прогремить,
і зараз німці та мадяри
окружать дім, як чорні хмари,
та повбивають нас за мить! —

І нагло, мов безтямна з муки,
піймала Оля в ніжні руки
скривавлений Максимів кріс.
І ворог бачив попадаючу,
що появлялася на ганку,
то з-за віконних занавіс,

в приходськiм домі із поксю
стрілу пускала за стрілою
до німців, до малярських стеж,
що бігли з барикад розбитих,
вбивали всіх повстанців скритих,
повзли у сяеві пожеж.

Як хмара диму заслонила
повстанку Олю і Данила,
як їх здавив і згар і чад,
осмалював огонь палючий,
тоді маляр і німець злющий
з подвір'я вбігли до кімнат.

В ту мить, минаючи заслону,
щоб не попасти до полону,
булавний славний, Крат Панас,
утік за дім, і коло тину
на себе сам гранату кинув,
і мертвий, вбитий впав під в'яз.

Гук сальв замовк, було лиш чути
накази, крики німців лютих,
кричав десь лйтенант маляр.
На згарках, попелища купах
лежали трупи, а на трупах
гуляв і скаженів пожар.

Горіло віко фортеп'яна,
портрет Шашкевича Марк'яна
горів у рамах на стіні
в ту мить, як німці окружили
попівну, що себе щосили
обороняла при вікні.

Як нагло з-поза дому зблизька
заблискали страшні очиська
фельдвебля й на шоломі герб,
свистіла куля зловорожа,
й попівна, наче стята рожа,
упала. Глухнув машингвер,

затявшись цупко в п'їтьмі ночі.
Почувши зойк і крик жіночий,
Микола наче йти не міг,
спинився, й ніби скам'янілий,
забувши стріли, що дзвеніли,
схилився низько на поріг,

і, як на Олю бистро глянув,
уздрів страшну смертельну рану,
з якої відпливала кров
між трупи й кервавиць калюжу.
Вмить Оля віддала вже душу
свою Творцеві під покров.

На ганку, з раною на скроні,
лежала з крісом у долоні
дочка попова нежива,
а Жук, укривши жаль у серці,
йшов знову в бій новий, на герці.
Схилилась знову хоругва,

бо з-за потока, з-за яруги
атакували німці вдруге,
здобули цвинтар, склін гори,
тому недобитки повстанські
втекли над доли наддністрянські,
а звідтам перейшли в бори,

скривались, вийшли на долинку,
увечорі, а по спочинку,
в часах великих бур і туч,
наказ дістали йти в запілля
вороже ген аж на Поділля,
й дійти у рейді поза Збруч.

В П О Х О Д А Х.

Сходило сонце променисте,
і бачило, як на скелисте
узгір'я вийшли за байрак
повстанці, що помаршували,
задивлені у сонце й в Галич,
що виринав із ранніх мряк.

Згадавши Олі віщування:

— Я згину в бою, у змаганнях! —
Жук думав: — Вічність, час, життя
єднають нинішнє з минулим.

Відчула Оля серце чулим,
що світ — це духа розкриття,
що в світі все панують — міра
й закон, записаний в сузір'ях,
тому від долі не втечеш.

Щоб нарід йшов до визвоління,
була потрібна дань терпіння
і крові військ повстанських, стеж.

Бог, Провидіння без упину
веде народи і людину
їх тугою, щоб жить, рости,
так, як закон, що діє в світі,
веде планету по орбіті,
провадить зорі до мети.

Як в зернах, у корінню, в цвіті
майбутні овочі укриті,
так з віри, з туги, мрій, хотінь
зростає бур воєнних подув
і доля всіх синів народу
й майбутність дальніх поколінь.

Бій програний, й в нас жертв багато,
та в світі не загине й атом,
і вічно житиме наш труд,
так, як живе в народніх силах
труд Осьмомисла і Данила,
князів, що боронили люд.

Все, що жило у царстві духа,
як прочуття, як мрія, туга,
ожити мусить на землі,
і в наших битвах, нашім зриві
народу дух з рабства нас вивів
на путь борців, у літ орлів.

Бої повстанські нарід збудять,
і з них, так, як дуби з жолуддя,
зросте держава, волі храм,
з малого змагу, змаг великий
повстане, як з джерельця ріки,
здійснить ту ціль, що снилась нам.

Встає народ, повстанські чини
вже підіймають із руїни
святині, села, городи,
а пісня про повстанську славу
борців скликає в нашу лагу,
ступати в наших військ сліди.

Так, споконвіку в Божім пляні
було повстання партизанів,
і, хоч схилився їхній стяг,
то Україна в силах дужча,
бо вже міцніла в наших душах,
в ділах повстанців і в серцях! —

Повстанське військо непоборне
дійшло в боях над Море Чорне,
й отаман Жук поніс братам
нові, святі кличі дружинні:
— Народам воля і людині,
героям слава і борцям! —

К і н е ц ь .

